

महाभारत

मराठी अनुवाद

श्री. अशोक कोठारे

खंड ३६

शांतीपर्व

महाभारत

महाभारत खंड छत्तिसावा

शांती पर्व भाग पहिला

अशोक कोठारे

ई साहित्य प्रतिष्ठान

विशेष सुचना - महाभारताचे सर्व खंड वाचण्यासाठी कृपया खालील लिंक वर जा.

<http://www.esahity.com/23092343238123512366234023812350.html>

महाभारत

मराठी अनुवादक : श्री. अशोक कोठारे

ashokkothare@gmail.com

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क अनुवादकाकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रूपांतर करण्यासाठी अनुवादकाची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई होऊ शकते.

ई साहित्य प्रतिष्ठान

G1102, Eternity, Eleventh floor

Eastern Express Highway. Thane, 400604

www.esahity.com

esahity@gmail.com

©esahity Pratishtan®2018

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फॉरवर्ड करू शकता.
- हे पुस्तक वेबसायटवर ठेवण्यापुर्वी किंवा वाचना व्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापूर्वी साहित्य प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

प्रकाशन : १० जानेवारी २०२१

अनुवादकाचे दोन शब्द -

हिंदू मान्यतेत ज्या कांहीं रचना सर्वमान्य आहेत त्यातील एक महाभारत आहे. हिंदूंच्या सगळ्या परंपरा, चालीरिती, संस्कार ह्यांची मुळं महाभारतात आहेत. चौकस हिंदू व्यक्तिला बर्याच वेळा अमुक प्रथा कां प्रचारात आली असा प्रश्न पडतो परंतु, त्याचे समाधानकारक उत्तर मात्र त्याला मिळत नाही. चार जण चार कल्पना सांगतात व त्याचा गोंधळ उडतो. ते होऊ नये व त्या वहिवाटी, प्रथा ह्यांचे मूळ कोठे आहे ते लक्षात यावे ह्यासाठी हा प्रयत्न आहे, हा अनुवाद वाचला कीं, त्या प्रश्नांची समाधानकारक उत्तरं मिळतील अशी माझी अपेक्षा आहे. म्हणून, मी महाभारत ह्या महाकाव्याचा मराठीत अनुवाद करण्याचे ठरवले. आता पर्यंत महाभारतावर बरेच लिहीले गेले आहे व ह्यापुढेसुद्धा पुष्कळ लिहीले जाईल पण महाभारत, जसें आहे तसें, एक शैक्षणिक माध्यम म्हणून वाचकांना मिळणे आवश्यक आहे व ते ह्या भाषांतराने मी वाचकांना देत आहे.

महाभारत हे एक महाकाव्य आहे. असें म्हणतात, हा सर्वात मोठा ग्रंथ आहे. मी मात्र अनुवाद करतांना तो गद्यात केला आहे कारण, मला कवितेचे अंग नाही. महाभारताच्या उपलब्ध प्रतिंत कांहीं भेद आढळतात. त्यासाठी सगळे भेद भाषांतरात घेतले आहेत म्हणजे, कांहीं राहून जावू नये. त्या शिवाय, सामान्य वाचकांना कथाभाग अधिक चांगल्या प्रकारे समजावा म्हणून कांहीं टीपा दिल्या आहेत.

माझे वाचक साधे मराठी आहेत ज्यांचे ज्ञान मोजके आहे असें गृहीत धरून मी अनुवादाची भाषा बाळबोध मराठी ठेवली आहे, त्यामुळे कोणालाही ते सहजपणे वाचता येईल व समजेल. कांहीं लेखक अशा ग्रंथाचे अनुवाद करतांना प्राचीनतेचा अनुभव यावा म्हणून मुद्दाम प्राचीन (Archaic) शब्दप्रयोग वापरतात परंतु, माझा असा अनुभव आहे किं, बहुतेक वाचकांना ते वाचण्यास त्रास होतो. म्हणून भाषा आपली नेहमीचीच ओघवती ठेवली आहे.

महाभारताचे अठरा पर्व आहेत व त्या आधीचा असा आदिपर्व म्हणून एक जोडला आहे. आदिपर्वांमुळे महाभारतातील मुख्य कथाभागाचा पूर्वेतिहास वाचकांना समजेल. आदिपर्वांत हिंदूंच्या अनेक पुराणांच्या मुळसुत्राची कल्पना येते. म्हणून तो माझ्यामते फार महत्वाचा आहे. मी मात्र अनुवाद करण्याच्या सोयीसाठी संपूर्ण महाभारत चाळीसांपेक्षां

जास्त खंडांत विभागून दिले आहे. त्यामुळे इंटरनेटवर चढवतांना व उतरवतांना सोपे जाईल अशी अपेक्षा आहे. त्यातील हा छत्तिसावा खंड, शांती पर्व भाग पहिला आपण आता वाचणार अहात.

शांती पर्वात हिंदू धर्माचे मूलभूत ज्ञान सांगितले आहे. त्यात नितीशास्त्र, अध्यात्म विद्या आणि कर्मकांड अशा तीन विभागात ते दिलेले आहे. युधिष्ठीर व भिष्म ह्यांच्या संवादाच्या रूपात ते दिलेले आहे. नितीशास्त्रात माणसांने इतर लोकांशी, प्राण्यांशी व वस्तुमात्रांशी कसे व्यवहार करावेत त्याचे विवरण आहे. अध्यात्मविद्येत माणसांने त्याच्यामध्ये असलेल्या आत्म्याला कसे समजून घ्यावयाचे त्याची चर्चा केलेली आहे. कर्मकांड माणसाला त्याचे भाग्य बदलण्याची इच्छा असते त्यासाठी विविध देवतांना कसे खूष करावयाचे त्यासाठी काय करावे त्याची माहिती आहे. कर्मकांड हा एकाप्रकारे भ्रष्टाचाराचा भाग आहे. देवतांना वशिले लावून आपले भाग्य सुधारता येते अशा संकल्पनेतून हा भाग विकसित झाला आहे. कर्मकांड कितपत माणसाचे दैव सुधारू शकते हा विवाद्य विषय आहे. मनुष्य आशावादी असतो व म्हणून तो कृत युगापासून त्या वशिलेबाजीत रमलेला आहे. कृतयुगात प्रामुख्याने यज्ञ त्यासाठी सांगितले आहेत. परंतु, कलीयुगात त्याचे स्वरूप बदलून सामान्य पुजा विधीमध्ये ते रुपांतरीत झालेले आपण पहातो. उपास तापास, व्रतवैकल्ये, शाकाहार करणे अशी आणखीन कांहीं रूप कर्मकांडात आपण पहातो. शुद्ध हिंदू धर्मात कर्मकांडाला महत्व नसते. त्यात पहिले दोन म्हणजे नितीशास्त्र आणि अध्यात्मविद्या ह्यांच्यावर भर असतो. कर्मकांडाचे महत्व पुरोहित वर्गाने त्यांच्या स्वार्थासाठी अवास्तव प्रमाणात वाढवले आहे आणि कर्मकांडातील विधी करणे म्हणजेच हिंदू धर्म असा एक गैरसमज पसरवण्या ते यशस्वी झालेले आहेत हे आपल्याला दिसते. त्यासाठी अनेक संघटना पुरोहीत वर्गाने यशस्वीपणे कार्यरत केल्या आहेत. समर्थ रामदासांनी तीनशे वर्षापूर्वीच त्यांच्या दासबोधात ते सगळे दिले आहे परंतु, त्याकडे हिंदू समाजाचे त्याच्या अशिक्षित रहाण्याच्या प्रवृत्तीमुळे दुर्लक्ष झालेले आहे. प्रत्येक हिंदूने त्याला त्याचा धर्म समजून घ्यावयाचा असेल तर शांतीपर्व चांगले लक्ष देऊन वाचावे.

महाभारत कधी लिहीले गेले असा प्रश्न नेहमी ते वाचणार्यांच्या मनात डोकावतो म्हणून त्याबद्दल थोडे लिहीत आहे. महावीर व गौतम बुद्ध आपल्याला माहीत आहेत,

साधारणपणे इसवीसन पूर्व ५५० वर्षे ते दोघे महानुभाव होऊन गेले. जर महाभारताची रचना त्या आधीची असती तर त्याचा उल्लेख त्या काळातील जैन व बुद्ध साहित्यात निश्चितच आला असता. बुद्दाला सांख्यमुनी असे संबोधतात. कारण, त्याचे तत्त्वज्ञान सांख्य विचारावर आधारीत आहे. व्यासांची भगवत गीता वेदांताचे तत्त्वज्ञान मांडते जे तुलनेने अर्वाचीन आहे व सांख्य विचार हा हिंदू तत्त्वज्ञानातील पहिला म्हणजे, सर्वात जास्त जुना समजला जातो. जर ते बुद्दाच्या आधीचे असते तर निश्चितच त्याचा प्रभाव बुद्दाच्या विचारांवर झालेला दिसला असता. विशेष करून हे दोघे राजघराण्याचे होते म्हणजे त्यांचे शिक्षण त्या काळातील सर्वोत्तम असणारच मग त्याच्या अभ्यासात गीता, कृष्ण हे आले असते. विशेषकरून जर ते दोघे धर्मावर काम करत होते तर हे अपेक्षित आहे. परंतु, प्रत्यक्ष असे दिसते किं, त्या दोघाच्याही तत्कालिन साहित्यात तो उल्लेख आढळत नाही. ह्याचा अर्थ महाभारत त्या नंतरच्या काळात रचले गेले असावे. दुसरा अंदाज असा कीं, वेदांत तत्त्वज्ञान लिहीणारे व्यास व महाभारतकार व्यास एकच व्यक्ति होती असे साधार मानले जात आहे. वेदांताचा सार महाभारतातील गीतेत आहे. वेदांत तत्त्वज्ञानाचा उगम त्याच सुमारास झाला हे सर्वमान्य आहे. महाभारत लिहीणारे व्यास सांगतात, वेदांचा विसर पडत चालला आहे तरी ते ज्ञान सोप्या भाषेत सामान्यांना समजावे म्हणून कथारूपातून ते उपलब्ध व्हावे ह्यासाठी त्यांनी महाभारत ही काल्पनिक रचना केली आहे. असे सर्व पहाता आपण अंदाज करू शकतो किं, महाभारत इसवीसन पूर्व ४००च्या सुमारास म्हणजे, सम्राट अशोकाच्या आधी लिहीले गेले असावे.

महाभारतात स्वतः व्यास एक पात्र अशी भूमिका करतांना दिसते. त्याप्रमाणे कृष्ण म्हणून जे पात्र आहे त्याचे सगळे कर्तव्य पहाता व्यास ज्यांचे खरे नांव कृष्ण द्वैपायन आहे, तेंच करीत आहेत असे वाटते. म्हणजे महाभारतकार व्यास त्यांच्या रचनेत दोन भूमिका करतांत असे म्हणावे लागेल. त्यामुळे असे समजण्यास हरकत नसावी कीं, महाभारत त्यांच्या कल्पनांचाच एक भाग आहे. कदाचित असे म्हणता येईल कीं, महाभारत हा एक दंतकथांचा संग्रह आहे व त्याद्वारा नैतिकमुल्ये शिकवण्याचा प्रयत्न झाला आहे.

माझ्या मते, अशा चर्चेत वेळ व्यर्थ न घालवतां हिंदूंनी महाभारतातील कथांतून काय सांगावयाचे आहे ते पहावे. एक ऐतिहासिक दस्तऐवज म्हणून महाभारत उपयोगी येईल

असें वाटत नाही. महाभारतातील कथा पहाता, त्यातील अतिरंजित प्रसंग हेंच सांगतात किं हे सगळे कपोलकल्पित आहे. परंतु, त्यांतून जे शिकवण्याचा प्रयत्न झाला आहे तो अप्रतिम आहे.

आपल्याकडे इंग्रजांनी सांप्रतची शिक्षण पद्धती आणली त्या आधी हिंदूंनी द्विज, पाठशाळांतून प्राथमिक शिक्षण घेत असतं. त्यात प्रथम, अक्षर ओळख नंतर गणित व महाभारत शिकवले जाई (पुरोहित ब्राह्मणांच्या पाठशाळांतून त्याशिवाय कर्मकांडाच्या पोथ्या शिकवल्या जात) हे लक्षात घेतले पाहिजे. कारण, महाभारतातून माणसाला जीवन कसे जगावे त्याबद्दलचे मार्गदर्शन मिळते. महाभारत हे एक शैक्षणिक माध्यम म्हणून वापरात होते. आपल्या शिवाजी राजांचे शिक्षण महाभारतातूनच झाले होते. त्यातून जे नितीशास्त्र शिकवले आहे तेंच आपले शिक्षण होते. माझ्यामते, हांच उद्देश वाचकांनी डोळ्यासमोर घेऊन महाभारत वाचावे, धार्मिक ग्रंथ समजून भाबडेपणे वाचू नये कारण तो धार्मिक ग्रंथ नाही असे माझे मत आहे. महाभारतात अनेक बौद्धिक आहेत जसें भगवत गीता, विदूर गीता, कणिक गीता, व्याध गीता वगैरे. ते सगळे जीवनाचे ज्ञान आहे म्हणून प्रत्येक शहाणा हिंदू, महाभारत वाचण्यात ठेवेल तर त्याचे भले होईल. त्यांना ते सहजपणे मिळावे म्हणून हा प्रपंच आरंभला आहे. ई-साहित्य त्याचे विनामुल्य वितरण करणार आहेत म्हणून त्यांना शतशः

धन्यवाद.

अशोक कोठारे

माझा ई-मेल –

ashokkothare@gmail.com
ashokkothare@yahoo.co.in

ह्या वरून आपण माझ्याशी संपर्क करू शकता.

ह्या पुस्तकाचे मुद्रण करण्यासाठी अनुवादकाची आधी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. न घेतल्यास तो गुन्हा ठरेल व त्यावर योग्य कारवाई होईल.

ह्या ई-पुस्तकाचे विनामुल्य वितरण ई-साहित्य करणार आहेत परंतु, हे ई-पुस्तक कोणीही कोणालाही विनामुल्य भेट देऊ शकतो.

माझे ब्लॉग –

Ashok Kothare, <http://ashokkotharesblog.blogspot.com/> for stories
I reckon, <http://kotharesviews.blogspot.com/> for philosophy
Ideas and tips on any subject, <http://kotharay.blogspot.in/> for intelligent
discussions.

Freedom of Expression, <http://kothare-thinks.blogspot.in/>

My Marathi Blog, <http://kothare-marathi.blogspot.in/> मला असे वाटते

विशेष सूचना - महाभारताचे सर्व खंड वाचण्यासाठी कृपया खालील लिंक वर जा.

<http://www.esahity.com/23092343238123512366234023812350.html>

शांती पर्व
राजधर्मानुशासन पर्व
भाग एक

नारायणाला नमस्कार करुन व नराला स्मरुन सरस्वतीची प्रार्थना करत मी जय म्हणत महाभारताचा हा भाग सादर करत आहे .

वैशंपायन बोलतात, त्यांच्या सगळ्या आप्तांना अर्घ्य दिल्यानंतर सगळे पांडव, विदूर आणि धृतराष्ट्र त्यांच्या महिलांसमावेत त्या गंगेच्या तटावर ती रात्र रहाण्याचे ठरवतात. ते पंडुचे पुत्र त्याचा एक महिन्याचा सुतकाचा काळ तेथे कुरुनगरीपासून दूर तपस्या करण्यात घालवण्याचे ठरवतात. युधिष्ठीराने त्यांचे श्राद्ध केल्यानंतर अनेक महान ऋषी त्याला भेटण्यासाठी तेथे येतात. त्यात त्यांचे आजोबा व्यासमुनीसुद्धा होते. त्यामध्ये नारद, देवल, देवस्थान आणि कण्व सुद्धा होते. त्यामध्ये बरेच ब्राह्मण गृहस्थाश्रमी स्नातक होते. ते पांडवांचे सांत्वन करण्यासाठी आले होते. त्यांचे रिवाजानुसार पांडव स्वागत करतात.

युधिष्ठीर त्यांना मौल्यवान गालिच्यांवर बसण्याची व्यवस्था करतो. त्यांच्या प्रत्येकाच्या योग्यतेनुसार ते होत असते. त्या सर्वांना तो श्राद्धाचा शिधा देतो. त्यांच्या त्या काळातील पद्धतीप्रमाणे. हे सगळे भागिरथीच्या तटावर होत असते. त्यामध्ये हजारो ब्राह्मण होते.

त्यावेळी नारद व्यासांच्या परवानगीने युधिष्ठीराला बोलतात, "तुमच्या बाहूबलाने व माधनवाच्या कृपेने तुम्ही समस्त पृथ्वीचे धनी झाला अहात. ते करतांना तुमचे मेले त्यांमुळे तुम्हाला दपःख सुद्धा झाले आहे. त्यांचे (मृतांचे) तू सांत्वन करवयाला पाहिजे. युद्धात जय मिळाल्यामुळे दुःखाचा जोर कमी झाला असेल असे वाटते".

युधिष्ठीर बोलतो, "खरे आहे कीं, मी सगळी पृथ्वी माझ्या साथीदारांच्या व कृष्णाच्या मदतीने काबीज केली आहे. त्यात भिमाचा व अर्जुनाचा वाटा मोठा आहे. तरी आप्तांच्या त्यूचे दुःख कमी झालेले नाही. ते मला बेचैन करत आहे. माझे प्रिय जन जसे अभिमन्यू, द्रौपदीची मुलं, घटोत्कच, धृष्टद्युम्न, असे सगळे त्यात बलिदान करतात त्यांमुळे ते यश मला एका प्रकाराचे अपयश वाटते. सुतकाचा काळ आत्मशुद्धीचा काळ समजला जातो. त्यामध्ये श्राद्ध केल्याने शुद्धी होते असे आपण समजतो". नारदांला कर्णाची एक गोष्ट

आठवते. ती ते सांगतात. ते सांगतात, कर्ण एकदा त्यांना सांगतो त्याच्या जीवनात घडलेली घटना. तो द्रोणांना सांगत असतो कीं, त्याला अर्जुनाचा पराभव करावयाची इच्छा आहे. परंतु, द्रोणांचे अर्जुनावर फार प्रेम होते जितके ते त्यांच्या अश्वत्थामावर करत होते. कर्ण पुढे सांगतो, तो भार्गवाकडे धनुर्विद्या शिकण्यासाठी जातो. तेथे तो त्यांना खोटे सांगतो कीं, तो भृगूकुळीन ब्राह्मण आहे. त्यामुळे त्याचे राम स्वागत करतात. तेथे तो महेंद्र पर्वतावर त्याच्या कडे रहू लागतो. तेथे तो ती विद्या प्राप्त करतो. तेथे त्याला गंधर्व, यक्ष, राक्षस अशांची संगती मिळते. त्याचे धनुर्विद्येचे ज्ञान चांगले झाले होते अशावेळी तो समुद्रा किनारी फिरत होता. त्याच्याकडे धनुष्य व बाणांचा भाता होता. तेथे तो चुकून एका यज्ञात देण्याच्या गाईची शिकार करतो. त्या अग्नीहोत्री ब्राह्मणाची ती गाय अशारीतीने मारली गेल्यामुळे तो कर्णावर रागावतो व त्याला शाप देतो. कर्ण त्याची परोपरीने माफी मागत असतो परंतु, तो ब्राह्मण त्याला माफ करत नाही. तो त्याला जो शाप देतो त्यामुळे त्याचे रथाचे चार भर युद्धाच्या समयी मातीत फसते ते निघू शकत नाही. ते काढण्याच्या प्रयत्नात असतांना अर्जुन कृष्णाच्या आदेशानुसार त्याच्यावर शरसंधान करतो व त्याचे डोके उडवतो. ते होऊ नये म्हणून दुर्योधन त्या ब्राह्मणाला मोठी मोठी दान करतो परंतु, व्यर्थ. त्यानंतर भार्गवाला एकदा समजते कीं, तो ब्राह्मण नाही तेव्हां तो खोटे बोलला म्हणून भार्गव त्याला एक शाप देतो ज्यामुळे कर्ण त्याचा मृत्यूसमय येतो तसा त्याचे मंत्र विसरतो. त्याची मंत्र व धनुर्विद्या विसरतो. त्यातच त्याचा अंत होते.

महाभारतात आणखीन एका ठिकाणी वेगळी कथा कर्णाच्या रथात चाक अडकण्याबद्दल आहे. त्याप्रमाणे तो ब्राह्मण त्याला शाप देत नाही तर भविष्यवाणी करत असतो. अशाप्रकारे निरनिराळ्या ठिकाणी वेगवेगळ्या कथा महाभारतात आढळतात.

शांती पर्व भाग एक संपला.

शांती पर्व

भाग दोन

नारद पुढे सांगतात, भार्गव कर्णाच्या कामावर बेहद खूष होता. तो त्याला त्याची सगळी विद्या शिकवतो. त्यासाठी जी तपस्या कर्णाने करावयाची ती तो करत असतो. तो त्याला ब्रह्मास्त्र शिकवतो. ते कसे फेकावयाचे, कसे परत घ्यावयाचे असे सगळे प्रकार तो भार्गवाकडून शिकून घेतो. त्यामागे दुर्योधनाची प्रेरणा असते कारण त्याला तेथे ती विद्या शिकण्यासाठी त्यानेच पाठवले होते. एकदा ते दोघे गुरुशिष्य भार्गव आणि कर्ण त्यांच्या आश्रमाच्या परिसरात फिरत होते तेव्हां अति अनशनामुळे रामाला भोवळ आली. तो कर्णाच्या मांडीवर डोके ठेवून झोपतो. तेथे एक किडा भार्गवाचे डोके ज्या मांडीवर होते त्या कर्णाच्या मांडीत घुसतो व चावू लागतो. त्यामुळे कर्णाला फार त्रास होतो परंतु, आपल्या गुरुची झोप मोडू नये म्हणून तो ते सहन करत तसांच बसतो. त्याच्या मांडीतून रक्ताची धार लागते. ती त्या रामाच्या तोंडाला लागते. त्याबरोबर तो जागा होतो. तो बोलतो, "हे रक्त कोणाचे व माझ्या तोंडाला कसे लागले"? तो उठतो तेव्हां त्याला सगळा प्रकार समजतो. तो त्या किड्याला पहातो. त्या किड्याला अलर्क म्हणत होते. रामाने रांगाने त्याच्या कडे पहाताच तो किडा अदृश्य होतो. त्याच वेळी एक राक्षस आकाशात दिसतो. तो तेथे असलेल्या ढगांवर बसलेला होता. त्या राक्षसानेच ते किड्याचे रूप घेतलेले होते. तो राक्षस त्याला सांगतो कीं, त्याच्यामुळे त्याची त्या किळसवाण्या जन्मातून सुटका झाला आहे. भार्गव त्याला त्याची कथा काय असं विचारतो. तो राक्षस सांगतो कीं, तो आधीच्या जन्मात असुर होता. माझे नंव दंश होते. तो कृतयुगाचा काळ होता. मी तुझ्या पूर्वज भृगूच्या वयाचाच होतो. मी त्याच्या पत्नीवर प्रेम करत होतो चोरून. ते समजल्यावर भृगूने मला शाप दिला. तेव्हां असा किडा झालो. त्या शापात तो ब्राह्मण मला बोलतो कीं, मी माणसाचे रक्त, मूत आणि थुंकी खाऊन जगणार आहे. अशाप्रकारे मी नरकाचे जीवन जगत होतो. अखेरीस तुझ्या पूर्वजाला माझी दया आली व तो बोलला कीं, मला रामाच्या कृपेने सद्गती मिळेल व माझी त्या शापातून सुटका होईल. असे बोलून व पुन्हा एकवार वंदन करून तो राक्षस निघून जातो. राम पहातो ते कर्णाच्या मांडीतून रक्त

वहात आहे. कर्णाची सहनशिलता पाहून राम म्हणतो, "तू ते कसे सहन करू शकलास"? कोणताही ब्राह्मण तसे सहन करू शकणार नाही. मग तो कर्णाला खडसावून विचारतो कीं, काय तो खरोखरच ब्राह्मण आहे कां? तेव्हां घाबरून कर्ण त्याला सांगतो कीं, तो ब्राह्मण नाही व एका सुताचा मुलगा आहे. जो वंश क्षत्रिय व ब्राह्मणांची मिश्र जात आहे. तो नंतर सांगतो कीं, त्याचे खरे नांव कर्ण असून त्याच्या मातेचे नांव राधा आहे. पुढे तो कबूल करतो कीं, त्यांच्याकडून सगळे शिकण्यासाठी त्याने असें खोटे सांगितले. त्याचे ते ऐकून भार्गवाला राग आणि हसून असे दोनही आले. कर्णाला तो बोलतो, "ज्या विद्येसाठी तू माझ्याशी कपट केलेस ती विद्या तुझ्या त्या वेळी तू विसरशिल जेव्हां तुला तिची फार आवश्यकता भासेल. तू ते ब्रह्मास्त्र मंत्र विसरशिल. कारण ते तू मला फसवून प्राप्त केले आहेस. हे ब्रह्मास्त्र ब्रह्माने खास ब्राह्मणांच्या संरक्षणार्थ सिद्ध केले होते कारण त्यांना त्यांचे संरक्षण भ्रष्ट क्षत्रियांपासून करावे लागते प्रसंगी. त्याचा वापर क्षत्रियाने कारावयाचा नसतो. त्यानंतर भार्गव त्याला ताबडतोब त्याचा आश्रम सोडावयाला सांगतो. तेथून ती विद्या संपादन केलेला कर्ण दुर्योधनाला भेटतो व सांगतो कीं, त्याने त्या सगळ्या विद्या भार्गवाकडून मिळवल्या आहेत.

इतरत्र हिंच कथा महाभारताच्या इतर प्रतीमध्ये वेगळी दिली आहे. त्याप्रमाणे तो किडा साक्षात इंद्र असतो. तेव्हां इंद्र अर्जुनाला मदत करण्यासाठी एक डाव साधतो. म्हणजे त्या कथेत राक्षस सांगितला नाही तर इंद्र असें दाखवलेले आहे. त्यात इंद्राचे भार्गवाशी कांहीं संभाषण झाले नव्हते. तो फक्त अदृष्य झाला असे दिलेले आहे. त्यात शेवटी राम कर्णाला तोंच शाप देतो त्यामुळे कर्ण त्याची विद्या ऐनवेळी विसरतो असे दिले आहे.

शांती पर्व भाग दोन संपला.

शांती पर्व भाग तिसरा

नारद पुढे सांगतात, अशारितीने रामाकडून कपटाने त्याची विद्या मिळवल्यावर कर्ण व दुर्योधन चांगले मित्र बनतात. कर्ण त्याच्या बरोबर मजेत राहू लागतो. त्या सुमारास कलिंगच्या चित्रंगद शहरात राजाच्या कन्येचे स्वयंवर योजले होते त्याला दुर्योधन कर्णाला घेऊन जातो. स्वयंवरात राजकन्या दुर्योधनाकडे ढूंमकूनसुद्धा बघत नाही व पुढे जाऊ लागते. त्यामुळे दुर्योधनाला तो अपमान वाटतो. तो तिला उचलून त्याच्या रथात घेतो व निघतो. त्याकामात त्याला त्याचे आजोबा भिष्म व द्रोण संमती देतात. त्यामुळे तेथे जमलेले राजे जसें, शिशुपाल, जरासंध, भिष्मक, वक्र, कपोतरोम, निल, रुक्मी, श्रृंग जो बायकांच्या राज्याचा राजा होता, अशोक, शतधन्वन, राजाभोज आणि इतर राजे त्याच्या मागे त्याला अडवण्यासाठी निघतात. ते सगळे त्यांच्या उत्तम पोषाखात होते आणि सोन्याच्या दागिन्याने सजलेले होते. कर्णाच्या संरक्षणात तो त्या राजकन्येला यशस्वीपणे हस्तिनापुरी आणतो. कर्ण त्या राजांचा पराभव करत त्यांना मागे ठेवत असतो. तो दुर्योधनाला जा, जा पळून जा, असे सांगत असतो. त्या प्रसंगामुळे दुर्योधनाची व कर्णाची दोस्ती जास्त घट्ट होते.

शांती पर्व भाग तिसरा संपला.

शांती पर्व

भाग चौथा

नारद पुढे सांगतात, कर्णाच्या मदतीने दुर्योधन तो स्वयंवर संपन्न करतो म्हणून मगधाचा राजा जो तेथे त्या स्वयंवरासाठी आला होता तो फार चिडतो. ते कर्णाला द्वंद्वाने आव्हान देतो. त्या द्वंद्वात दोघे त्यांची मानवी व दैवी अस्त्रं, शस्त्रं वापरतात. मोठे भीषण द्वंद्व ते होते. त्यांची शस्त्रं एकमेकांच्या मारामुळे मोडतात व ते दोघे निःशस्त्र होतात. त्यानंतर ते हाताने एकमेकांना मारू लागतात. कर्ण जरासंधाची दोन शकल करणार होता, त्यावेळी जरासंधाला फार त्रास होतो तेव्हा तो ते द्वंद्व मागे घेतो व दोस्तीचा हात देतो. कर्णाची सरशी होते. त्या दोस्तीखातर तो कर्णाला एक नगर भेट देतो त्याचे नांव होते मालिनी. तो पर्यंत कर्ण दुर्योधनाने दिलेल्या अंगदेशाचा राजा होता. त्यानंतर तो त्या नगरीचा राजा झाला आणि चंपा वर राज्य करू लागला. कारण दुर्योधन त्याच्यावर बेहद खूष होता. त्या द्वंद्वानंतर कर्ण त्याच्या ताकदीसाठी मशहूर झाला जगभर. त्याच सुमारास इंद्र त्याच्याकडे त्यांचे कवच मांगतो जे तो दान करतो इंद्राला कारण तो ब्राह्मणांचे सोंग घेऊन गेला होता. त्यामुळे तो अर्जुनाकडून मारला गेला. त्यात ब्राह्मणाचा व रामाचा असे दोन शाप त्याला लागू होते. त्यावेळी त्याला कुंतीने दिलेला आशिर्वाद मात्र वाचवत होता. त्यात भिष्माचे आणि सल्याचे सतत अपमान करणे ह्याचा विपरित परिणाम त्याच्या कर्तृत्वावर होत होता. त्याशिवाय वासुदेवाची किमया सुद्धा कर्णाची ताकद बिघडवत होती. अर्जुनाकडे असलेली विविध देवांनी दिलेली अस्त्रं, शस्त्रं त्याच्या विनाशास कारणीभूत होती.

नारद युधिष्ठीराला सांगतात की, अशा प्रकारे तुमचा ज्येष्ठ बंधू मोठा झाला व गेला म्हणून त्यांच्या जाण्यावर जास्त शोक करत बसू नका. तो सुर्याचा पुत्र असल्याने तो त्या लोकी गेला आहे. सुर्याची उष्णता म्हणजे उद्धटपणा, गर्वीष्टपणा त्याच्यात होता. त्याचप्रमाणे त्याच्या मातेचा कनवाळूपणा, दिलदारी असे गुण त्याच्यात होते. तो कुंतीला पंडूशी लग्न होण्या आधी झाला होता म्हणून त्याला पांडव समजणे योग्य होणार नाही परंतु, तो तुमचा मातेकडून भाऊ होता हे खरे आहे. तो कौंतेय जरूर होता. *खरे तर पांडव कौंतेय आहेत.*

शांती पर्व भाग चौथा संपला.

शांती पर्व

भाग पांचवा

वैशंपायन पुढे सांगतात, एवढे बोलून दैवी ऋषी शांतपणे बसातात. राजर्षी युधिष्ठीर ते ऐकल्यावर कर्णाच्या आठवणीत रमलेले होते. त्याला कर्णाबद्दल फार दुःख झाले होते. त्या स्थितीत ते समाधीत जातात. त्याची ती अवस्था पाहून कुंती सुद्धा गहिवरते. त्याला सांगू लागते, जे फार महत्वाचे होते. ती त्याला सांगते, "आता तू असा सतत दुःख करत बसू नकोस. ते राजाला शोभत नाही. माझे ऐक, मी कर्णाला परोपरीने समजावण्याचा प्रयत्न करत असं, तुम्ही त्याचे भाऊ अहात हे त्याला सांग होती पण दुर्योधनाच्या कृपा छत्राखाली गेल्यांमुळे तो ते स्वीकरावयाला तयार होत नव्हता. त्याला त्याच्या जन्माची कहाणी सांगितली होती व कां मी त्याला नदीत सोडले तेसुद्धा सांगितले होते. तरी मी त्याला अशारितीने सोडावयाला नको होते असा त्याचा आग्रह होता त्याशिवाय तुमच्या मागे जी शुक्लकाष्ठ त्यानंतर लागली त्या काळात दुर्योधन त्याला आणखीन आणखीन सुखाचे मार्ग दाखवून त्याच्याकडे खेचत होता. त्याच्या मनात पाडवांच्या बद्दल द्वेष वाढवत होता. त्याचा माझ्यावरील राग तो तुमच्यावर काढत होता. तुम्हाला ते समजत नव्हते कारण तो तुमचा मोठा भाऊ आहे ते माहीतच नव्हते. तसेंच मलासुद्धा ते सांगण्याचे धाडस होत नव्हते. मी मनातल्या मनात खेचत होते. मला समजले कीं तो तुम्हाला बंधू मानणार नाही तेव्हा मी त्याला समजावण्याचे बंद केले".

युधिष्ठीर तिला बोलतो ते गुपित आमच्या लहानपणीच आम्हाला सांगितले असतेस तर मी त्याला आपल्याकडे ओढून घेतले असते व त्यानंतर जे झाले ते घडले नसते. त्यानंतर तो समस्त स्त्रीवर्गाला शाप देतो कीं, त्यांना गुपित ठेवता येणार नाही. युधिष्ठीराला त्याच्या सगळ्या गेलेल्या आप्तांच्या आठवणी येत असतात व त्यात तो व्यथित अंतःकरणाने गुंतला होता.

शांती पर्व भाग पांचवा संपला.

शांती पर्व

भाग सहावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, तो चांगुलपणाच्या गप्पा मारणारा युधिष्ठीर अर्जुनाला बोलतो, "अरे अर्जुना, आपण वृश्चींच्या अथवा अंधकांच्या गांवात संन्याशाचे जीवन जगणे पसंत केले असते तर आपल्यावर स्वताच्या लोकांची हत्या करण्याची वेळ आली नसती. ते कौरव संमृद्ध राहिले असते व आपल्याला अशारितीने पश्चात्ताप करण्याची वेळ आली नसती. संन्याशी म्हणून आपण सुखाने राहिलो असतो. स्वताच्या लोकांची हत्या करून आपण कोणत्या चांगुलपणाच्या गोष्टी करणार आहोत"? ह्या क्षत्रियत्वाचा धिक्कार असो. त्या क्षात्रतेजाचा धिक्कार असो. क्षमाशिलता हेंच खरे तत्त्व आहे. संयमाने अन्यायसुद्धा सहन करण्यातच खरा चांगुलपणा आहे असे मला वाटते. त्यागाची भूमिका सर्वश्रेष्ठ आहे असे मला वाटते. राज्य करण्यापेक्षा वनात तपस्या करण्यातच खरा आनंद आहे असे मला वाटते. अहिंसा आणि खरे बोलणे, नम्रपणा असे गुण संन्याशात असावे लागतात तेंच खरे जीवन आहे असे मला वाटत आहे. अहंकार, इतरांबद्दलची बेपर्वाई आणि लोभीपणा ह्यांच्या आहारी जाऊन आपण ह्या अवस्थेत आलो आहोत असें मला वाटते. असें स्वकीयांना मारून राज्य मिळवण्यात काय अर्थ आहे"? त्यात कसला आनंद मिळणार आहे आपल्याला. अशारितीने तिन्ही जगाचे राज्य मिळाले तरी ते मला नको आहे. नको त्या असंख्य लोकांना मारून दे मिळाले ते सांभाळतांना त्या सगळ्या मृतांचे हाय आपण खात जगणार आहोत. जशी कुत्री मांसाच्या तुकड्यासाठी एकमेकांशी झगडतात तसे आपण राज्यासाठी एकमेकांना मारत होतो. त्यामुळें हि परिस्थिती आज उद्भवली आहे. मला आता ते राज्य नकोसे वाटते ज्यांवर असंख्य मृतांची हाय आहे. कोणाची हत्या करून राज्य मिळवणे कितपत रास्त ठरते हांच प्रश्न मला पडला आहे. मत्सराने प्रेरीत आणि सत्तेच्या लोभाने ग्रासलेले स्वताला मृत्यूच्या दाढेत ढकलत असतात.

तपस्या, ब्रह्मचर्य, व्रतस्थ जीवन असे सगळे करून मनुष्य मुलाची अपेक्षा करतो, त्याची पत्नी तो गर्भ दहा महिने वाढवत असतांना अनेक हालअपेष्टा सहन करत असते त्या वेळी काळजी करत असते कीं, तो चांगला होईल कां? सुरक्षितपणे जन्म घेईल कां? ते बाळ

नंतर वाढत असते त्याच्या प्रियजनांच्या छायेमध्ये. अशी मुलं मोठी झाल्यावर कोणाच्या तरी सत्तेच्या मोहासाठी जेव्हां मारली जातात तेव्हां त्या मातापितरांना काय वाटत असेल ते सांगता येणार नाही. जेव्हां त्यांचे मातापितर त्यांच्या कडून कांहीं अपेक्षा करत असतात तेव्हांच ते युद्धात मारले जातात. अरे अर्जुना, आपण ह्या संहाराला कारणी भूत आहोत हे लक्षात आल्यावर माझ्या जीवाची कावला कालव होते. विचार येतो आपण जिंकून काय मिळवले? त्या जिंकण्यात कोणता आनंद असणार ज्याच्या दुःख भरलेले आहे. वस्तुतः ह्या संहाराचे कारण धृतराष्ट्राची मुलं आहेत तरी ते आम्हाला दोष देतात ह्याचे मला आश्चर्य वाटते. खरे पहाता आमच्यावर ते लादलेले होते. त्यात आम्ही जिंकून सुद्धा स्वकीयांच्या मरण्याने आम्ही हरलेलो आहोत असेंच वाटते. मत्सर आणि गर्वाने भरलेले कधी कोणतेही सुख भोगू शकत नाहीत त्यामुळे ते कौरव सतत कोणत्या ना कोणत्या कारणांनी व्यस्त रहात होते. त्यांना कधीच समाधान मिळत नव्हते. द्वेषाने भरलेले कौरव खरोखरच स्वर्गात गेले असतील कां? अशी शंका येते कारण स्वर्गात जाण्यासाठी मनुष्य सात्त्विक असावा लागतो परंतु, ते आमचे चुलत भाऊ तमोगुणी होते सगळे, मग ते स्वर्गात कसे जाणार? खरोखर ते कोठे गेले आहेत ते आपल्याला कधीच समजणार नाही. युद्धात मेले कीं, स्वर्गात जातो ह्या आवईने सगळे क्षत्रिय भारावून गेले होते व मरत होते विनाकरण, हेंच खरे आहे. जर तशी आवई उठवली नसती तर कदाचित कोणीही सहजासहजी मरावयाला तयार झाले नसते. म्हणजे क्षत्रियांना मूर्ख केले जात होते असे असेल कां? त्या दुर्योधनाच्या एकट्याच्या मूर्खपणामुळे आपले घराणे संपुष्टात आले आहे ह्याची मला खंत वाटते. त्यांना मारून आपला राग शमला आहे हे खरे. परंतु, त्या घटनांमुळे मी बधीर झालो आहे. ते पाप धुण्यासाठी आपल्याला त्वरित कांहीं गोष्टी केल्या पाहिजेत. दान, त्याग, तपस्या अशा कितीतरी गोष्टी आपण केल्या पाहिजेत. तसे केल्याने आपला मोक्षमार्ग सुकर होईल. ह्या प्रपंचात रमण्यात मला तथ्य दिसत नाही. मी तुमच्या सगळ्यांच्या परवनगीने वनात जाऊन तपस्या करण्याचा विचार करत आहे. ह्या राज्याच्या लोभात अडकल्यामुळे मी मोक्षमार्गाकडे दुर्लक्ष केले ती चूक मी सुधारू इच्छितो. तुम्ही त्या पृथ्वीचा कारभार पहावा असें मी सुचवू इच्छितो. सगळे पुन्हा पूर्ववत करून लोकांना सुखी जीवन जगण्याची संधी तुम्ही द्याल असे मी समजतो. कुरु घराण्याचे नांव जे बदनाम झाले

आहे ते पुन्हा चांगले करण्याची तुमच्यावर जबाबदारी आहे. त्यात जनार्दन तुम्हाला साथ देणार आहेच. मला राज्यसत्तेची हाव नाही. असे बोलून तो पंडुपुत्र शांतपणे बसतो. ते सगळे ऐकल्यावर त्याला धनंजय उत्तर देतो.

शांती पर्व भाग सहा संपला.

शांती पर्व

भाग सातवा

वैशंपायन पुढे सांगतात, गुन्हेगाराला शिक्षा झालीच पाहिजे अशा मताचा अर्जुन त्याचे ओठ चावत बोलतो, जे मोठे विचार करावयाला लावणारे होते. तो बोलतो, "आपले बोलणे मोठे कष्ट देणारे आहे बंधू, एवढे यश मिळाल्यानंतर सुद्धा तुम्ही बेचैन अहात त्याचे आश्चर्य वाटते. अशी कमाल सिद्ध केल्यानंतर आपण ते सगळे सोडून देण्याचा विचार करतां ह्याचे मला नवल वाटते. तुम्ही तुमच्या शत्रूंचा नाश केला आहे, आता न्यायाचे राज्य प्रस्थापित करण्याचे कार्य आपल्याला ब्रह्माचे हस्तक अशा नात्याने करावयाचे आहे. ते काम सोडून जाण्याचा बेजबाबदारपणा आपल्याला कोठून सुचला आहे. तुमच्या कोत्या प्रवृत्तीमुळे असे विचार आपल्या मनात येत आहेत. सत्ता कधी कोणी नामर्द मिळवत नसतो. ते करतांना शत्रूंचा संहार करावाच लागतो. ते अटळ आहे, त्यात आपले व परके असा भेद आपण कां करता"? आपल्या बोलण्यावरून दिसते कीं, आपणाला आपले मारले ह्यांचे दुःख होत आहे. म्हणजे परके मारले गेले त्याचे दुःख आपल्याला नाही असें विचार दांभिकपणाचे आहेत हे आपल्या लक्षात येत नाही कां? असे होते मग आपण कां युद्ध करणास तयार झालात? आधी आपल्याला माहित नव्हते कां युद्ध आसात होत आहे म्हणजे आपले आपण मारणार आहोत. तो शोध तुम्हाला आता लागला आहे कां? अशा मिथ्याचारात आपण कसे रमता अहात? आताच आपल्याला संन्याशी होण्याची दुर्बुद्धी कशी झाली ते समजत नाही. जे घडले ते कांहीं अचानक झालेले नाही सगळे ठरले होते तसेंच झाले आहे अशा परिस्थितीत हे विचार दांभिकपणाचे ठरतात, काय असें आहे कीं, आपल्याला राजपदाची जोखीम नको म्हणून पळपुटेगिरी सुचली आहे, ते समजत नाही. जो राजा आपली जबाबदारी टाळतो तो कितीही मोठा संन्याशी झाला तरी त्याला ब्रह्माच्या सभेत नामुष्की सहन करावी लागते ते आपल्याला ठाऊक नाही कां"? आपण राज घराण्यात जन्मला अहात त्याप्रमाणे आपल्याला आपल्या जबाबदार्या घ्याव्याच लागतात ते जणू माहित नाही असें तुम्ही आता कसे बोलता? राजाला शत्रूंचा नाश करावाच लागतो. ते त्याचे महेश्वराने दिलेले कार्य असते त्यात कोणताही दोष नसतो हे आपण कसे

विसरलात"? आपल्या सगळ्या प्रापंचिक जबाबदारी यशस्वीरित्या पार पाडून त्यानंतर राजा (राजासाठी त्याचे राज्य हांच त्याचा प्रपंच असतो.) संन्यास घेऊ शकतो त्याआधी आपले कार्य अर्धवट सोडून जाणारा राजा नरकात जातो ते आपल्याला ठाऊक नाही असे सांगू नका. ते वागणे राजासाठी पाप करण्यासारखे असते. त्या पापाची शिक्षा आपल्याला आवडू लागली आहे असे समजू कां? राजाच्या कार्यात असे सगळे करावे लागते ज्यात दुर्जनांचे पारिपत्य करणे, सज्जनांचे संरक्षण करणे, असहाय लोकांना वाईट शक्तीपासून संरक्षण देणे अशी सगळी कामं येतात. त्यात जर आपण दुर्जन असतील तर त्यांचे निर्दालन करणे हे त्या राजाचे ब्रह्म कर्तव्य असते हे नितीशास्त्रात शिकवले आहे त्या शिकवणूकीचा आपल्याला विसर पडला आहे असे मला सांगू नका. अन्यायकारक रित्या दुसऱ्यांचे त्याच्या कडून काढून घेणे हे पापकार्य तुमच्या चुलत भावांनी केले त्याचा त्यांने परिणाम भोगला आहे असे हे सत्य असतांना आपल्याला ही दुर्बुद्धी कोठून सुचली? आम्ही न्यायासाठी लढलो आहोत, अन्याय करण्यासाठी लढलो नाही मग उपरती कशासाठी? अहो माझे शहाणे बंधू, तुम्हाला भिक्कार्डेपणाची मोठी हौस आहे हे मला ठाऊक आहे. परंतु, तो पापाची शिक्षा असा असतो त्याचे एवढे आकर्षण आपल्याला कां आहे? कर्तव्य करणारे सगळे असे काम करत असतात त्याबद्दल संकोच करण्यासारखे काय आहे"? आतापर्यंत जे राजे संन्यास घेऊन गेले जसे आपले पिता पंडू, त्यांनी त्याची राजा म्हणून जी कर्तव्ये होती ती पूर्ण करून मग ते वनात गेले होते. तुमच्या सारखे पळपुटेगिरीने ते गेले नव्हते. असे जाणे आपल्यासाठी नामुष्कीचे आहे ते लक्षात घ्या. आपण आधीसुद्धा शुन्यातून नवीन राज्य घडवले आहे, तसे पुन्हा करू, त्यात घाबरण्यासारखे काय आहे"? अध्यात्मिक उद्धार करण्यासाठी सुद्धा माणसाकडे संपन्नता असावी लागते. संपन्नता हे इंद्राचे लक्षण आहे त्यापासून आपण कां दूर जाण्याची घाई करत अहात. देवांचा आपल्यापुढे आदर्श आहे ते व दानव सुद्धा संपन्नतेसाठीच एकमेकांशी लढत होते. यज्ञ करण्यासाठी संपन्न असावे लागते तेव्हांच त्या यज्ञाची देवता प्रसन्न होते. स्वर्गाचे स्थान टिकवण्यासाठी देवांना युद्ध करावी लागली आहेत. त्यात किती मारले गेले त्याचे कोणाला दुःख नसते. कारण मृत्यू हा जगण्याच्या इतकाच महत्वाचा असतो. त्याची भिती तुम्हाला कशासाठी वाटते? वेदांनी युद्ध व त्या अनुषंगाने होणारी हिंसा प्रमाण मानली आहे. ते

आपण जाणता अहात. लढाईत जिंकलेली संपत्ती त्या जिंकणार्याची असते. त्यावर त्याचा मालकी हक्क असतो हे जगाने मान्य केलेले नितीतत्व आहे. लढून मिळवलेली संपत्ती चोरलेली समजत नाहीत. ती मेहनतीने मिळवलेली असं समजले जाते. जसें मुलगा त्याच्या पित्याची संपत्ती असते. स्वर्गात गेलेले सगळे राजे असेंच समजतात"?.

अर्जुन पुढे बोलतो, "ही पृथ्वी सुरूवातीला राजा नहुष, दिलीप, अम्बरिष आणि मंधत्री अशांची होती. त्यांची त्यांच्या काळात मोठे महागडे यज्ञ केले होते ते त्यांना शक्य झाले कारण त्यांनी पृथ्वी जिंकून अफाट संपत्ती जमवली होती. जर तू तसे यज्ञ नाही केलेस तर तुला मोठे पाप लागेल. राज्यातील जनतेच्या संपत्तीचा जसा वाटा राजाला मिळतो तसेंच त्या प्रजेच्या पाप पुण्याचासुद्धा वाटा राजाला घ्यावा लागतो असें ब्रह्माने सांगितले आहे. तरी प्रजेच्या पापपुण्यात राजाच्या पापपुण्याचा हिस्सा नसतो. महादेव यज्ञ करतांना सगळ्या प्राण्यांचे मांस प्रसादात देत असतात. राजाचे कार्य ब्रह्माच्या कामा सारखे असते ते सोडण्याची दुर्बुद्धी सोडून दे".

शांती पर्व भाग सातवा संपला.

शांती पर्व

भाग आठवा

युधिष्ठीर अर्जुनाला बोलतो, थोडा समजून घे मला अर्जुना, माझी मनस्थिती आणि तुझ्या अंतर्मानालासुद्धा विचार. त्या मनस्थितीत जर तू माझे म्हणणे पाहिलेस तर ते तुला अधिक चांगले समजतील. सगळ्या सुखांचा त्याग करून मी त्या पुण्यवंताच्या मार्गाने जाण्याचा विचार करत होतो. परंतु, जर तुम्हाला ते मान्य नसेल तर मी तुम्ही सांगाल त्या मार्गाने जाण्यास तयार आहे. तू मला विचार अगर नको विचारू मी तुला माझे मत सांगणार आहे. सर्व सुखांचा त्याग करून कठोर तपस्या करत मी त्या ज्ञानी लोकांच्या मार्गाने जाणे श्रेयस्कर समजतो. त्या वनचरांप्रमाणे मी वनांतून भटकत फिरणे योग्य समजतो. फळांचा आहार करत मी राहू इच्छितो. योग्य वेळी, सकाळी व संध्याकाळी अग्नीची पुजा करत, मी राहू इच्छितो. अल्पाहार करून स्वताला कृष करून तसेच डोक्यावर जटा धारण करून, थंडी वारा व पाऊस सहन करत जगणे जसें प्राणी जगतात, तसे राहू इच्छित आहे. निसर्गाचे सौंदर्य पहात त्यालाच सुख समजून मी राहू पहात होतो. तेथे असलेल्या वैराग्यांना भेटून त्यांच्या बरोबर अनुभवांच्या देवाणघेवाणी करत मी राहू इच्छितो. मी कोणालाही कोणत्याही प्रकारची इजा न करता माझे जीवन जगणार असे समजत होतो. संपूर्णपणे सेवानिवृत्त असें जीवन मला जगावेसे वाटते. सगळा वेळ ध्यान साधना करण्याचा माझा संकल्प होता. देव आणि पितरांची पुजा रानफळांनी मी करणार होतो. त्यांच्या कृपेची भीक मागणार्या कवनांचे (साम) गान करत जगणार होतो. अशारितीने मी वानप्रस्थाश्रम अनुभवणार होतो. शेवटचे क्षण येण्या पर्यंत तसे मला जगावयाचे होते. त्यात एका दिवशी एकाच झाडाकडे फळ मागून तेवढ्यावर रहाणे असे व्रतस्थ जीवन मला जगावयाचे होते. राखेने स्वताला माखून व निर्वस्ती असलेल्या घरांच्या मध्ये राहून मी जगू इच्छित होतो. त्या काळात सुख आणि दुःख ह्यांत न रमता कोणतीही अपेक्षा न ठेवता, चांगले वाईट समान समजून कोणाशीही न संभाषण करता, एकाद्या अंध आणि बहिर्या सारखा रहाणार होतो. स्वतामध्येच सुख व शांती अनुभवायची अशा निर्धाराने कोणाला किंचितही इजा होणार नाही अशा प्रकारे स्वताचा वासनांबद्दल उदास राहून कोणाला न

हसता, किंवा तशा प्रकारचा विरंगुळा न घेता मला रहावयाचे होते. कोणाला त्या मार्गाबद्दल न विचारता माझे जीवन जगणार होतो. जेथे जाणे होईल तेथे जाणार होतो जसा वारा वहातो तसे माझे ठेवणार होतो. यश, अपयश ह्यांचा विचार न करता जे घडेल ते पहाणार होतो. त्यालाच सुख समजणार होतो. अहंकार मी अशाप्रकारे संपवणार होतो. खाद्य जे मिळेल जसे निसर्ग देईल तसे मी खाणार होतो. मी भीक मागणार होतो, जर पहिल्या घरात शिधा नाही मिळाला तर पुढच्या घराकडे जाणे जसे संन्याशी करतात तसे मी करणार होतो. पोटापुरते मिळवण्यासाठी मी घरोघरी फिरणार होतो. ते झाले की, उरलेला वेळ ध्यानात घालवणार होतो. त्या प्रकारे मी माझ्या इच्छांचा त्याग करणार होतो. मी जगण्याची अथवा मरण्याची अशी कोणतीही इच्छा बाळगणार नाही. जसे घडेल तसे जगण्याचा माझा विचार होता. मला कोणी कसे वागवते, काय बोलते, त्याच्याबद्दल मी विचार करणार नव्हतो. कारण ते निसर्गाचे आहे असे समजून त्यांबद्दल उदास रहाणार होतो. प्रेम, तिरस्कार हे दोनही मला समान झाले होते. आता पर्यंत मी अपेक्षापूर्तीसाठी मोठे पाप केले आहे. त्यात मी गृहस्थाश्रमात रमलो होतो. सगळी सुख मायावी असतात, त्यात सत्य नसते हे मला समजले आहे. ह्या जन्म, मरण, व्याधी, वेदना आणि बिघाड ह्यांच्यात न रमता मला त्या पलिकडले अनुभवावयाचे होते. त्यात सुख असते असे मला वाटते. ज्या स्वर्गातून देव आणि ऋषी खाली फेकले जातात त्या स्वर्गाची मी कधीच अपेक्षा धरणार नाही. आतापर्यंतच्या कपट कारस्थानानी भरलेले राजकीय जीवन पाहिल्या नंतर माझ्या मनात असे विचार येत आहेत. त्या अवस्थेत जाऊन मी एका अशा निरंतन जीवनाकडे जाण्याचा विचार करत आहे जेथून मला कोणी खाली ढकलणार नाही. त्यावेळी मी ह्या जन्म, मरण, व्याधी, बिघाड आणि वेदना अशांपासून मुक्त असे शरीराशिवायचे जीवन जगणार होतो.

शांती पर्व भाग आठवा संपला.

शांती पर्व

भाग नववा

भिम बोलतो, "अहो राजे, तुमचे विचार व्यवहारात बसणारे नाहीत. ते माझ्या मते एका बेजबाबदार मूर्खाचे विचार आहेत असे मला स्पष्ट दिसते. ज्याला अक्कल नाही असा माणूस जर वेदाचा अभ्यास करून त्यावर बोलू लागला तर तो अशाप्रकारे बडबड करील. एका राजाने त्याचे कर्तव्य न करता रानोमाळी भटकण्यास सुरुवात केली तर कसे हे जग चालेल. ज्याला जी जबाबदारी दिली आहे ब्रह्माने ती त्याने बाखुबी निभावयाची असते ते सोडून पळपुटेगिरी जर तो राजा करू लागला व त्याचे समर्थन खोटे मुद्दे पुढे करून करू लागला तर तो मुक्त न होता नरकात जाऊन पडेल हे केव्हां तुझ्या लक्षात येणार आहे. जर तुला आळसातच काम न करता जगण्याची हौस होती तर हे युद्ध कां तू करावयाला लावलेस आम्हाला? अशा गोष्टी करून तू काय स्वताला महान दाखवण्याचा प्रयत्न करत आहेस कां? क्षत्रियांच्या कामांने सुद्धा दया, क्षमाशिलता आणि अहिंसा साधणे शक्य असते. ते अनेक महान राजर्षींनी दाखवून दिले आहे. आम्हाला संन्याशाचे जीवन शिकवण्यासाठी तुझी गरज नाही. ते युद्ध झालेच नसते. ही चराचरांची सृष्टी सामर्थ्यवानांसाठी असते दुबळ्यांसाठी नसते. क्षत्रिय नितीशास्त्र सांगते कीं जो अन्यायाने पृथ्वी बळकावण्याचा प्रयत्न करतो तो मारला गेला पाहिजे. आपण नेमके तेंच केले आहे. त्यावर एवढी रडारड तुम्ही कां करता? अरे युधिष्ठीरा, फालतू गोष्टी करण्याचे बंद कर आणि चांगले राज्य चालव आणि प्रजेचा दुवा घे. कोठलेही काम अर्धवट सोडणारा मूर्ख समजला जातो हे तुला मी सांगावयाला पाहिजे कां"? आपण काम सुरू केले आहे ते यशस्वी करून मग योग्य वेळी तू जरूर संन्यासाश्रमाकडे जा. त्याला कोणी विरोध करणार नाही. तुझ्या अशा वागण्याने सगळ्या पांडवांची छिः थूः होईल ते लक्षात घे व ते मी सहन करणारा नाही हेसुद्धा चांगले लक्षात असू दे. आम्ही पांडव सर्वगुणसंपन्न आहोत तरी आमचा राजा नामर्द आहे म्हणून आमची नाचक्की होणार आहे असें दिसते. राजाने संन्यास तेव्हां घ्यावयाचा असतो जेव्हां त्याचे सगळे कार्य पूर्ण झाले आहे अथवा तो वृद्ध झाला आहे अथवा तो असाध्य व्याधीने ग्रस्त झाला आहे व त्याचे रोजचे काम करण्यास

असमर्थ झाला आहे. त्यापैकी कोणतीही परिस्थिती नसतांना राजा भित्र्यासारखा संन्यास घेत असेल तर ते नामुष्कीचे समजले जाते. त्याचे कधीही समर्थन होत नाही. म्हणून अरे राजा, ते फालतू विचार सोडून दे व तुझ्या प्रजेची सेवा करण्याचे महद्भाग्य जे तुला प्राप्त झाले आहे त्याचा चांगला उपयोग करून तुझे क्षात्र तेज सगळ्यांना दाखव".

शांती पर्व भाग नववा संपला.

शांती पर्व

भाग दहावा

अर्जुन बोलतो, भिम जे सांगतो त्याच्या समर्थनार्थ एक जुनी गोष्ट आठवली ती सांगतो, एकदा कांहीं ऋषी आणि इंद्र ह्यांच्यामध्ये एक संभाषण झाले त्याबद्दल सांगतो. एक कमसमज ब्राह्मण मुलगा त्याचे कर्तव्य विसरून घरदार सोडून वनामध्ये संन्यास घेऊन जातो. त्याला वाटत असते कीं, ते त्यांना बरोबर केले आहे. ते पाहून इंद्राला त्याची किंव येते. तो त्याला बोलतो, "जो यज्ञाचा शेवटचा हिस्सा स्वीकारतो त्याला जास्त मेहनत करावी लागते. तशी सेवा मोठी कौतुकास्पद असते. त्याची फार स्तुती होते. असे लोक अंतिम सुखाचे धनी होतात. ते ऐकून ऋषी बोलतात, "शाब्बास तुझी, तू सांगतोस कीं, उरलेला हिस्सा खाणारा भाग्यवान असतो"? अरे त्यात सगळे खराब द्रव्य असते. ऋषी बोलतात, तुमचे बोल आम्हाला उत्तेजना देत आहेत. इंद्र त्यांना सांगतो, "मी ते सांगेन जर तुम्ही ते कोणाला सांगणार नसाल तर. त्यामुळे तुमचे भले होईल".

ऋषी सांगतात कीं, ते त्याचे ऐकू इच्छितात. कारण तुमचे ज्ञान मोठे आहे. आम्ही तुमच्या सांगण्याप्रमाणे वागणार आहोत. इंद्र बोलतो, "चारपाई प्राण्यामध्ये गाय श्रेष्ठ मानली जाते (यज्ञात बळी म्हणून देण्याच्या दृष्टीने कारण तिचे मांस देवांना अतिप्रिय असते), धातूंमध्ये सुवर्ण उत्तम समजले जाते (ब्राह्मणांना सोन्याचे दान सर्वात श्रेष्ठ मानले जाते), शब्दांमध्ये ओम सर्वात श्रेष्ठ मानला आहे, कारण त्यांने सगळ्या मंत्रांची सुरुवात व अंत होत असतो. ब्राह्मणांच्या संबंध आयुष्यात तो मंत्र (ओम) सक्रीय असतो. त्याच्या उच्चाराने स्वर्गाचे दरवाजे उघडतात आणि बंद होतात. त्या एका मंत्राच्या मदतीने आत्म्याचे स्थान निश्चित होते. कारण प्रत्येक आत्मा हा एक (सुप्त) देवता असतो. गृहस्थाश्रम हा ब्रह्माचा आश्रम म्हणून सर्वश्रेष्ठ आश्रम समजला जातो. त्याचा त्याग करून मनुष्य ब्रह्माचा उपमर्द करत असतो. कोणत्या आश्रमाच्या प्रमाणे तो जगला त्यावर त्याचे अध्यात्मिक स्थान अवलंबून असते. माणसाने दिलेल्या क्रमाने (ब्रह्मचर्याश्रम, गृहस्थाश्रम, वानप्रस्थाश्रम आणि संन्यासाश्रम) आयुष्य व्यतीत केले म्हणजे त्याचे स्थान निश्चित होते. जे हे समजत नाहीत ते मूर्ख समजले जातात. त्यांचा त्याग देव करतात (म्हणजे, देव त्याला मदत करत

नाहीत). मूर्ख माणसे त्या प्रमाणे आपले जीवन जगत नाहीत ते लयास जातात. तो मार्ग सगळे ऋषी, आचरत असतात. तोंच मार्ग श्रुतीने सांगितला आहे. श्रुती सांगते, यज्ञ करतांना यजमान मोठी दानं करील. त्यासाठी तो गृहस्थाश्रमी असला पाहिजे. त्यामुळे माणसाला विविध प्रकारची ऐहिक सुख प्राप्त होतात. देवांची पुजा करणे, वेदांचा अभ्यास करणे आणि पितरांचे श्राद्ध करणे ह्या तीन कर्तव्यांच्या पूर्तीने मनुष्याचे जीवन पूर्ण होत असते. त्याशिवाय तपस्या करणे ह्याने माणसाचे जीवन पूर्ण होत असते. म्हणून इंद्र त्या ब्राह्मणाला सांगतात कीं, तू घरी जा व तुझे गृहस्थाश्रम प्रथम पूर्ण कर. आश्रमाचा तो क्रम जो ब्रह्माने आखला आहे तो माणसासाठी श्रेयस्कर समजला गेला आहे. तो क्रम मोडल्याने देव, पितर असंतुष्ट होतात, त्यांचे सहकर्य (भाग्य सुधारण्यासाठी) मिळत नाही. पुढचा मार्ग त्या कारणाने फार खडतर होतो. जे ह्या आखून दिलेल्या मार्गाने जातात त्यांची प्रतिष्ठा सगळ्या जगात वाढते. त्याला देव, पितर आणि ब्रह्म तसेच मनुष्यसमाज मदत करू लागतात. त्यामुळे जीवनातील प्रश्न सुटतात. असे लोक मेल्यानंतर स्वर्गात जातात व तेथे कायम रहातात. असे अर्जुन त्याला सांगत असतो. ते इंद्राचे ऐकल्यावर तेथे जमलेले ऋषी त्यांचा संन्यासाचा मार्ग सोडून गृहस्थाश्रमाकडे वळतात. तो ब्राह्मण सुद्धा त्याच्या घरी जातो. अशारितीने जे नित्य शहाणपण आहे ते इंद्राने सांगितले ते मी तुला सांगितले आहे. म्हणून तू ते संन्यासाचे विचार टाकून राज्य कारभारावर लक्ष केंद्रीत कर. शांती पर्व भाग दहावा संपला.

शांती पर्व

भाग अकरावा

वैशंपायन बोलतात, अर्जुनाचे ते ऐकून बुद्धीमान नकूल धर्माच्या मुलाकडे पहात बोलतो, देवसुद्धा त्यांचा अग्नी गृहस्थाश्रमीच्या घरात ठेवतात. त्यावरून गृहस्थाश्रमाचे महत्त्व समजून घ्याल तर बरे होईल. कर्मयोगाचे महत्त्व आपण कमी समजू नका. वेदांत सांगितल्या प्रमाणे पितर जे प्राणिमात्रांना जीवन देतात पावसाच्या मदतीने तेसुद्धा कर्मयोग उच्चतम समजतात. त्यामुळे (कर्मयोगामुळे) मनुष्य सर्वश्रेष्ठ ठिकाणी जात असतो. जेव्हां माणसाची कर्म करण्याची क्षमता संपते (वृद्धापकाळी) तेव्हां त्याने वानप्रस्थाश्रम घ्यावयाचा असतो. त्याशिवाय तसे करणे पापासमान आहे. क्षत्रियाला कर्मयोग सोडता येत नाही. जो तसे करतो त्याचा अधःपात होतो. असें वेदात सुद्धा सांगितले आहे ते आपण जाणता. क्षत्रियासाठी यज्ञात दानं करणे हांच खरा मार्ग आहे. जे आपण करण्याच्या गोष्टी करता ते ब्राह्मणांला सुद्धा वर्ज आहे. प्रत्येकांनी आपापली कर्तव्ये पार पाडल्यानंतरच वानप्रस्थाश्रमात जावयाचे असे दिले आहे वेदात. आपली कर्तव्ये सोडून जाणारा संन्याशी ठरत नाही तो आळशी, बेजबाबदार समजला जातो. त्याला मृत्यूनंतर कोठेही गति नसते. त्याचा आत्मा अनंतकाळ भरकटत रहातो. त्याच्यावर ब्रह्माची खप्पामर्जी होत असते. जो निरपेक्षपणे आपले कर्तव्य करतो तो खरा संन्यासी समजला जातो. कर्म करून त्याच्या बदल्यात कांहीं अपेक्षा न करणारा खरा संन्यासी समजला जातो. क्षत्रियांसाठी तसे सांगितले आहे. जे आपण आधीपासून जाणत अहात. आपले कर्तव्य न करता बेजबाबदारपणे वैराग्याचे सोंग घेतो तो कधीच ज्ञान प्राप्त करू शकत नाही. केवळ वनात गेल्याने तुमच्या वासना तुम्हाला सोडणार नाहीत. त्या सुटण्यासाठी प्रपंचात राहून औदासिन्याच्या मार्गाने संयमादी योगसाधना करावयाची असते. खरे ऋषी होण्यासाठी जे गुण माणसात यावे लागतात, जसें, मनाची शांतता, संयम, धैर्य, शुद्धता, साधेपणा, पुण्यप्रभाव, चिकाटी ते गृहस्थाश्रमात आपण प्राप्त करत असतो. ते प्राप्त झाल्यानंतर जो त्याचे प्रापंचिक कर्तव्य करून वृद्धत्वात वनात जातो तो खरा जोगी समजला जातो. त्याचा देव, पितर आणि मनुष्य समाज सन्मान करतात. गृहस्थाश्रमीसाठी त्याचे प्रापंचिक कर्तव्य

हांच एक यज्ञ असतो. त्यात त्याच्या कामाची आहुति दिली जात असते. त्या यज्ञाने त्याचे पितर संतुष्ट होत असतात. आपले कर्तव्य टाकून पळून जाणार्यांवर त्याचे पितर व देव नाराज असतात त्याचा दुष्परिणाम तो त्याच्या मृत्यूनंतरच्या जीवनात भोगत रहातो अनंतकाळ. राजाने राजसूय आणि अश्वमेध यज्ञ करावयाचे असतात त्यातून मोठी दानं करावयाची असतात. जो राजा आपली कर्तव्ये सोडून त्याची प्रजा चोरांच्या हाती देतो तो महापापी समजला जातो. त्याला मृत्यूनंतर कोठेही स्थान मिळत नाही. जो राजा आपले प्रजेबाबतचे कर्तव्य निभावत नाही तो कली समजला जातो. त्याच्या सारखा पापी कोणी नाही. असा राजा मेल्यानंतर पिशाच्च योनीत तडफडत रहातो अनंतकाळ. खरा संन्यासी तो ज्याने त्याच्या वासना सोडल्या आहेत. त्यासाठी वनात जाण्याची काय आवश्यकता आपल्याला वाटली ते मला समजत नाही. इंद्र, ब्रह्म असे सगळे देव त्यांची कर्तव्ये करत आहेत तसे आपण आपले कर्तव्य करण्यातच खरा संन्यास आहे. राजा जनक त्याचे उदाहरण आहेत ते आपण पहावे. आपण ज्या दुःखा मुळे असा विचार करत आहात ते दुःख अज्ञानातून उत्पन्न झाले आहे हेसुद्धा आपण लक्षात घेतले पाहिजे. शांती पर्व भाग अकरावा संपला.

शांती पर्व

भाग बारावा

सहदेव बोलतो, "केवळ बाह्य रुपांचा त्याग करून कोणी सूझ होत नसतो. मनात जर त्या गोष्टीबद्दल आकर्षण असेल तर त्या बाह्य त्यागाचा कांहींही उपयोग नसतो. दुसरे असे कीं, मनातून त्याग करण्यासाठी त्या गोष्टींचा बाह्यरूपात त्याग करण्याची आवश्यकता नसते. उदाहरणार्थ, ज्याला गोड पदार्थ आवडत नाहीत त्याच्यापुढे ते असले तरी ते खाण्याची त्याला इच्छा होत नाही त्याप्रमाणेच त्याग हा त्या त्या भोगांबद्दलच्या औदासिन्याशी निगडीत असतो. भोगांबद्दल स्वाभाविक औदासिन्य असावे लागते. बळेंच त्यांपासून दूर राहून कांहीं साध्य होत नाही. खरे ज्ञानी त्या भोगांत राहून त्यापासून मुक्त असतात. तशा भोगांपासून दूर वनात गेल्याने त्या भोगाच्या वासना संपतील असे होत नाही. त्यासाठी राज्य कारभाराची जबाबदारी न टाळता त्यांत राहून आपले राजाचे जे कर्तव्य आहे ते करत रहाण्यानेच आपल्याला खरी शांती प्राप्त होणार आहे. तो शब्द, "मम", म्हणजे माझे, हा सर्वांत मोठा भ्रम आहे ते ज्याने समजले तो सगळे भोग सोडू शकतो. त्या शब्दात मृत्यू असतो. ज्याचे "मम", संपले तो मुक्तीकडे झेपावतो. आपल्यात असलेला आपल्या ब्रह्म स्वरूपी आत्मारामाला जीव (देहाची कार्यकारी प्रेरणा) त्यानंतर समजू लागतो. तो पर्यंत जीवाला नको त्या हालअपेष्टां देण्याची चूक तो संन्यासी करत असतो. जे वस्तुतः अनावश्यक असते. युद्धात मेलेले आपण मारले असे समजणे चुकीचे आहे हे कृष्णाने आधीच पार्थाला सांगितले आहे त्याची आठवण करा. आपण फक्त कारणीभूत असतो. मारणारा व जन्माला घालणारा काळ आपल्या कडून ते करून घेत असतो. म्हणून त्याबद्दल स्वताला दोष देणे हा एक प्रकारचा भ्रष्ट अहंकार आहे. ते लक्षात घ्या. अज्ञानी माणसासाठी जीव व आत्मा एकरूप वागत असतात ज्याला आपल्या वेदांत जीवात्मा असें सांगितले (Soul) आहे. परंतु ज्ञानी त्यातील फरक ओळखून जीवाचे कार्य आत्म्याच्या कार्यापेक्षा वेगळे आहे हे लक्षात घेऊन त्याप्रमाणे आपले वर्तन ठेवतात. असे केल्याने खरी अध्यात्मिक प्रगती सुरू होत असते. जीव त्या देहाची प्रेरणा असते व जेव्हां तो देह यथोचित करणाने नष्टप्राय होतो तेव्हां त्याची प्रेरणा अर्थात जीवसुद्धा नष्ट होत असतो.

परंतु, आत्मा तो देह सोडून त्याच्या विहित गतीने अदृश्य जगात जातो. विविध लोकांत रहातो त्यांचे भोग त्याच्या बरोबर असलेला लिंगदेह भोगत असतो. हे सगळे तुम्ही जाणत असून असा अयोग्य विचार करता ह्याचे मला नवल वाटते. आपण माझे राजे अहात, माझे तारक अहात, माझे बंधू अहात, माझे वडील अहात तेव्हां आपण असे अयोग्य प्रकारचे निर्णय घेणे चांगले नाही, एवढेच सांगतो. माणसाने त्याचे निर्णय तार्कीक (तर्काने) करावयाचे असतात भावनेच्या आहारी जाऊन करावयाचे नसतात हे सुद्धा आपण जाणता अहात. आणखीन काय मी बोलणार! आपण सूझ अहात तेव्हां असे भावनांच्या आहारी जाऊन बहकून जाऊ नका.

शांती पर्व भाग बारावा संपला.

शांती पर्व भाग तेरावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, ते त्याच्या भावंडाचे विचार ऐकत युधिष्ठीर शांतपणे मान खाली घालून बसला होता. ते त्याला वेदातील सत्य विचार समजावून देत होते. त्यावेळी त्यांची सगळ्यांची पत्नी द्रौपदीसुद्धा तेथे उपस्थित होती. ती तिच्या नवर्याला बोलते, "तुमचे बंधू तुम्हाला काय सांगत आहेत ते ऐकता कां? अहो राजे, तुम्ही सदैव काहीतरी रडगाणेंच कां घेऊन असता ते समला समजत नाही. तुम्हाला आठवते कां, त्या द्रैत सरोवराच्या ठिकाणी तुम्ही तुमच्या भावांना बोलला होता, हे सगळे वनातील उन्ह, वारा व पावसाचे दुःख देणारे भोग संपवून आपण दुर्योधनाचा पराभव करून मग पृथ्वीचे राज्य संपादन करू. त्याचा आपल्याला कसा विसर पडला आहे. त्यानंतर मोठ्या जोमाने तुम्ही सगळे लढलात गेली अठरा दिवस ते चालले तेव्हां तुम्ही मोठ्या जोमाने लढत होता. स्वतः तुमच्या शत्रूचा, शकूनीचा, वध केला. तेव्हां तुम्ही मोठा आनंदसुद्धा व्यक्त केला होता. ते सगळे कशासाठी केले ते मला समजेल कां"? "वनवास आणि अज्ञातवासाचे कष्ट संपवून आपण ते युद्ध केले जे आपल्यावर लादलेले होते. त्यात आपल्या सगळ्यां शत्रूंचा नाश केला तेव्हां तुम्ही मोठ्या जोरात होता. त्यानंतर राज्य मिळाल्यावर मोठे यज्ञ करण्याचे मनसुबे तुम्ही मला सांगत होता. ते सगळे कसे एकदम संपले? एका क्षत्रियाचे कर्तव्य तुम्ही सगळ्यांनी निभावले आहे, कोणता गुन्हा केलेला नाही हे तुम्हाला चांगलेच माहित आहे. आपल्या सगळ्या कामांत कृष्णासारखा देव साक्षात साथी होता म्हणजे आपण कांहीं गैर केलेले नाही हे ठाऊन असतांना आता हे भिक्कारडेपणाचे सोंग आपण कां घेतले आहे ते सांगा. आपण ब्राह्मणांचे जीवन कां स्वीकारू पहात अहात. आपण क्षत्रिय अहात व त्यात पुन्हा राजे अहात त्याप्रमाणे तुम्ही तुमचे विचार ठेवले पाहिजेत. दुर्जनांचे निर्दालन करणे व सज्जनांचे संरक्षण करणे हे तुमचे कर्तव्य आहे ते तुम्ही व तुमचे साथी करत होते त्यात ती हत्या होणे अपरिहार्य होते त्यात माझे मुलगे मारले गेले पापमार्गाने हे सगळे आपण जाणत अहात, तरी मी हिम्मत न हरता माझ्या मुलांच्या, भावांच्या मृत्यूचे दुःख बाजूला करून तुम्हा सगळ्यांना साथ देत आहे. त्याचा तुम्ही विचार केला पाहिजे. क्षत्रियाची क्षमाशिलता,

दयाबुद्धी, दानशूरता, सहानुभूती हे सगळे सत्पात्र असावे लागते व जेथे पापकर्माचा अंतर्भाव आहे तेथे योग्य शासन करणे क्षत्रियाच्या कामाचा एक भाग असतो त्याप्रमाणे तुम्ही वागण्यास आता कां घाबरत अहात"?

"तुम्ही भिष्म, द्रोण, कर्ण, अश्वत्थामा, कृप, कृतवर्मन, सत्य अशा सगळ्या बलाढ्य क्षत्रियांचा पराभव केला आहे त्या युद्धात तरी आता आपल्याला त्या जिंकलेल्या पृथ्वीचा भोग घेण्यात कां आनंद मिळत नाही? त्या जयानंतर सगळे ब्राह्मण आपले स्वागत करत आहेत. तरी आपण नाराज कसे रहाता. मोठे यश मिळवून देणार्या भावांचे व इतर दोस्तांचे कौतुक करण्याचे सोडून तुम्ही असे रडगाणे कां गात अहात"? माझ्या सगळ्या नवर्यांचे मी त्यासाठी कौतुक करत आहे. परंतु, तुमच्या अशा रडगाण्याने माझा उत्साहावर पाणी पडत आहे. माझी सासू जे सांगते ते खरे आहे, त्या मला बोलल्या, "पांचालकन्ये, माझा मुलगा युधिष्ठीर तुला सदैव सुखात ठेवील. परंतु, जर मोठा भाऊ मूर्ख असेल तर त्याची नंतरची भावंड सुद्धा मूर्ख ठरतात. कारण ते त्या मूर्खाचे ऐकत असतात. तसे लोक कधी समृद्धी प्राप्त करत नाहीत व त्याचा त्रास तुला होणार आहे. ते दुर्भाग्य माझ्या नशिबी आहे असे दिसते. माझे पुत्र सगळे मेले आहेत. आता राज्यासुद्धा हातचे जाणार असे दिसत आहे. कां तर माझा मोठा नवरा मूर्ख आहे! ते राज्य सोडून तू एक नव्या अरिष्टाला आमंत्रण देत आहेस. त्याकरता असें मूर्खपणाचे विचार सोडून दे व मंधत्री, अम्बरिष, अशा थोर राजांसारखे राज्य करून सगळ्यांच्या अपेक्षा पूर्ण कर. मिळवलेले राज्य चांगले सांभाळून अनेक यज्ञ करून प्रजेचे, ब्राह्मणांचे आशिर्वाद घेत राज्य कर. तेंच योग्य होईल".

शांती पर्व भाग तेरावा संपला.

शाती पर्व भाग चौदावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, द्रौपदीचे ते मार्मिक बोलण्या ऐकल्यावर धनंजय बोलतो, "जो राजा त्याच्या हातातील न्यायाचे चाबूक योग्यप्रकारे वापरतो तो मोठा किर्तीमान होतो. त्या चाबकाला शहाणे चांगुलपणा दाखवणारा चाबूक असे मानता. त्याने तो राजा सगळ्यांचे व स्वताचेसुद्धा संरक्षण करत असतो. ते तू चांगलेच जाणतो आहेस तेव्हां तो चाबुक घेऊन तू राज्य करण्यास प्रारंभ करावास असे माझे मत आहे. त्या न्यायाच्या चाबकामुळे कांहीं लोक पापकर्मापासून दूर रहातात व समाजाचे त्यामुळे भले होत असते. राज्याची नितिमत्ता, शिस्त, चांगुलपणा, प्रामाणिकपणा असे कांहीं गुण ह्या चाबकाच्या प्रभावानेसिद्ध होत असतात. तो चाबूक बेशिस्त लोकांना शिस्त लावतो, पापी लोकांना शिक्षा करतो. त्याच्या धाकाने समाजात शांती व शिस्त कायम रहात असते. ब्राह्मणांना शब्दाने मार देता येतो व तो पुरेसा असतो. क्षत्रियांना त्याची सगळी मालमत्ता काढून भुके ठेवून शिक्षा करता येते, वैश्यांना दंड करून अथवा त्याची मालमत्ता जप्त करून शिस्त लावता येते. परंतु, शुद्रांना शारीरिक शिक्षेने अथवा माफीने (त्यांच्या अज्ञानाकडे पाहून, शुद्र लहान मुलासारखे समजले जातात.) शिस्त येत असते असे समजले जाते. अशाप्रकारे तो न्यायाचा चाबूक विविध रुपाने राजा वापरत असतो. केवळ कठोर नजरेने पाहून सुद्धा लोकांत शिस्त आणता येते. ब्रह्मचारी (विद्यार्थी), गृहस्थ, सन्याशी, वैद्य, पुरोहीत, सैनिक, परदेशी आणि व्यापारी त्या चाबकामुळे आपल्या मर्यादित रहातात. केवळ तो आहे व कार्यरत आहे ते दिसल्याने सगळ्या गोष्टी नीट वागू लागतात इतका त्याचा प्रभाव असतो समाजामध्ये. त्याचा न्यायाने वापर करणारा राजा उत्कर्ष पावतो. त्यासाठी वाईटांचा नाश करण्यासाठी राजा असतो ते केले म्हणून दुःखी होणे राजाच्या स्थानाला शोभणारे नसते. प्रसंगी कठोर होणे हे राजाचे कार्य असते. आपण दुष्ट प्रवृत्तीच्या कौरवांचा नाश केला कारण ते दुर्जन होते. जे क्षत्रियाचे कर्मकर्तव्य असते. त्याबद्दल एवढा गहजब करण्याचे कारण काय"? जेव्हां राजा दुर्जनांचे नियंत्रण करत असतो त्याच वेळी तो गुणीजनांचे कौतुकसुद्धा करत असतो. अशाप्रकारे राजा विविध मार्गाने राज्यात गुणवत्ता वाढवण्याचे

काम करत असतो. इंद्रसुद्धे असुरांशी, दैत्यांशी, दानवांशी लढले आहेत त्याच चांगुलपणाच्या वाढीसाठी. रुद्र, शक्र, अग्नी, वरुण, स्कंध असे सगळे ते करत असतात नित्य नेमाने. ते एक संतुलन राखण्याचे कार्य आहे. पृथ्वीवर राजा जे करतो जे इंद्र इतरत्र करत असतो. प्रसंगी उमा विविध रूपाने विविध राक्षसांचे वध करून ते साध्य करत असते. यमाचे ते कार्य आहे. तो ते नित्य करत असतो. त्यात काल, मरुत, वायू, कुबेर, सूर्य, वसू, साध्य, विश्वदेव असे बरेच भाग घेऊन पाप व पुण्याचे संतुलन राखत असतात. विश्व सुस्थितीत कार्यरत रहावे ह्यासाठी ते आवश्यक असते. अर्जुन पुढे सांगतो, त्याला असा प्राणी माहीत नाही जो अहिंसेने जगत आहे. जगण्यासाठी सगळ्या प्राण्यांना हिंसा करावी लागते तो निसर्गाचा नियम आहे. जीवो जिवस्य जीवनं, असें वेदात सांगितले आहे. त्याला अपवाद नाही. जास्त शक्तीमान कमी शक्तीमानाचा बळी घेतो असा नियम आहे. शेवटी वनस्पती तिच्यापेक्षा कमी शक्तीमान अशा मातीतून रस घेत असते आणि त्या सगळ्यां अखेरीस काळ जो सर्व शक्तीमान आहे तो सगळ्यांचा बळी घेत असतो. अशी व्यवस्था ब्रह्माने केली आहे तेव्हां त्याबद्दल तक्रार करण्यात अर्थ नसतो. म्हणून तुझ्या दुःख करण्यात कांहीं अर्थ नाही. केवळ अहंकाराचा भ्रष्ट आविष्कार असे त्याला म्हणावे लागेल. अशारितीने वनात राहून कमी खाऊन जगणारे मोठे ठरत नाहीत. ते त्यांच्या अज्ञानाचे प्रदर्शन करत असतात. पाप कृतीने होत नाही ते प्रथम माणसाच्या विचारात असते. जर विचारात हिंसा नसतांना ती इतर कारणाने घडली तर त्यात पाप नसते हे तू लक्षात घे. गृहस्थाश्रमात राहून निष्पाप जीवन जगणे सोपे असते. कारण त्यात मिथ्याचार नसतो. तशा हत्येला अहिंसक हत्या असें समजतात. आपण सगळे सदैव अहिंसक हत्या करत असतो. त्याबद्दल तू कां चिंता करत आहेस. असे कितीतरी आहेत जसे ऋषी कौशिक, जे सन्यास सोडून पुन्हा गृहस्थाश्रमाकडे वळले एका व्याधाच्या सांगण्यामुळे. त्यानंतर त्यांचा खरा उद्धार झाला. कोणत्या आश्रमात आपण आहोत हे महत्वाचे नसते, कोणत्या विचारांच्या आधीन आपण आहोत हे महत्वाचे असते पाप अथवा पुण्य ठरण्यासाठी. खाटीक व योद्धा असंख्य मारतो पण त्याला त्यांची हत्या करण्याची इच्छा नसते केवळ एक कर्तव्य म्हणून ते करत असतात, प्रसंगी त्यांना त्या मरणार्थी बद्दल अनुकंपा असते त्यामुळे त्यांना यत्किंचितसुद्धा पाप लागत नाही. ह्या युद्धात आपण जे

मारले ते तशाच मनस्थितीत आपण मारले होते म्हणून आपल्याला त्यांच्या हत्येचे पाप लागत नाही. शेती करतांना नांगरणीमुळे असंख्य प्राणी मारले जातात परंतु, त्याचे पाप लागत नाही कारण ते आपण बुद्ध्या (जाणून बुजून) मारलेले नसतात. एकाद्याच्या मृत्यूमुळे आनंद होत असेल तर ते पाप लागते. न्यायाचा चाबूक अयोग्य प्रकारे वापरला गेला तर त्यामुळे राजाला पाप लागत असते. तसा अयोग्य वापर करणारा राजा त्या पापाचा धनी होत असतो. जसे दान सत्पात्र अथवा अपात्र असे होत असते त्याच प्रमाणे चांबकाचा वापर अपात्र (अयोग्य) अथवा योग्य असा होऊ शकतो जर राजा बेसावध असेल. न्यायाचा चाबूक नसेल तर अराजक माजेल. दुर्जन व दुष्ट शक्ती सज्जन आणि सुष्ट शक्ती ह्यांच्या लढाईत (जशी देव आणि दानवांची लढाई) दुर्जन व दुष्ट शक्ती जिंकण्याची मोठी शक्यता असते. त्यामुळे चांगुलपणा संपुष्टात येईल. वेदाचा तिरस्कार करणारे सुद्धा तशी परिस्थिती मान्य करणार नाहीत. त्यामुळे पुन्हा कोणीतरी नव्याने न्यायाचा चाबूक तयार करतो व परिस्थिती सुधारत असतो. असे सदैव होत असलेले देव दानवांच्या इतिहातातून आपण पहात असतो जे आपण पुराणात वाचतो. न्यायाचा चाबूक मर्यादा तत्त्व शिकवतो माणसाला. प्रत्येक क्षेत्रातील गोष्टीच्या मर्यादा असतात त्या सांभाळण्यासाठी त्या त्या क्षेत्रातील चाबूक असतो. तो नसेल तर हे जग चालवणे अशक्य होईल. स्वताच्या बुद्धीने आपल्या मर्यादा समजणारे फार थोडे असतात. इतरांना त्या चांबकाच्या धाकाने त्या सांगाव्या लागतात. तेंच कार्य आम्ही राजे करत असतो. त्याबद्दल तुझ्या मनात अढी आहे ती अयोग्य आहे. हे तू समजून विनाकारण खोट्या गोष्टीचे दुःख करत बसू नकोस. नव्या दमाने तयार हो व राजकारभार ताब्यात घे व लोकांना तुझा न्यायाचा चाबूक दाखव. एक राजा म्हणून ते तुझे कार्य असणार. हत्या दोन प्रकारात आढतात. एक न्यायासाठी केलेली व दुसरी अन्यायासाठी केलेली अथवा झालेली. पहिली हत्या मान्य असते व दुसरीचा विरोध करावयाचा असतो. मनुष्य त्याच्या सुखासाठी कित्येक प्राण्यांना वापरत असतो केवळ त्यांना खाणे देऊन तो वस्तुतः अन्याय असतो परंतु, मनुष्य तो करत असतो ही वस्तुस्थिती आहे. युद्धात कित्येक घोडे, हत्ती मारले गेले त्यात त्यांचा कांहीं संबंध नसतांना, ते कां मारले गेले? म्हणून मनुष्य त्याच्या सोयी नुसार नितितत्त्व ठरवत असतो हेसुद्धा खरे आहे. कोणते तत्त्व रास्त व कोणते नाही ते कोण ठरवणार"? कांहीं

माणसे त्यांनी पाळलेले प्राणी प्रेमांने वागवतात त्याच्या बदल्यात त्यांच्या कडून काम करून घेतात. कांहीं त्यांना पाळलेल्या प्राण्यांचा छळ करून त्यांच्या कडून काम करून घेतात. अशावेळी राजाचा चाबूक त्या अन्याय होणार्या प्राण्यांना न्याय देत असतो. प्राण्यांच्या बाबतचे नियम तयार करून. असे सगळे करण्यासाठी तुला तुझे राजपद स्वीकारावे लागेल. कारण तूच असा आहेस की, जो सगळ्या प्राणिमात्रांना न्याय देईल. दुसरा आला तर त्या प्राणिमात्रांचे हाल होऊ लागतील. खरा राजा तो जो सगळ्या प्राणिमात्रांना न्याय देतो फक्त माणसांना नाही! मृत्यू नवीन जीवाच्या तयारीची सुरुवात असते. म्हणून त्याबद्दल सूझ दुःख करत नाहीत. मृत्यूच्या कारणासाठी, कालमानासाठी थोडावेळ दुःख करणे समजण्यासारखे आहे. प्रत्यक्ष मृत्यूसाठी तू दुःख करत आहेस हे मात्र गैर आहे.

शांती पर्व भाग चौदावा संपला.

शांती पर्व

भाग पंधरावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, अर्जुनाचे लांबलेले प्रवचन संपल्यावर, रागात असलेला भिम बोलू लागतो. तो त्याच्या ज्येष्ठ भावाला सुनावतो, "आम्ही तुझी भावंड नेहमी तुझे ऐकत असतो, आणि तुझा सारखे वागत असतो कारण तशी आज्ञा आम्हाला आईने केली आहे. म्हणून मी तुझ्याबद्दल कांहीं बोलणार नव्हतो परंतु. आता मला बोलावेसे वाटते. मी जे सांगतो ते नीट ऐक, तुझ्या मंदबुद्धीमुळे, तू आम्हा सगळ्यांना कष्टी करत असतोस नेहमी. आमचा उत्साह त्यामुळे कमी होत असतो. तुझ्या नकारात्मक वागण्यामुळे आमचे क्षात्रतेज कमी होत असते. तुझ्यासारखा माणूस जगाचा राजा होण्यास योग्य नाही. तुझे भिन्नेपण तू तत्वज्ञानाच्या पांघरूणा खाली झाकण्याचा नेहमी प्रयत्न करत असतोस, तू स्वताला मोठा पुण्यवंत दाखवण्याचा सदैव प्रयत्न करत असतोस. परंतु, आम्हाला माहित आहे की, खरे तर तू एक दांभिक मनुष्य आहेस. तू सगळे जाणत असतांना असें भेकडासारखे कां वागतोस ते मला समजत नाही. तरीसुद्धा तुला आम्ही आमचा राजा घोषित करण्याची कारणे सांगतो. ते नीट लक्ष देऊन ऐक, दोन प्रकारचे रोग असतात मानसिक व शारिरीक, ते एकमेकांतून उत्पन्न होत असतात. ते एकमेकांशी जुडलेले असतात. वैद्यक शास्त्राला ते माहित आहे. जो त्यातील मानसिक व्याधीत रमतो त्याला त्याच्याशी जुळणारे शारिरीत व्याधी होतात. थंडी, वारा व ताप हे शरीराचे गुण असतात. त्यांचे संतुलन असावे लागते. म्हणजे माणसाची प्रकृती चांगली रहाते. कारण ते एकमेकांना काबूत ठेवत असतात. त्याप्रमाणे माणसाच्या मनाच्या सुद्धा तीन अवस्था असतात. चांगुलपणा, वासना आणि अज्ञान अशा त्या आहेत. लिंगदेहाच्या प्रभावामुळे असेल कदाचित, मनुष्य त्याच्या जुन्या अनुभवात रमण्याचा सतत प्रयत्न करत असतो, चांगल्या अथवा वाईट त्या असतात व त्यांच्या आठवणीने तो आनंदी अथवा दुःखी होत असतो. तुझे मात्र त्या विरुद्ध वागणे आहे. तू आनंदाच्या प्रसंगी जुन्या दुःखाच्या आठवणीत रमणे पसंत करत असतोस. त्यांमुळे तू सदैव दुःखीच रहाणे योग्य समजतोस त्यास नकारात्मक प्रवृत्ती समजले जाते. त्यामुळे माणसाचा अध्यात्मिक विकास होण्यात अडथळे उत्पन्न होत असतात. तू सतत

रडगाणे गात असतोस आणि त्याला शहाणपणा समजत रहातोस, वस्तुतः तो मूर्खपणा असतो कारण ज्यामुळे आपला अध्यात्मिक ह्रास होतो ते सगळे मूर्खपणाचे समजले जाते. तुला कशातच चांगले दिसत नाही. सतत तू रडत असतोस व त्यालाच शहाणपणा समजत असतोस जे वस्तुतः मूर्खपणाचे असते. आपल्यावर जे अन्याय झाले ज्याच्या करता आपण त्यांना व त्यांच्या बरोबर साथ देणार्यांना शासन करण्यासाठी हे युद्ध केले त्या अन्यायाकडे तू कसे दुर्लक्ष करू शकतोस? उदाहरणार्थ, कृष्णाचे विवस्त्र स्थितीत सभेत खेचून आणणे जे अन्यायकारक होते त्याचा तुला विसर कसा पडू शकतो? आपल्यावर केलेले असंख्य अन्याय तू कसा विसरू शकतोस? आता तुला एका मानसिक युद्धाची तयारी करावयाची आहे, त्यात तुला ते सगळे अन्याय आठवून त्याच्या मदतीने समजावयाचे आहे कीं, जे युद्ध झाले त्याची सर्वस्वी जबाबदारी कौरवांची होती. जर ते तू केले नाहीस तर तुला पुढच्या जन्मी पुनः असेच एका युद्धात अडकावे लागेल. म्हणून ह्या जन्मातच ते सगळे उरकून टाक. त्यात तुला जिंकावे लागेल. तुझ्या कडे चांगली बुद्धी आहे तिचा उपयोग कर. योग्य काय व अयोग्य काय त्याचा निवाडा तुला त्या मानसिक युद्धात करावयाचा आहे. तुझ्या सुदैवाने तुझा शत्रू दुर्योधन मेला आहे. आता द्रौपदीच्या केसांना कोणी हात लावणार नाही. त्यामुळे शत्रू नसलेल्या राज्याचा कारभार तुला निर्विघ्नपण करता येणार आहे. आम्ही तुझी सेवा करणार आहोत. तुला मदत करण्यासाठी जनार्दन आहेच.

शांती पर्व भाग पंधरावा संपला.

शांती पर्व भाग सोळावा

युधिष्ठीर बोलतो, "जीवनातील असमाधान, जगातील गोष्टींबद्दल असलेले आकर्षण, मनाची अस्थिरता, शरीराचे सामर्थ्य, मनात असलेला अहंकार, न मिळालेल्या बद्दल बेचैनी ह्यामुळे मनुष्य पाप करण्यास उद्युक्त होत असतो. अरे भिमा, तुला राज्य करावयाला आवडते, खरे नां! निरिच्छ असा राजा चांगले राज्य करू शकेल ह्या पृथ्वीवर. राजाचे राज्य कितीही मोठे असले तरी त्याला एकच पोट असते. त्यामुळं त्याच्या खर्चा गरजा कमी असतात. मग तू असे जीवन कां मला जगावयाला सांगतोस"? माणसाच्या वासना कधीच शांत होत नसतात. सगळे आयुष्य तो प्रयत्न करत असला तरी त्या पूर्ण होत नाहीत. जितक्या पूर्ण कराल तितक्या वाढतच असतात. अग्नीला जळण पुरवले तर तो आणखीन वाढत जातो. परंतु, नाही पुरवले तर तो संपुष्टात येतो. जगण्यासाठी पुरेसे अन्न खावयाचे असते पण अज्ञानी जास्त खातात. युधिष्ठीर सांगतो प्रथम आपण आपली भूक नियंत्रित केली पाहिजे. त्यानंतर पृथ्वी जिंकण्याच्या गोष्टी कराव्यात. तू भिमा पृथ्वी जिंकण्याच्या बाबत पुढे आहेस. त्यामुळं तुला जे पाहिजे त्यापेक्षा जास्त मिळणार असते. तुला समृद्धी आवडते. परंतु, ज्याने त्याच्या वासना व इच्छा जिंकल्या आहेत तो समृद्धीच्याही पलिकडे गेलेला असतो. त्याला कधीही न संपणारे समाधान प्राप्त झालेले असते. राज्य जिंकणे चांगले व वाईट असे दोनही प्रकारचे राजे करत असतात. तशी तुझ्यामध्ये इच्छा आहे. त्या इच्छेचा तू प्रथम त्याग केला पाहिजेस. वाघ त्याची भूक भागवण्यासाठी अनेक प्राणी मारतो व तसेच टाकून देतो. त्यानंतर लहान इतर प्राणी ते उरलेले खाऊन त्यांची भूक भागवत असतात. जो राजा राज्य जिंकत असतो त्याला त्यांचा त्याग करणे शक्य नसते. त्याला तेवढ्याने समाधान होत नाही व तो आणखीन प्रदेश जिंकत जातो ज्याला अंत नसतो. त्या लोभाला मर्यादा नसते. तो राजा आपण कां राज्ये जिंकत आहोत तेसुद्धा समजत नाही. एका प्रकारचे ते त्याला व्यसन लागलेले असते. वस्तुतः त्या उलट, अरण्यात रहाणारा जोगी तशी हाव नसल्याने त्याच्या वासनांवर काबू पावू शकतो. मोठ्या राज्यावर राज्य करणारा व वनात रहाणारा जो सोने

आणि दगड सारखेंच समजतो ह्या दोघांत वनात रहाणारा जास्त लवकर मोक्षापर्यंत जाऊ शकतो. ज्यांनी इच्छांचा त्याग केला आहे तो कधी दुःखी होत नाही. परंतु, तुझ्यासारखे सुख नाही मिळाले म्हणून दुःखी होत असतात. त्याला सुख मिळवण्यासाठी खोटे बोलावे लागत नाही. माझ्या माहितीप्रमाणे दोन प्रमुख मार्ग आहेत, एक पितरांचा व दुसरा देवांचा. यज्ञ करून कर्मकांडांच्या (पुजापाठ, व्रतवैकल्ये, उपास तापास इत्यादि) मदतीने वास्तविक शांती मिळवण्याचा मार्ग पितरांचा समजला जातो आणि ज्यांना मोक्ष हवा असतो ते देवांच्या त्यागाच्या व ध्यानाच्या मार्गाने जातात जो देवांचा समजला जातो. त्यात ब्रह्मचर्य, वेदाभ्यास, संयम, सुख दुःखांबद्दलचे औदासिन्य असे आचरण करावे लागते. देवांच्या मार्गाने जाणारे अखेरीस अनशन करून देह त्याग करतात. ते मृत्यूच्या पलिकडे जातात. वास्तविक सुख माणसाला बंधनात ठेवतात. सुखासाठी प्रयत्न करणे ह्याला कर्म असे समजले जाते, सुखाची इच्छा आणि त्यासाठी केले जाणारे कर्म पाप करण्यास प्रवृत्त करणारी असतात. ह्या ठिकाणी राजा जनकाचा उल्लेख करावा लागेल, जो राज्य करत असतांना ह्या दोन पापांपासून मुक्त होता. म्हणजे त्याला सुखाची इच्छा नव्हती व त्यासाठी त्याने कधी कर्म केले नाही. सुख व दुःख माणसाच्या मनाच्या अवस्था आहेत. औदासिन्यामुळे तसे तो करू शकत होता. प्रजेची सेवा करतांना त्याला त्या प्रजेकडून कांही अपेक्षा नव्हत्या. तो देत नव्हता व घेतसुद्धा नव्हता. असे अलिप्त जो राहू शकतो तो राजर्षी होत असतो. मला त्या प्रकारे राज्य करावयाला आवडेल. ज्याला त्याच्या दिव्य दृष्टीने दिसू लागते, त्याला ज्ञान प्राप्त झाले असे समजले जाते. कारण त्याला सुखाची अथवा दुःखाची भावना उरलेली नसते. त्याच्यासाठी सगळ्या गोष्टी समसमान असतात. कोणी त्याचा किंवा परका असें रहात नाही. असा मनुष्य ब्रह्माला मिळाला असें समजले जाते. त्याला निरंतन शांती प्राप्त होत असते. ते सगळे ज्याच्या त्याच्या समजण्यावर अवलंबून असते.

शांती पर्व भाग सोळावा संपला.

शांती पर्व

भाग सतरावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, एवढे सांगून तो गप्प झाला. अर्जुनावर त्या युधिष्ठिराच्या बोलण्याचा फार परिणाम झाला होता. त्या बोलण्यावरून पांडवांना समजते कीं, त्यांचा मोठा भाऊ पुढील राज्य कारभार कसा असावा त्याबद्दल बोलत असून कोठल्याही प्रकारच्या पलायन वादाचा त्यात संबंध नाही. त्याच्या म्हणण्याप्रमाणे राज्य कारभार जनक राजाच्या कारभारासारखा असला पाहिजे असे ते समजतात.

ते ऐकून त्याला सांगतो, प्राचीन काळी होऊन गेलेले विदेहचे राजे व त्यांची पत्नी ह्यांच्यातील संवाद मला माहीत आहे. जेव्हां तिचे दुःख पाहून राजा राज्याचा त्याग करून जोगी बनण्याच्या गोष्टी करत असतो, तेव्हां ती त्याला रागावून बोलते, जेव्हां त्यांचे बोलणे कोणी ऐकत नव्हते, "आपण जोगी कां बनला अहात? आपण जोगी झाल्याने जगाचे प्रश्न सुटणार नाहीत. राजाने त्याच्या राज्याचे प्रश्न सोडवावयाचे असतात. त्याला जोगी होता येणार नाही. समाजाचे कार्य कसे चालणार? पितर, देव ह्यांचे कसे होणार? आपण जबाबदारी सोडण्यांने प्रश्न सुटणार नाहीत. त्या प्रजेचे कोण पहाणार? वेदाचा अभ्यास करणार्यांना शिधा कोण देणार? तुमच्या अशा वागण्याने राज्याचे नुकसान होणार आहे त्याचा विचार करावयाला पाहिजे आपण. राजा भिकारी झाला तर प्रजेचे कसे चालेल"? राजा व सामान्य माणूस ह्यांच्यात फरक असतो ते लक्षात घ्या महाराज. राजाचा मार्ग इतर जनांपेक्षा वेगळा असतो ते लक्षात घ्या. सगळे प्रजाजन तुमच्या आशेने जगत आहेत. त्यांना तुम्ही अशाप्रकारे सोडू शकणार नाही. असा निर्णय भावनिक आहे म्हणून चुकीचा आहे ते लक्षात घ्या. राजाला भावना विवश होता येत नाही. ते पाप ठरेल. आपल्या जबाबदार्या टाकल्याने तुम्ही कोणाचे भले करणार अहात? सुखोपभोगात न रमतासुद्धा राजाला जगता येते. तुमच्या राज्याचा नाश होईल त्याचे पाप तुम्हाला लागेल कारण तुमचा राज्य सोडून जोगी होण्याचा निर्णय मोठ्या पापाला कारणीभूत होणार आहे. तुम्ही म्हणाल कीं ते राज्य व मूठभर धान्य तुम्हाला समान आहेत मग ते राज्य सोडण्याची काय गरज आहे? त्या सोडण्यात मिथ्याचार होतो हे तुम्हाला समजत नाहीकां"? जर सगळे

सोडले तर मी तुझा कोण, तू माझा कोण? असे प्रश्न उत्पन्न होतील. ज्यांना कोणताही दुसरा मार्ग उरत नाही ते संन्यासाचा प्रयत्न करतात. केवळ संन्याशाची नक्कल करण्याने कोणी संन्यासी होत नाही. गृहस्थ दानं करतो व संन्याशी दानं स्वीकारतो त्यातील श्रेष्ठ कोण"? ज्याने खरोखर संन्यास घेतला आहे तो कोणाचा नसतो व कोणी त्याचे नसते. तो एकटा असतो. तो कधी आनंदी अथवा दुःखी होत नसतो. त्यासाठी जनक राजाने त्याच्या पत्नीचा त्याग केला होता ते चुकीचे ठरले. कारण जे त्याचे नाही त्याचा त्याग तो कसा करू शकतो"? अग्नी त्यामध्ये घातलेले सगळे जाळल्यानंतरच विझतो तसे माणसाच्या वासनांचे असते. जोवर इच्छा आहेत तोवर त्याचा संन्यास खोटा असतो. तशा संन्याशाला मिथ्याचारी समजतात. भिकारी जोवर त्याला भीक मिळत नाही तोवर सारखा भीक मागत असतो. राजाने संन्यास घेतला तर संन्याशाला दानं कोण करणार, ब्राह्मणांना दानं कोण करणार. सगळे संन्यास घेऊ शकत नाहीत. कांहीं संसारात राहून त्यागाचे कार्य करत असतात. त्यामुळे त्यांना मुक्ती मिळते. सुखाचा त्याग करण्यासाठी सुखापासून दूर पळण्याची गरज नसते. सुखात राहून त्यापासून मुक्त जो रहातो तो खरा संन्याशी असतो. केस कापून व भगवी वस्त्र नेसल्याने कोणी संन्याशी होत नाही. मनाने जो सगळ्या इच्छांपासून मुक्त झाला तो जरी भरजरी वस्त्रं घातलेला असला तरी तो संन्याशी असतो. त्याला राजसंन्याशी म्हणतात जो निरिच्छ राहून त्याच्या संपत्तीचा योग्य विनियोग करत असतो. जो त्याची सगळी कार्ये निरिच्छपणे करत असतो. त्याचा कोणी आपला व कोणी परका असें नसते".

अर्जुन पुढे सांगतो, जनक राजा सगळ्या तिनही जगात शहाणा राजा समजला जात होता. त्यालासुद्धा खरा संन्यास म्हणजे काय त्याबद्दल संभ्रम झाला होता. म्हणून तुझा जो गोंधळ झाला आहे तो आम्ही समजू शकतो. मनाने सगळ्या वासनांचा त्याग करण्यासाठी त्या भोगवस्तुंपासून दूर जाण्याची आवश्यकता नसते. किंबहुना त्यांत राहून त्यांचा त्याग करणे हांच खरा मार्ग उपनिषदांत, वेदांत सांगितला आहे. वनात जाऊन कांहीं साध्य होत नाही तसे असते तर आपण बारा वर्षे तेथे राहिलो होतो तेव्हां तू संन्यास कां नाही घेतला? तेव्हां तुला युद्धाची स्वप्न दिसत होती, असें का"?

शांती पर्व भाग सतरावा संपला.

शांती पर्व

भाग अठरावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, युधिष्ठीर त्याला उत्तर देतो, अरे अर्जुना, मी ते सगळे जाणतो. ब्रह्म ज्ञान कसे मिळते ते मी शिकलो आहे. कोण कार्य करतात व कोण त्यापासून दूर रहातात ते मी जाणतो. शास्त्रातील माहिती तर्कानेच आपण समजू शकतो. कारण सरळ अर्थ घेतला तर मनाचा गोंधळ होतो हो मला माहित आहे. निरनिराळ्या लोकांचे तर्क निरनिराळे असणार. त्यांमुळे एकमत होत नाही त्याबाबत. परंतु, मंत्रांतील सत्य मी चांगलेच जाणतो. तू युद्धशास्त्र शिकला आहेस. तू शास्त्रांचा अभ्यास केलेला नाहीस म्हणून तू असें सांगत आहेस. जर तुझा आपल्या धर्मशास्त्राचा अभ्यास असता तर तू मला ते सगळे सांगत बसला नसतास. तरीसुद्धा तू माझ्यातील बंधूभाव जागृत केला आहेस. तो मात्र अगदी योग्य आहे. त्यासाठी मी तुमचा ऋणी राहीन. तू ह्या जगातील सर्वश्रेष्ठ योद्धा आहेस. परंतु, माझ्या धर्मशास्त्राच्या ज्ञानाबाबत तू कांहीं न बोलशिल तर बरे होईल. ज्या लोकांचा ह्या विषयाचा अभ्यास अपुरा आहे त्यांचे निर्णय मी स्वीकारू शकत नाही. मोक्ष मार्गाबाबत जे जाणतात ते तुला स्वीकारणार नाहीत. त्यागापेक्षा ब्रह्मज्ञान श्रेष्ठ असते. तपस्येपेक्षा त्याग श्रेष्ठ मानला आहे. तू जे सांगतोस की, संपत्ती सर्वश्रेष्ठ आहे ते माझ्या मते चुकीचे आहे. मी तुला पटवून देईन कसे संपत्ती पेक्षा वैराग्य श्रेष्ठ आहे. त्याबरोबर वेदाचा अभ्यास केला तर ते जास्त चांगले असते. सगळे पुण्यवंत लोक त्या मार्गानेच जगत असतात. सगळे ऋषी तपस्येला मुख्य साधना समजतात. इतर औदासिन्याला मुख्य मानतात. त्यांना त्यामुळे कोणी शत्रू नसतात. वनात राहून ते वेदांचा अभ्यास करतात, तपस्या करत असतात तसे साधक ब्रह्मपदी (ब्रह्मलोकी) लवकर जातात. अशांच्या इच्छा मुळातच कमी असतात, ज्या मुळांत देहाच्या असतात त्यात त्यांचा आत्मा गुंतलेला नसतो. त्यामुळे त्यांच्या पुढे अज्ञानाचा अंधार नसतो. असे लोक चांगली तपस्या करतात ज्यात त्यागाची भावना अत्युच्च असते. त्याच प्रमाणे जे कार्य करण्यास जास्त योग्य समजतात ते (गृहस्थाश्रमी) मृत्यूनंतर चंद्र लोकी जातात. मोक्षमार्गींचे त्यापेक्षा वेगळे असते. त्यांच्यासाठी योग मार्ग उत्तम समजला जातो. त्यावर कोणतेही मार्गदर्शन शास्त्रात

मिळत नाही. कारण ते सगळे अनुभवसिद्ध विज्ञान आहे. ते सांगता येत नाही. कोणी शिकवण्याचा प्रयत्न केला तरी ते जमत नाही. ते शोधणारे भरकटत असतात. जेव्हा आत्म्याचे लक्ष देहाच्या भौतिक सुखांपासून कायमचे दूर होते तेव्हांच ते ज्ञान त्या योग्याला प्राप्त होते. त्यासाठी औदासिन्य उपयोगी येते. सुक्ष्म आत्म्याला चिकटून असलेला लिंगदेह त्याला कार्य करण्यास उद्युक्त करत असतो. खरी साधना म्हणजे त्या लिंगदेहाच्या इच्छांना काबूत आणणे. ते झाले की बाकीच्या गोष्टी सहज साध्य होतात. ज्याला कांहींही नको असते त्याला सगळे मिळाल्याचा आनंद मिळत असतो. तू ज्या संपत्तीची तारिफ करत आहेस ती सगळ्या दुःखाचे कारण होत असते. सगळे जुने लोक जे दानं करण्यात धन्यता मानतात ते ह्या मताचे असतात. परंतु, त्यातसुद्धा कांहीं अतिशहाणे असतात, ज्यांना वाद घालण्याचे आवडते, ते त्या सुक्ष्म आत्म्याचे अस्तित्व मानत नाहीत कारण काय तर तो दिसत नाही. ते मोक्ष सुद्धा मानत नाहीत. असें लोक त्यांचे चतुर युक्तीवाद मांडत सगळे जग फिरत असतात. लिंगदेहाच्या वासनांत अडकलेला आत्मा एका देहातून दुसऱ्या देहात जन्म मरणाच्या फेर्यातून जात रहातो. त्याबद्दल न्याय शास्त्रात बरेच सांगितले आहे. त्याचे कारण अविद्या म्हणजे अज्ञान असें जाणकार समजतात. त्या अविद्येपासून मुक्त होणे हेंच साधकाचे कार्य असते. आत्म्याला त्याच्या अशा कांहींच गरजा नसतात. असतात त्या त्याच्या बरोबर असलेल्या लिंगदेहाच्या असतात. जो त्याच्या आधी होऊन गेलेल्या असंख्य जीवन कर्मांचा परिणाम असतो. अर्जुना, माझे मान्य कर कीं, जो हे समजला तो ब्रह्माजवळ जातो व जो त्यांग करतो त्याला सुख प्राप्त होते. शांती पर्व भाग अठरावा संपला.

शांती पर्व भाग एकोणीसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, युधिष्ठीराचे ते बोलणे महान योगी देवस्थान ऐकत होते. ते राजाला बोलतात. फाल्गुना, तुला सांगत होता कीं, संपत्तीपेक्षा श्रेष्ठ कांहीं नाही त्यावर मी माझे मत सांगत आहे. ते नीट ऐक अजातशत्रू, तू पुण्य मार्गाने पृथ्वी काबिज केली आहेस. म्हणून ती सोडून वनात जाणे शहाणपणाचे ठरणार नाही. वेदात चार प्रकारच्या जीवन पद्धती सांगितल्या आहेत. त्या सगळ्यांतून तू जाणार आहेस. त्यासाठी आता तू मोठे यज्ञ करून त्यात भरपूर दानं केली पाहिजेस. त्यामध्ये वेदाचा अभ्यास केलेले व करणारे असे ऋषी ते घेतील. ते पाहिलेस कीं तुला समजेल कीं, मोठे बैरागीसुद्धा कसे धनाचे लालची असतात. जे दान देतात त्यांच्या पेक्षा घेणारा कसा मोठा असू शकेल ते तूच पहा. जे बैरागी असतात त्यांच्यात अनेक दोष असतात. यज्ञ करण्यासाठी कितीतरी गोष्टी जमवाव्या लागतात. करण त्या वैदीक प्रक्रियेत आवश्यक असतात. स्वताच्या अहंकाराने प्रेरित असलेला अज्ञानी बर्याच वेळा चुकीच्या (खोट्या) बैराग्याला दान देत असतात. ते केल्याने तो पाप करत आहे ते मात्र त्याच्या लक्षात येत नाही. सत्पात्र कोण व अपात्र कोण हे ओळखणे सोपे नसते. ब्रह्माच्या आदेशानुसार सगळी संपत्ती दानासाठीच असते असे मानले जाते. म्हणून दानं केली जात असतात. तशा दानांतून सुखं प्राप्त होतात असें समजले जाते. त्यासाठी इंद्र भरपूर दानं करत असतो. तो सगळ्या देवांपेक्षा श्रेष्ठ झाला आहे. म्हणून त्यागाचे महत्व कमी समजू नकोस. चर्मवस्त्र नेसलेला महादेव स्वताचे अर्घ्य देत यज्ञ करत असतो. त्या यज्ञाला सना म्हणतात. तो सर्वश्रेष्ठ देव ठरला आहे. राजा मरुताने जो अविक्षिताचा पुत्र होता, दानं करून इंद्राचा पराभव केला होता. त्याच्या यज्ञात सगळी भांडी सोन्याची होती व साक्षात श्री त्या यज्ञाच्यावेळी उपस्थित होती. तुला माहित आहे महान राजा हरिश्चंद्राने किती मोठे यज्ञ केले व त्यात दानं केली ज्यामुळे तो कायमचा स्वर्गात गेला. दानं करण्यासाठी प्रथम धन कमवावे लागते हे तू प्रथम लक्षात घे. जर दानं श्रेष्ठ असेल तर ते ज्यामुळे शक्य होते ते धन कमी महत्वाचे कसे ठरवतोस"? यज्ञ जर प्रमाण मानले तर संपत्ती जास्त श्रेष्ठ ठरते. शांती पर्व भाग एकोणीसावा संपला.

शांती पर्व भाग विसावा

देवस्थान पुढे सांगतात, त्या संदर्भात मी एक जुनी कथा सांगतो, त्यामध्ये बृहस्पती इंद्राला विचारतो, समाधान हे मोठे धन आहे. त्यातच सगळे सुख असते. त्याचे कारण जर माणसांने त्याच्या सगळ्या वासनिक इच्छा सोडल्या तर त्याचा आत्मा तेजाने चमकू लागतो. जेव्हां तो इसम कोणाला इजा करू इच्छित नाही तेव्हां त्यालासुद्धा कोणापासून भय उरत नाही. असा मनुष्य ब्रह्मात विलीन होतो. ज्या प्रकारचे व्रत तो आचरतो त्या प्रकारचे फळ त्याला मिळत असते. ते लक्षात घेऊन तू तुझे पुढचे जीवन ठरवले पाहिजेस. त्याप्रमाणे तू तयारी केली पाहिजेस. कांहीं शांतपणाचे कौतुक करतात कांहीं समाधानाचे कौतुक करतात तर कांहीं दोनही चांगले मानतात. कांहीं त्यागाला मोठे मानतात. कोणा दानं घेणे मोठे मानतात. कोणी ध्यान करणे चांगले समजतात. कांहीं निवृत्ती योग्य समजतात. ते कांहीं असले तरी सगळ्यात इजा न करण्याचा धर्म सर्वश्रेष्ठ मानला जातो. त्यामध्ये गृहस्थाश्रम उत्तम समजला जातो असें मनुने सांगितले आहे. त्यासाठी वृंतीपुत्रा तू एक क्षत्रिय असल्याने सत्ता चालवून राज्य करणे हेंच तुझ्यासाठी योग्य होईल. प्रजेला सन्मार्ग दाखवण्याचे कार्य जे जनक राजाने केले ते तू करावेस हेंच उत्तम ठरेल. दुर्जनांचे निर्दालन करणे व सज्जनांची शक्ती वाढवणे हे कार्य एक कुलिन क्षत्रिया प्रमाणे तू करावेस. तसे केल्यानंतर तू योग्य वेळी तुझे राज्य पुढच्या पिढीकडे देऊन वनवास स्वीकारावा तेंच योग्य होईल. अशारितीने जो क्षत्रिय त्याचे जीवन जगतो त्याचे पुढील कार्यकाळ सुखाचे असतात. त्यासाठी रुद्र, वसू, आदित्य, साध्य त्या प्रकारचे जीवन जगत असतात. त्या जीवन पद्धतीने ते स्वर्गाला जातात.

शांती पर्व भाग विसावा संपला.

शांती पर्व

भाग एकविसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, ते ऐकल्यावर अर्जुन बोलू लागतो. तो बोलतो, "पुण्य मार्गाने तू राज्य जिंकले आहेस. जे फार अवघड होते. तरी तू ते सोडण्याच्या गोष्टी कां करत आहेस? युद्धात मेलेल्यांबद्दल तू कां शोक करत असतोस, क्षत्रियांसाठी तोंच मृत्यू योग्य सांगितला आहे. तो एका प्रकारचा यज्ञ समजला जातो. क्षत्रियांच्या कामात लढणे व मरणे हे स्वाभाविक समजले आहे. त्यात कसला शोक करावयाचा"? राजाच्या कामात लढून दुसऱ्याची संपत्ती मिळवणे योग्य समजले जाते त्याला चोरी समजली जात नाही. तुम्ही ते सगळे समजता अहात. शोक करणे बंद कर आणि कामाला लाग, आपल्याला बरेच काम उरकावयाचे आहे. नव्या उत्साहाने तू कामाला लागावेस असे सगळ्यांना वाटत आहे. इंद्राने त्याचे ब्राह्मण पद सोडले व त्याच्यातील कुमार्गी बांधवांचे पारिपत्य आठशे दहा वेळा करत करत तो क्षत्रिय झाला. त्या नंतर त्याला देवांचा राजा होता आले आहे. होऊन गेलेल्या गोष्टींबद्दल शोक करणे अज्ञानी पणाचे लक्षण समजले जाते. जे मारले गेले ते उच्च पदी गेले आहेत त्यांच्यासाठी शोक करणे मूर्खपणाचे होईल. जे भाग्यात दिले आहे ते झाले त्याबद्दल शोक करत बसू नकोस.

शांती पर्व भाग एकविसावा संपला.

शांती पर्व भाग बाविसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, अर्जुनाचे ते ऐकल्यावर युधिष्ठीर गप्प होतो. त्यानंतर व्यासमुनी बोलतात, "अर्जुन जे सांगतो ते योग्य आहे. ते वेदाच्या शिकवणूकी प्रमाणे रास्त आहे. गृहस्थाश्रम हांच श्रेष्ठ असतो. राजाचे कार्य एका गृहस्था सारखेच असते. त्याला अनेक पोटं भरावयाची असतात. म्हणून त्याला व्यवहारिक दृष्टीने सगळे करावयाचे असते. म्हणून तू आता ते सगळे करावयास तयार हो. पितर, अतिथी, सेवक, आश्रित असें सगळे राजावर (गृहस्थावर) विसंबून असतात. तोंच जर संन्यास घेऊ लागला तर ते चालणार नाही. म्हणून जास्त विचार न करता तुझे क्षत्रिय कर्तव्य करण्यास प्रारंभ कर. तुला वनात जाणे व सर्व संग परित्याग करण्याची परवानगी वेद देत नाहीत. तुला वेदांचा चांगला अभ्यास असतांना तू असा कसा भ्रष्ट झाल्यासारखा वागत आहेस? राज्य कारभाराचे वंशपरंपरेने येणारे ओझे तू घेण्यास कां कुचराई करत आहेस ते मला समज नाही. कारण त्यासाठी जी कारणं तू देत आहेस ती सगळी निरर्थक आहेत हे आताच ऋषीमुनीनी दाखून दिले आहे. तपस्या, त्याग, क्षमाशिलता, ज्ञान, बैरागी प्रवृत्ती, विचारांचे संयमन, इंद्रियांचे संयमन, समाधानीपणा, एकांतात रहाणे, वेदांचा अभ्यास असे तू करत असतोस ते सगळे व्यर्थ जाईल तुझ्या अशा वागण्याने ते लक्षात घे. आता मी तुला क्षत्रियांचे काम काय ते सांगतो. तो त्याग करतो, विद्याभ्यास करतो, त्याला महत्वाकांक्षा असली पाहिजे, त्याच्यात चांगुलपणा असला पाहिजे, त्याची वर्तणूक सज्जनाची असली पाहिजे, त्याने संपत्ती जमवली पाहिजे, तो दानशूर असला पाहिजे, सत्पात्र कोण व अपात्र कोण ते तो समजू शकला पाहिजे. अशी लक्षणं चांगल्या समजूतदार राजघराण्यातील क्षत्रियांची असली पाहिजेत असे शास्त्रं सांगते. असा क्षत्रिय त्याच्या ह्या जन्मात व नंतरच्या अवस्थेत सुरक्षित असतो. न्याय देण्याचे कार्य करणे हे क्षत्रियाचे प्रथम कर्तव्य असते ते तू टाळू शकत नाहीस. राजाचे सगळे यश तो ते न्याय देण्याचे काम कशाप्रकारे करतो त्यावर अवलंबून असते. बृहस्पती एक सांम गातात त्यात ते म्हणतात, जसे साप उंदराला गिळतो

तशी पृथ्वी आळशी क्षत्रियाला व गृहस्थाश्रमात रमणार्या ब्राह्मणाला गिळून टाकते. ते नष्ट होतात. सुद्युम्न व प्रचेतीचा मुलगा दक्ष त्या न्यायीपणामुळे श्रेष्ठ ठरले होते.

ते ऐकल्यावर युधिष्ठीर व्यासांना बोलतो, "अहो मुनी मला सांगा, सुद्युम्न कसा उच्चपदाला गेला"?

व्यास त्याला ती कथा सांगतात, "फार प्राचीन काळी शंख आणि लिखित नावाचे दोन बंधू होते. ते मोठे तपस्वी होते. त्यांची घरं फार छान होती. ती वहुदा नदीच्या तटावर होती. त्यांच्या परसबागेत फळांनी डवरलेली झाडं होती. एकदा लिखित शंखाच्या घरी गेला होता. त्या वेळी शंख कांहीं कामा निमित्ताने बाहेर गेला होता. शंखाच्या घरी गेल्यानंतर लिखित तेथे असलेली बरीच पिकलेली फळं झाडावरून काढतो. त्यानंतर तो ती खाऊ लागतो. त्याच्या हे लक्षात आलेले नसते कीं, त्याने शंखाच्या परवानगी शिवाय ती काढली होती. कांहीं वेळांनी शंख त्याच्या घरी परत येतो. तो लिखिताला विचारतो ही फळ तू कोठून आणलीस व कां खात आहेस"? लिखित त्याच्या ज्येष्ठ भावाला अभिवादन करून उत्तर देतो कीं, ती त्याच्याच बागेतील आहेत. ते ऐकून शंखाला फार राग येतो. तो बोलतो कीं, त्याने त्याच्या घरात येऊन चोरी केली आहे. त्यासाठी त्याने राजाकडे जाऊन त्या चोरीची क्षमा मागितली पाहिजे. लिखित राजाकडे जातो व तसे सांगतो. मला त्या चोरीबद्दल शासन करावे. ते सुद्युम्नाच्या राज्यात होते.

राजाला समजते कीं, लिखित कांहीं सांगण्यासाठी आला आहे. राजाचे सल्लागार तेथे बसलेले होते. ते लिखिताचे स्वागत करतात कारण तो एक मोठा तपस्वी होता. त्याचे बोलणे ऐकल्यावर राजा तेथे असलेल्या सगळ्या सल्लागारांना विचारतो कीं, त्यांचे काय म्हणणे आहे. ते ऐकल्यावर राजा बोलतो, राजा ज्या अधिकाराने शिक्षा करू शकतो त्याच अधिकाराने तो माफ सुद्धा करू शकतो. असें बोलून राजा लिखिताला विचारतो कीं, त्याला काय पाहिजे, दंड कां माफी"?

एवढे सांगितल्यानंतर पुन्हा व्यासमुनी सांगत असतात, की, राजाच्या कृपेचे आदरपूर्वक सन्मान करीन तो बोलतो, त्याला शिक्षा झाली पाहिजे. ते ऐकल्यावर राजा त्याचे ते दोनही हात छोटतो ज्या हातींनी त्याने फळ काढली होती. तो शंखाकडे जातो व त्याला दाखवतो कीं, राजाने त्याला त्याच्या चौर्यकर्मासाठी अशी शिक्षा केली आहे कीं, त्याचे दोनही हात

गेले आहेत. त्यानंतर लिखित शंखाला विनंती करतो कीं, त्याने त्याला क्षमा करावी. शंख त्याला बोलतो कीं, त्याला त्याच्यावर राग नव्हता. परंतु, तुझ्या चांगल्या गुणांमुळे तुझे मोठे नुकसान झाले आहे. तो त्याच्या हात तुटलेल्या भावाला घेऊन बहुदा नदीकडे जातो. तेथे त्याच्या नांवाने अर्घ्य देतो. त्यानंतर त्याने पुन्हा असे कधीही करू नये अशी पितरांच्या साक्षीने ग्वाही देतो. तसे लिखित करतो व त्याला त्याचे दोनही हात पुन्हा प्राप्त होतात. तो चमत्कार पाहून लिखित शंखाला बोलतो, कीं, त्याच्या आता पर्यंतच्या तपस्येमुळे ते झाले आहे. शंख त्याला सांगतो कीं, त्याला सजा देण्याचे काम राजाचे होते ते त्याने केले म्हणून तोसुद्धा शुद्ध झाला आहे.

व्यास पुढे सांगतात, त्या कृत्यामुळे राजा दक्षाच्या योग्यतेला पोहोचला. असें राजाचे महत्त्व असते. राजाचे नियम व सामान्य माणसाचे, ह्यात फार मोठा भेद असतो म्हणून सामान्य माणसासारखे विचार राजाने करावयाचे नसतात. जी चूक तू करत आहेस. राजाला दुःख करण्यासाठी समय नसतो त्यात वेळ घालणे राजाच्या जागेला शोभत नाही. म्हणून तू तुझ्या ज्ञानी भावांचे ऐकत जा आणि भावनात अडकून घेणे बंद कर.

शांती पर्व भाग बाविसावा संपला.

शांती पर्व भाग तेविसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, पुन्हा व्यासमुनी बोलतात, ह्या तुझ्या शूरयोद्धा असलेल्या व तितकाच सृज असलेल्या भावाचे ऐक. तुझ्या भावांनी व तू स्वतः वनात असतांना जी स्वप्न पाहिली होती ती पूर्ण करण्यासाठी पुढे हो. ह्या पृथ्वीवर ययाति सारखे राज्य करून दाखव. त्या वनात असतांना आपण केवळ दुःख भोगले आहे. ते दुःख आता संपुष्टात आले आहे. ते भोगल्या नंतर तू खुशाल वानप्रस्थाश्रमाकडे जा. तुझ्यावर तुझ्या भावांचे व तुमच्या पत्नीचे ऋण आहे ते फेडून मगच तू वानप्रस्थाश्रमाकडे जाऊ शकतोस. तुला तुझ्या पितरांचे, देवांचे ऋणसुद्धा फेडावयाचे आहे. तुला सर्वमेध आणि अश्वमेध यज्ञ करावयाचे आहेत. ते सगळे फेडल्यानंतरच तू तुझ्या मनाप्रमाणे करू शकतोस. त्याआधी तुला तुझ्या भावांचे स्थिरस्थावर करावयाचे आहे. म्हणून चुकीचा निर्णय घेऊन पापाचा धनी होऊ नकोस. जो राजा पापी सल्लागारांचे ऐकतो तो दुर्योधना सारखा विनाकारण युद्ध करण्यास उद्युक्त होत असतो. जो राजा त्याचे कर्तव्य प्रामाणिकपणे करतो त्याने अनेक चोरांना माफ केले तरी त्याला पाप लागत नाही. तसा चुकीच्या मार्गाने जाणारा राजा प्रजेच्या पापाचासुद्धा भागिदार होत असतो. शास्त्राचे न ऐकणारा पापी ठरतो. राजाचे व सामान्य माणसाचे सारखे नसते. राजा आहेस म्हणून तुला त्या प्रमाणे करावे लागेल. राजासाठी त्याची प्रजा त्याचे कुटूंब असते. त्याला अनेक पोटं असतात. सामान्य माणसाचा एकच पोट असते, फार झाले तर त्याच्या छोट्या कुटूंबाचे पोट असते तसे तुझे नाही. म्हणून सामान्य माणसाची उदाहरणं देऊन स्वताची फसवणूक करून घेऊ नकोस. राजा त्याचे काम प्रामाणिकपणे करतांना चुकला तर ती चूक समजली जात नाही त्यामुळे त्याला दोष लागत नाही. प्रयत्न न करणे ही मोठी चूक समजली जाते. असा माणूस जरी चुकला तरी त्याला ब्रह्म माफ करत असतो. परंतु, चुकीन म्हणून प्रयत्न न करणे हे मात्र अक्षम्य समजले गेले आहे. मनुष्य चुकांतूनच शिकत असतो. चुकत व त्या सुधारत सगळे ऋषी सृज झाले आहेत. तसा तू सुद्धा होशिल. केलेली चूक न स्वीकारता त्याचे समर्थन करणारा राजा रसातळाला जातो. जो राजा त्याचे कर्तव्य सोडून जातो तो बरबाद होतो.

त्याला कोणत्याही लोकी जागा मिळत नाही. म्हणून युधिष्ठीरा हट्ट सोडून तुझ्या कर्तव्यास जागून राज्य कारभारात लक्ष घाल. ते समजावण्यासाठी मी तुला प्राचीन काळी होऊन गेलेल्या हयग्रीवा नांवाच्या राजाची कथा सांगतो. त्याने त्याच्या अनेक शत्रूंचा पराभव केला परंतु शेवटी त्याला त्याचे शत्रू मारतात. त्याने वाईट लोकांचा नाश करण्यासाठी युद्ध केली होती. म्हणून तो मोठा ख्यातनाम झाला होता. आता तो स्वर्गात मजेत रहात आहे. त्याच्या त्या युद्धरूपी यज्ञात त्याचे धनुष्य यज्ञवेदी होती, त्याची दोर बळीचे बंधन होते, त्याचे बाण यज्ञवेदीवर चढण्याची शिडी होती, शत्रूचे रक्त आहुती होते. त्याचा क्रोध त्याच्या युद्धरूपी यज्ञाचा अग्नी होता, त्याचा रथ यज्ञाची जागा होता, त्यांच्या मदतीने तो त्याचा क्षात्रयज्ञ करत होता. त्यामुळे त्याला दोष लागत नव्हता. प्रत्येक युद्ध म्हणजे एक नवा यज्ञ होता त्याच्यासाठी. असा असतो क्षत्रियांचा यज्ञ हे लक्षात घे. तसे यज्ञ करून तो आता देवांत बसला आहे. आपल्या राज्याचे संरक्षण करणे हा राजाचा खरा यज्ञ असतो. हयग्रीव न्यायाचा आसूड योग्य प्रकारे वापरून मोठ्या किर्तीला पोहोचला होता. तो त्याचे कार्य निरभिमानीपणे करत होता म्हणून तो देवांच्यात जाऊन बसला आहे. वेदाचे ज्ञान, निरभिमानीपणा, त्यागी वृत्ती, ब्रह्मावरील श्रद्धा आणि ते क्षात्रयज्ञ (चांगल्यासाठी युद्ध) अशा मार्गाने तो राजा स्वर्गात गेला कायमचा. तू सुद्धा तसा जाशिल.

शांती पर्व भाग तेविसावा संपला.

शांती पर्व भाग चोविसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, व्यासांचे उद्गार ऐकून व अर्जुनाला रागावलेला पाहून युधिष्ठीर बोलतो, "अशा मातीचे स्वामित्व काय कामाचे"? त्यात मला स्वारस्य नाही. माझ्या आत्मांच्या मृत्यूचे दुःख मला खात आहे. त्या रणभूमीत विधवांचे रडणे अजून माझ्या कानात गुंजत आहे".

वैशंपायन पुढे सांगतात, ते युधिष्ठीराचे ऐकून व्यास त्याला बोलतात, कोणीही इसम त्याच्या एकट्याच्या प्रयत्नाने कांहीं प्राप्त करू शकत नाही. कोणीही त्याच्या माणसांना एकट्याने कांहीं देऊ शकत नाही. काळाच्या माध्यमाने मात्र सगळे होत असते. काळ अनुकूल नसेल तर केवळ वेदाच्या ज्ञानाने कांहीं मिळणार नाही. बर्याच वेळा अज्ञानी मनुष्य काल अनुकूल असेल तर एकाद्या जाणकाराला हरवू शकतो. काळाच्या मदतीनेच सगळे साध्य अथवा असाध्य होत असते. काळ हे असे परिमाण आहे जे सगळ्या गोष्टींवर नियंत्रण ठेवत असते. काळामुळे वारे वहातात, पाऊस पडतो, फळं झाडांवर लागतात, फुलं येतात. जन्म होतात व मृत्यूसुद्धा होत असतात. त्या सगळ्यांचे मोजमाप काळाने होत असते. सूर्याचे उगवणे, चंद्राच्या कला वाढणे व कमी होणे हे सगळे काळाने नियंत्रित केले जाते. प्राणी माजावर येतात तेसुद्धा काळाने नियंत्रित होत असते. बाई मुलांना जन्म देते त्यालासुद्धा काळ कारणीभूत असतो. आपण लहानाचे मोठे होतो व शेवटी वृद्ध होतो तेसुद्धा काळाच्या महिम्याने. पेरलेले उगवते ते काळाच्या प्रभावामुळे. समुद्राला भरती येणे व ओहोटी येणे हेसुद्धा काळामुळे होत असते. त्याबद्दल एक कथा मी तुला सांगतो. एक राजा होता त्याचे नांव होते सेनाजित. काळामुळे सगळे मर्त्य प्रभावित होत असतात. कोणी कोणाला मारते तर कोणी कोणाला वाचवते. खरे पहाता कोणी कोणाला मारू शकत नाही व कोणी कोणाला वाचवू शकत नाही. हे सगळे ठरलेले आहे अशाप्रकारे होत असते. माणसे कठपुतळी सारखे आहेत. परंतु, त्यांना वाटते की, ते मारत आहेत, ते जिंकत आहेत, ते हरत आहेत. प्रत्यक्षात असें कांहींच होत नसते. सगळा भास असतो. परंतु, मनुष्य त्यालाच खरे समजून त्याप्रमाणे वागत असतो जे तुझ्या बाबत होत आहे. त्याचे

कारण आहे माणसाचा अहंकार. तो अहंकार त्याला भासवतो कीं, तो करत आहे. ज्यांचा अहंकार संपला आहे त्यांना तसे वाटत नाही परंतु, ते ह्या काळाच्या खेळाला सांभाळत असतात कारण ते करणे हे जग चालण्यासाठी आवश्यक असते. तुझ्या अहंकारामुळे तू असे दुःख करत असतोस. ते ज्ञानी माणसाचे लक्षण नाही. तुझे वेदाचे अभ्यास तुला कांहीं शिकवू शकले नाहीत असेच मला म्हणावेसे वाटते. दुःख करणे काळजी करणे अशी मानसिक व्यसने असतात. त्यात जो अडकला तो त्यातून बाहेर येऊ शकत नाही. असा माणूस मूर्ख समजला जातो. दुःख आणि आनंद ह्या माणसाच्या मनाच्या कल्पना असतात, त्यात तथ्य अजिबात नसते. कारण तसे कांहीं होत नसते. एकाच्या दुःखात दुसऱ्याचे आनंद असू शकते ते त्याच कारणाने होत असते. तुला शत्रूचे मेले त्याचे दुःख नाही पण तुझे मेले त्याचे दुःख होत आहे. त्याच वेळी शत्रूचे मेले त्याचा तुला आनंद सुद्धा होत असतो, हे सगळे कशामुळे ते समजून घे. तो तुझा अहंकार तुला ते सांगतो कीं, अमुक माझा म्हणून तो मेला कीं मला दुःख झाले पाहिजे व तो शत्रूचा म्हणून तो मेला कीं मला आनंद झाला पाहिजे. हा तुझ्या अहंकाराचा खेळ आहे ते समजून घे. म्हणून त्याला ज्ञानी लोक माया म्हणजे भास असें समजतात. त्या समजा व असमजामध्ये तो स्वताला त्याच्या अहंकारामुळे अडकवून ठेवतो. तुझे तसे होत आहे. दुःखाचे दुसरे कारण अपेक्षा भंग असते. अपेक्षा पूर्ण झाल्या कीं, आनंद होतो व नाही झाल्या कीं, दुःख होते. तुला तशा अपेक्षा आहेत त्या प्रमाणे तुझे शोक व खुषी ठरत असतात. ते बदलले कीं त्यांचे स्थान सुद्धा बदलत असते. जशा तुझ्या अपेक्षा बदलत असतात. तू वनात जाऊन काय करणार जर तुला तुझ्या अहंकाराचा त्याग करता येत नाही"? तुझ्या अहंकाराचा त्याग करण्यासाठी तुला राज्य करत रहाणे श्रेयस्कर आहे. कारण तेथे तुला समजेल कीं, तुझा अहंकार निमाला आहे कां नाही. ते तुला वनात जाऊन कधीच समजणार नाही. सूझ घडणार्या घटनांकडे त्रयस्थाच्या दृष्टीने पहातो. त्या मध्ये स्वताला अडकवून घेत नाही. तसे जेव्हां तुला करता येईल तेव्हां तू खर्या अर्थाने वेद समजू लागलास असे मी मानेन. जे खरोखर मूर्ख असतात ते त्यात अडकण्याला शहाणपणा समजतात. त्यामुळे त्यांचा अहंकार पोसला जातो व ते त्या भासमय जगात आणखीन आणखीन रुतत जातात. जे तुझ्याबाबत होत आहे ते चांगले नाही. असें तो सूझ राजा सेनाजित सांगत होता. ह्या

जगात दुःख आणि सुख ह्याला अंत नसतो कारण ते माणसाच्या कल्पनेने उत्पन्न झालेले असतात. मनुष्य त्याच्या कल्पनेने बर्याच गोष्टी उत्पन्न करून त्यात स्वताला अडकवून घेत असतो. तशा करण्याने तो चिरंतन शांती न मिळवता तात्पुरत्या सुखात अडकत असतो. अशासाठी खरे सूझ जीवनात येणार्या अनुभवांने प्रेरित होत नाहीत. ते त्या सगळ्यांकडे त्रयस्थाच्या दृष्टीने पहात असतात. त्यालाच शहाण्याची सावधानता असेसुद्धा समजतात. युद्ध करणे हे क्षत्रियांचे यज्ञ असतात. त्यात ते प्रसंगी स्वताची आहुति देत असतात. ब्राह्मणांच्या यज्ञापेक्षा ते जास्त श्रेष्ठ समजले जातात. दयाबुद्धी, माणूसकी, समजूतदारपणा हे क्षत्रियांचे यज्ञ आहेत. त्यांच्या मदतीने तो राज्य करत असतो. तो खरा राजा जो माणसांची मन जिंकतो न लढता. त्या मार्गाने अनेक राजर्षी देवांच्या योग्यतेला पोहोचले आहेत. न्यायी बुद्धीने तो त्याची काम करत असतो. अशा राजाला जे पुण्य लाभते ते वनात रहाणार्या जोग्याला अनेक जन्म तसे राहून मिळवता येणार नाही. म्हणून राज्य करणे अथवा संसार करणे हे वानप्रस्थाश्रमा पेक्षा कितीतरी पटीने श्रेष्ठ असते. ज्या राजाला त्याची प्रजा त्याच्या निधनानंतर आठवते तो स्वर्गात जातो. ते भाग्य जोग्यांना कधीच मिळत नाही. असें राजा सेनाजित सांगत असे.

शांती पर्व भाग चोविसावा संपला.

शांती पर्व

भाग पंचविसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, ते ऐकल्यावर युधिष्ठीर त्यांना बोलतो, "अरे अर्जुना तू समजतोस कीं, संपत्ती पेक्षा जास्त श्रेष्ठ कांहीं नाही आणि गरीब मनुष्य स्वर्गात जाऊ शकणार नाही, किंवा सुखी होणार नाही, किंवा त्याच्या कामना तो पूर्ण करू शकणार नाही. परंतु, ते खरे नाही. वैदिक अभ्यासा नुसार कित्येक जण त्यागाच्या मार्गाने ते साध्य करतात असे दाखवले आहे. अनेक ऋषी त्यांच्या तपस्येच्या बळावर स्वर्गात गेले आहेत. ब्रह्मचर्य पालन करून व ऋषींच्या प्रमाणे जगून ते देवत्वाला गेले आहेत. अरे धनंजया, तू त्या ऋषींचा आदर करावयाला पाहिजेस जे वेदाच्या शिकवणूकीनुसार वर्तन ठेवत असतात. आपले सगळे वागणे त्या नुसार असले पाहिजे. असें सगळे वालखिल्य सांगत असतात. अज, पृथ्वी, अरुण, केतवा, असे बरेच त्याप्रमाणे करत होते. त्याप्रमाणे त्यागपूर्ण जीवन जगणारे ऋषी दक्षिणायनाच्या वेळी स्वर्गात गेले होते. जे योगमार्गाने जातात ते उत्तरायणाच्या काळात स्वर्गात जातात जसे आपले आजोबा गेले. उत्तरायणाचा मार्ग जास्त श्रेयस्कर समजला जातो हे खरे. कारण त्या मार्गात समाधान असते. त्याच्यासारखा उत्तम मार्ग दुसरा नाही कारण समधानानंतर कोणतीही इच्छा उरत नाही. समाधान हा सर्व इच्छांचा अंत समजला जातो. असे ययाति सांगत असे. इच्छांतून क्रोध, मत्सर, द्वेष त्यांचा नाश झाल्यानंतर तो ब्रह्मपदी जात असतो. त्याची इतरांकडे पहाण्याची पद्धत निर्मळ, निष्पाप असते. आता माझे नीट ध्यान देऊन ऐक, कांहीं पुण्याच्या मागे लागतात, कोणी चांगुलपणाच्या मागे लागतात, कोणी संपत्तीच्या मागे लागतात त्यांना वाटते कीं, त्या धनाच्या मदतीने ते पुण्य मिळवू शकतील. परंतु, धन जमवण्याच्या कार्यात अनेक दोष आढळतात. ते आपण आपल्या डोळ्याने पाहिले आहेत. मुख्य दोष असा कीं, धनाच्या संग्रह करण्यात जो पुण्याचे विसरतो. ते धन जमवण्याच्या कामात तो अनेक पाप करण्याची शक्यता असते, कळत अथला नकळत तो ते करत असतो. सर्व प्रकारच्या वासनिक बंधनातून मुक्त असलेला तो जोगी चिरंतन सुखाच्या जवळ जात असतो. ते संपत्तीच्या मागे लागलेल्याला जमाणारे नसते. हे सगळे आपल्या प्राचीन शास्त्रात दिले

आहे तेंच मी तुला सांगत आहे. शास्त्राप्रमाणे जी संपत्ती आपण मिळवतो ती केवळ आणि केवळ दानासाठी असली पाहिजे वासनांच्या पुर्ततेसाठी ती खर्च करावयाची नसते. परंतु, आपण पहातो कीं, राजे त्यांच्या संपत्तीचा मोठा हिस्सा त्यांच्या सुखोपभोगांसाठी खर्च करत असतात. म्हणून शहाणे सांगतात कीं, पृथ्वीवरील संपत्ती वस्तुतः कोणाचीच नसते. आपण सगळे तात्पुरते राखण करते असतो. जो ती संपत्ती "माझी", समजतो तो कधीच चिरंतन सुख व समाधान प्राप्त करू शकणार नाही. जे त्यांनी जमा केलेली संपत्ती सुखोपभोगात खर्च करतात ते नंतरच्या आयुष्यात नरकात खितपत पडतात. संपत्ती दान करतांना सत्पात्र व अपात्र ह्यातील भेद न समजल्यामुळे कित्येकदा चुकीच्या माणसाला दान केली जाते त्यामुळे त्याला पाप सागत असते. म्हणून दानं करतांना त्याचे भान असणे आवश्यक असते. *महाभारतात बर्चाच जागी ब्राह्मण ह्या शब्दाचा अर्थ "सत्पात्र", "विद्वान", असा घ्यावयाचा असतो. ब्राह्मणाला दान करा ह्याचा अर्थ सत्पात्र दान करा असा असतो.* शांती पर्व भाग पंचविसावा संपला.

शांती पर्व भाग सव्विसावा

युधिष्ठीर पुढे सांगत असतो, "अभिमन्यूच्या वधानंतर तसेंच धृष्टद्युम्नाच्या निर्घ्रूण हत्येनंतर, तसेंच द्रुपदाच्या मृत्यूनंतर, तसेंच इतर आपल्या अनेकांच्या मरण्याने मला फार दुःख झाले आहे, त्यातून मी बाहेर येऊ शकत नाही. मला वाटते माझी राज्य काबिज करण्याची इच्छा ह्या सगळ्या प्रियजनांच्या मरण्यास कारणीभूत आहे. त्याचे मला मनस्वी दुःख होत आहे. मी माझ्या लोकांचा काळ झालो होतो माझ्या राज्यसत्तेच्या मोहामुळे असे मी समजत आहे. भिष्माचार्यांचा वध माझ्यामुळे झाला असे मला वाटते. शिखंडीच्या बाणांने खाली पडलेले व अर्जुनाच्या बाणांने छिन्नभिन्न झालेले माझे आजोबा माझ्या नजरे समोरून जात नाहीत. ज्यांच्या पायाशी आम्ही लहानपणी खेळत होतो त्यांचे असे हाल माझ्या महत्वाकांक्षेमुळे झाले असे मी समजतो त्याचा मला विषाद वाटतो. भार्गवाला आव्हान देणारे, वाराणसीमध्ये आमच्या आयांना पळवून आणणारे जे सगळ्या पृथ्वीच्या क्षत्रियांचा पराभव करत होते ते अशारितीने मारले गेले कां तर मला राज्य हवे होते ह्याची मला खंत वाटते. त्यांना माहीत होते कीं, त्यांचा मृत्यू शिखंडीच्या हातून आहे तरी त्यांनी शिखंडीला अभय दिले होते ह्यात त्यांच्या उदारतेचे मला कौतुक वाटत आहे अशा आमच्या आजोबांला मी मारले असे मी समजतो त्याचे दुःख होत आहे. सत्तेच्या लोभामुळे माझ्याकडून ते घडले म्हणून मला त्या सत्तेचा उबग आला आहे. ज्या सत्तेसाठी आम्ही एकमेकांचे वैरी झालो ती सत्ता कशी कोणाचे भले करू शकेल असा प्रश्न मला पडत आहे. दुसरे आमचे गुरू द्रोणाचार्य त्यांना मी खोटे बोलून हतबल केले ते मला खात आहे. मी त्यांच्या मृत्यू व्हावा म्हणून कधी नाही ते खोटे बोललो ह्याचे मला आश्चर्य वाटते. त्या माझ्या लाजिरवाण्या कृत्याची जेव्हां मला आठवण होते, मला बेचैनी होते. सत्तेच्या लोभापोटी मी किती खालच्या थराला गेलो होतो ते जसे माझ्या लक्षात येते, माझी मलाच लाज वाटू लागते. माझी सगळी महान तत्त्वे त्यावेळी मी कसा विसरलो होतो. असे करून मी माझ्या निधनानंतर कोणत्या लोकांत फेकला जाईन ह्याची फिकर मला पडली आहे. त्या सत्तेच्या लोभापोटी आम्ही आमच्या मोठ्या बंधूचा कपटाने खून केला हे मला सारखे

त्रास देत आहे. एवढी पाप करून जी सत्ता आम्हाला मिळणार त्यात कोणते सुख आम्हाला प्राप्त होणार ते समजत नाही. जिंकण्यासाठी मी माझ्या लाडक्या पुतण्याला कौरवांच्या व्युहरचनेत धाडले जेव्हां मला माहीत होते कीं, त्या चक्रव्युहातून तो बाहेर येऊ शकणार नाही. त्याला मी मारले ह्याची मला सारखी खंत वाटत आहे. मी त्याचा खून केला कां? तर मला राजा व्हावयाचे होते. असे मला सारखे टोचत आहे. मी कसा त्या गादीवर एकाद्या खुन्यासारखा बसून कोणाला न्यायाचा चाबूक दाखवणार जो मी स्वतः एक खूनी गुन्हेगार आहे. त्या सगळ्या घटनांनंतर मी कृष्ण आणि अर्जुनांच्या नजरेला नजर लावून पाहू शकत नाही. आमच्या युद्धाचे अनेक परिणाम झाले त्यातील एक द्रौपदीची मुलं नाहक मारली गेली अश्वत्थामाच्या हातून. मी तिला कोणत्या तोंडाने उत्तर देऊ जर तिने मला विचारले? त्यापेक्षा ते राज्यपद सोडून प्रायश्चित्ताचे तप करण्यासाठी वनात जावे असे मला सारखे वाटत आहे. माझ्या कुळांचा संहारक मी कोणत्या तोंडाने राज्य करू ज्यात अन्याय नसेल. जे राज्य आम्ही आमच्या कुळाचा संहार करून मिळवले त्या राज्यात मी कोणत्या तोंडाने न्यायाचा चाबूक चालवू शकेन. अनशन करत मी मला प्रायश्चित्त करणार आहे. त्यासाठी मी आपल्या सगळ्या माझ्या भावांना हात जोडून कळकळीची विनंती करतो की, मला जाण्यासाठी परवानगी द्यावी".

वैशंपायन पुढे सांगतात, युधिष्ठीराचे ते पश्चात्तापाचे बोलणे ऐकल्यावर व्यास, जे ते सगळे ऐकत होते बोलू लागले, "एवढे भावनाविवश होण्यासारखे कांहींही झालेले नाही. पुन्हा तुझा अहंकार तुला बहवकत आहे हे तुझ्या लक्षात येत नाही. जे घडते त्याला कोणी व्यक्ती जबाबदार नसते हे मी तुला सांगितले तरी ते तू समजून न घेता तुझे जुने रडगाणे कां चालवत आहेस"? "जे आले ते जाण्यासाठी आलेले असतात. पाण्यावर उठणारा प्रत्येक बुडबुडा वर आल्यावर मोठा होत होत अखेरीस फुटणार असतो. माणसांचे काय किंवा इतर प्राण्यांचे काय तेंच होणार असते. त्याला काळाचा महिमा म्हणतात. जुळणार्या सगळ्या गोष्टी अखेरीस विभिन्न होणार असतात, आळसाने कांहीं त्यात बदल होणार नाही. तुला काम करण्याची इच्छा नाही असें मला दिसत आहे. त्यामुळे तू उलट आणखीन मोठ्या संकटात पडणार आहेस. नियति तुला सोडणार नाही हे तुझ्या कसे लक्षात येत नाही. सत्तेचा वापर करून प्रायश्चित्त करणे हांच खरा मार्ग आहे ते तू कां ध्यानात घेत

नाहीस. माणसाला त्याचे सुख, समाधान, आणि दुःख त्याच्या मनाच्या रचनेतून मिळत असते, कोणी ते त्याला बाहेरून देऊ शकत नाही. कारण त्या गोष्टी माणसाच्या मनाच्या आहेत. त्या वास्तविक जगात नसतात. तू राज्यकारभारात गुंतून घेतलेस की सगळे विसरशिल व तुला मनःशांती प्राप्त होईल".

शांती पर्व भाग सव्विसावा संपला.

शांती पर्व भाग सत्ताविसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, आपल्या आप्त्यांच्या मृत्यूस आपणच कारणीभूत आहोत असे समजून युधिष्ठीर आत्महत्या करण्याचा त्याचा निर्धार सांगतो. त्याला वाटत असते कीं, त्यातच त्याचे प्रायश्चित्त असेल. ते पाहून व्यास त्याला सांगू लागतात, ह्या संदर्भात एक प्राचीन कथा मी तुला सांगतो ती ऐक. ती कथा अस्माचा संवाद म्हणून माहित आहे. जनक राजा विदेहचा राजा होता. तो फार दुःखी झाला होता. तो त्याच्या दुःखावर काय इलाज म्हणून त्याच्या पदरी असलेल्या एका ब्राह्मणाला तो विचारतो त्या ब्राह्मणाचे नांव अस्मा होते. "अहो ब्रह्मणा मला सांगा, स्वताचे भले करू इच्छिणारा त्याच्या आप्त्यांच्या मृत्यूला कारणीभूत असेल व त्यांची संपत्ती घेऊन बसला असेल तर त्याने काय केले पाहिजे"? अस्मा त्याला उत्तर देतो, "त्याचे असे आहे कीं, माणसाचे शरीर बनल्यानंतर जवळ जवळ ताबडतोबच त्याला सुख व दुःखाच्या भावनांचा अनुभव येऊ लागतो. त्यांच्या प्रभावामुळे त्याचा विवेक बंद होण्याची मोठी शक्यता असते. कारण त्याचा अहंकार त्याला त्याचे महत्त्व वाढवण्यास सांगू लागतो. समृद्धीच्या काळात त्याचा अहंकार त्याला सांगतो कीं, तो उच्च कुलिन आहे, मला जे वाटेल ते करण्याचा हक्क आहे, मी सामान्य माणूस नाही. अशा तीन विचाराने तो ग्रासलेला होतो. तशा परिस्थितीत तो पृथ्वीवरील सगळ्या चांगल्या गोष्टी त्याचाच आहेत असे समजू लागतो. त्या मानसिक अवस्थेत तो त्याची संपत्ती उधळू लागतो. त्यामुळे यथावकाश तो गरीब होतो, त्या स्थितीत तो दुसऱ्याचे चोरण्याच्या विचाराने ग्रासलेला असा होतो. जसें शिकारी प्राण्याचे जीव घेतो जणू त्याला तो अधिकार आहे. त्या परिस्थितीत राजा त्याला कायदा मोडला म्हणून शिक्षा करतो. तो एक वाईट माणूस समजला जातो सगळ्यांच्या दृष्टीने, जरी तो स्वताला मात्र चांगलाच समजत असतो. त्याच्या मते त्याने कांहींच गैर केलेले नव्हते. अशी माणसं इतरांप्रमाणे शंभर वर्ष जगत नाहीत, ते लवकर मरतात. त्याचे पाप त्यांना जास्त जगू देत नाही. राजाने तसे वागणे अयोग्य असते, तो त्याच्या प्रजेसाठी जगत असतो. तो स्वतःसाठी जगू शकत नाही. हांच सामान्य माणूस व राजा ह्यांच्यात फरक

असतो. माणसाच्या दुःखाचे कारण दोन गोष्टी असतात, एक अशी कीं, तो ह्या जगाच्या भुलभुलव्यात अडकलेला असतो. राजाला त्यात अडकून घेता येत नाही. तो त्याच्यापेक्षा बाहेर असला पाहिजे. म्हणून तो योगीच असावा लागतो. वयोमानाने शरीर विकलांग होणे, व्याधी आणि अखेरीस मृत्यू ह्यांचातून कोणाचीही सुटका होत नाही. म्हणून त्याचा जास्त विचार न करता त्याने जीवन जगले पाहिजे. ते तीन राजाला सुद्धा भोगावे लागतात. गत कर्मानुसार जे भाग्य लिहीले आहे ते जगण्यात समाधान मानणारा त्याची अध्यात्मिक प्रगती करू शकतो. पुढील जन्मी ते दुर्भाग्य न लाभो म्हणून ह्या जन्मी चांगले कर्म करावयाचे असा निर्धार करणारा पुढच्या जन्मी सुखी होत असतो. ह्या जन्मात आपण आपले भाग्य लिहित आहोत हे लक्षात घेऊन जगणारे अध्यात्मिक दृष्ट्या विकसित होत असतात. ते देवांच्या जवळ जात असतात. काळाचा महिमा समजणारे कधी जास्त दुःखी होत नाहीत. दुःखातून तो शिकतो कीं, त्याने कांही गैरकृत्य केले ते तो भोगत आहे, व चांगले झाले कीं, तो समजतो कीं, त्याने जे भले केले होते गत जन्मी ते त्याला परत मिळत आहे. आपले सुख व दुःख आपणच लिहित असतो म्हणून त्यासाठी कोणा देवाला दोष देण्याचा मूर्खपणा तो करत नाही. समाधानी प्रवृत्ती माणसाला कित्येक चुकीच्या मोहांपासून दूर ठेवत असते. शिकारीचा खेळ, द्युताचा खेळ, मद्यपानाचे व्यसन, बाईचे व्यसन, भांडण्याचे व्यसन, दुःख करण्याचे व्यसन, काळजी करण्याचे व्यसन, शंकाखोरी करण्याचे व्यसन अशी कित्येक व्यसनं माणसाचे जीवन पापमय करत असतात. ती सगळी मनाची व्यसन असतात. शरीराच्या व्यसनांपेक्षा ही जास्त धोकादायक असतात. त्यांपासून शहाणा मनुष्य दूर रहातो. अहंकारी मात्र त्यात रमण्याला मोठेपणा समजून त्यात फसत जातो. अशी माणसे वेदाचा अभ्यास केल्यानंतर सुद्धा त्यापासून कांहीं बोध घेऊ शकत नाहीत. त्याचे कारण, त्यांचा अहंकार ते करू देत नाही. त्याला कोणतेही औषध नाही. समुद्रात तरंगणारे दोन ओंडके तरंगत असतांना दैवयोगाने एकत्र येतात आणि भिडत रहातात आणि यथावकाश वेगळे सुद्धा होतात. तसेंच विविध जीवांचे एकत्र येणे असते दैवयोगाने. त्याबद्दल जास्त विचार करणे व त्यावरून स्वताला दोष देत रहाणे हे खोट्या अहंकाराचे लक्षण आहे. त्यात कांहीं तथ्य नसते. जीवनात होणारी सगळी नाती कल्पनांचा खेळ असतात. मानले तर आहेत नाहीतर नाहीत असें असते. आपला समजलेला आपले

करत नाही व ज्याला आपला नाही मानले तो मदत करत असतो असें कां होते त्याचे कारण कोणालाही माहित नसते. हा सगळा नियतिचा खेळ असतो व त्याचा कर्ता काळ असतो. मनुष्य त्याच्या हवाली असतो. तसे पाहिले तर सगळेच चराचर त्याच्या हवाली असतात. परंतु, मनुष्य त्याच्या अहंकारामुळे त्याचे भिन्न अर्थ काढून त्यात स्वताला गुंतून घेत असतो. एकाच गाडीने प्रवास करणारे सहप्रवासी जसे एकत्र बसून त्या प्रवासात एकमेकांत रमतात तसेच सगळी नाती असतात. त्या काळाच्या प्रवासातील आपण सगळे प्रवाशी असतो. खरे सुज्ञ हे ओळखून त्या प्रमाणे त्यांच्या नात्यात जास्त गुंतत नाहीत, कारण, कोणतेही नाते नित्य नसते, सगळे क्षणभंगूर असते. चांगुलपणाच्या व्यतिरीक्त तशा नात्यात कांहीं नसले पाहिजे. पुढे काय होणार ते समजत नसल्याने शास्त्र सांगते की, काळाशी संबंध असलेल्या ज्या गोष्टी आहेत त्यांचे स्मरण, पुजन करण्यात समय घालवावा जसे, पितरांचे श्राद्ध, देवांचे स्मरण, धार्मिक कर्तव्ये करणे, न्यायाने वागणे, माणूसकी राखणे, चांगुलपणा बाळगणे ज्यामुळे तुमचे पुढच्या जन्मातील भाग्य सुरक्षित होते. ह्या जन्मात जीवनातील अडचणींवर इलाज म्हणून ऋषी, मुनी जे काळाला ओळखतात त्यांची कृपा प्राप्त करण्याचा प्रयत्न करावयाचा असतो. आपले पुढील जन्माचे आयुष्य चांगले असावे त्यासाठी ह्या जन्मात निष्पाप जीवन जगावयाचे असते. त्यासाठी दुसऱ्यांवर विनाअपेक्षा कृपा करण्याचे धोरण असावे लागते. जन्म घेतलेले व न घेतलेले अशा सगळ्यांना त्यांच्या त्या त्या योनीत ते ते भोग भोगावे लागतात. त्याला बदलता येत नाही. आपले नशीब आपल्या हातात असते हे समजून माणसाने त्याचे कर्म केले पाहिजे. माणसं स्वर्गाच्या व नरकाच्या गोष्टी करतात परंतु, ते कोणीही पाहिलेले नसतात. तरी मनुष्य त्यांच्या गोष्टीत रमत असतो. ते त्याचे कल्पना विश्व समजले जाते. वस्तुतः सगळे येथेच असते जे सूज्ञ ओळखून त्याप्रमाणे जगत असतात. आपण आपला स्वर्ग व नरक आपल्या कर्माने व विचाराने येथेच घडवत असतो हे खरे आहे. त्यासाठी शास्त्र आपल्याला मार्गदर्शन करत असतात. म्हणून आपण वेदांचा अभ्यास करत असतो. त्याप्रमाणे ब्रह्मचर्य (वासनाशून्य जीवन) सगळ्यात महत्वाचे समजले जाते. पितर, देव तसेंच ऋषी ह्यांच्या कृपेने आपले अध्यात्मिक सामर्थ्य वाढत असते म्हणून त्यांची आराधना करण्याचे शस्त्रात सांगितले आहे. पुण्यवंतांच्या सहवासानेसुद्धा ते होत असते म्हणून माणसाने तशा

गुणीजनांच्या सहवासात रहावे असे शास्त्र सांगते. तशांची सेवा माणसाला अध्यात्मिक बळ देतात. म्हणून अशांची सेवा करावयाची असते असे शास्त्र सांगते. ब्रह्मचर्य पालनामुळे माणसाचे अध्यात्मिक बळ वाढते म्हणून ते राखण्याचे शास्त्रात सांगितले आहे. असहाय, अज्ञानी (लहान माणसं), लाचार, विकलांग अशांची मदत करण्यानेसुद्धा त्याचे अध्यात्मिक बळ वाढत असते. त्याचा फायदा त्याला ह्या जन्मात व नंतरच्या जन्मातसुद्धा होत असतो. सामान्य माणसांप्रमाणे राजानेसुद्धा ते केले पाहिजे त्यांमुळे त्यांचे भाग्य उजळते. त्याप्रमाणे कार्य करणार्या राजाची किर्ती जगभर पसरते. विदेहीचा राजा जनक ते सगळे लक्ष देऊन ऐकत होता. ते समजल्यावर तो प्रासंगिक कारणाने दुःखी होण्याचे सोडून देतो. त्याला समजते कीं, तसे केल्याने त्याचे अध्यात्मिक फक्त नुकसान होणार असते. राजा ब्राह्मण अस्माचा निरोप घेतो. त्याच्या घरी जातो. म्हणून अरे कुंती पुत्रा , तू सुद्धा ती प्रासंगिक कारणाने उत्पन्न झालेली दुःखं सोडून दे व आपल्या कार्यात मग्न हो. हे माझे सांगणे व्यर्थ जाऊ देऊ नकोस.

शांती पर्व भाग सत्ताविसावा संपला.

शांती पर्व भाग अष्टाविसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, ते सगळे सांगत असतांना युधिष्ठीर मात्र कांहीं न बोलता गप्प राहिला होता. तेव्हां अर्जुन कृष्णाकडे पहात सांगतो, "धर्माचा मुलगा त्याच्या मुळे त्यांचे आप्त मेले असे समजतो व म्हणून शोक करत बसला आहे. त्याच्या ह्या असा वागण्यामुळे आपण सगळे एका मोठ्या संकटात पडणार आहोत. तरी तू त्याला कांहीं तरी समजावण्याचा प्रयत्न कर".

वैशंपायन पुढे सांगतात, अर्जुनाने अशी विनंती केल्यावर कृष्ण युधिष्ठीराकडे वळून पहातो. त्यांना माहीत होते कीं, युधिष्ठीर कृष्णाला विरोध करू शकणार नाही. सुरुवातीपासून कृष्णाचे तो ऐकत असें. आता कृष्ण बोलू लागला. त्याच्या बोलण्यात वेगळाच जोर होता. वासुदेव त्याला सांगतो, "अशा वाह्यात शोकात तू जास्त काळ व्यर्थ घालवू नकोस. जे मेले ते तुझ्या शोक करण्याने परत येणार नाहीत हे तू जाणतोस मग शोक कां करत आहेस, जे मेले ते मरण्यासाठी लढत होते ते तुला ठाऊक आहे मग शोक कशासाठी"? त्यांचा मृत्यू त्या लोकांनी बळेच त्यांच्यावर ओढून घेतला होता. जाणून बुजून ते मरण्यासाठीच लढत होते कारण त्यांना स्वर्गात जाण्याची घाई झाली होती. जे मेले त्यांना त्यांच्या मरण्याची खंत नाही मग तू कशापाईं मूर्खासारखा त्यांच्या मरण्याचे निमित्त करून रडत बसला आहेस? युद्धात वीरांनी मरावयाचे असते असा संकेत आहे. त्यांच्या मृत्यूचे दुःख करावयाचे नसते हे तुला माहीत असतांना तू हा तमाशा का मांडला आहेस? त्यांच्या बायका रडल्या ते आपण समजू शकतो पण तुझे रडणे माझ्या समजण्याच्या पलिकडले झाले आहे. बायकांचे रडणे व पुरुषांचे रडणे ह्यात फरक असतो. तुझा नेमका अंतस्थ उद्देश काय आहे ह्या शोकाच्या नाटका मागे तो मला समजत नाही. ते सगळे स्वर्गात गेले आहेत हेसुद्धा तू जाणत आहेस मग शोक कशाचा? तुझ्यामुळे ते मेले असे समजणारा तू कोण आहेस? तुला तो अधिकार कोणी दिला आहे"? ह्या संदर्भात मी तुला एक नारदांची कथा सांगतो. जी आधीसुद्धा आपण पाहिली आहे. त्यात श्रीजय त्याच्या मुलाच्या मृत्यूचा शोक करत असतो. ती कथा ऐकणार्यांचे कल्याण होईल म्हणून ती कथा आता ऐक. एक

राजा होता, त्याचे नांव होते मरुता. तो अविक्षिताचा पुत्र होता. तोसुद्धा यमाच्या जाळ्यात अडकला होता. देव त्याच्या यज्ञाला उपस्थित होते. त्यात इंद्र, वरुण, बृहस्पती होते. त्या यज्ञाचे नांव होते विश्वजित. तो त्यात इंद्राला आव्हान देतो व त्यात इंद्राला तो हरवतो. बृहस्पती इंद्रासाठी त्या राजाच्या यज्ञाला परवानगी देत नाही. तो असा काळ होता की, नांगरणी न करताच पिके येत होती. त्याला भरपूर धान्य मिळत होते. त्याच्या सभेत विश्वदेव कारभारी म्हणून काम करत असतं. मरुता ते धान्य सगळ्यांना वाटत असं. त्यावेळी साध्य तेथे ते घेण्यासाठी येत असतं. देवांनी व गंधर्वांनी केलेल्या यज्ञापेक्षा तो यज्ञ श्रेष्ठ ठरला होता. त्यामुळे तो अध्यात्मिक सामर्थ्यात सगळ्यात वरचढ झाला होता. अरे श्रींजया, तो मरुता तुझ्यापेक्षा खूप मोठा होता. तो तुझ्या मुलापेक्षा अनेकपटीने श्रेष्ठ होता तरी त्याची वेळ आली तेव्हां त्याला काळानी उचललेच. म्हणून तू तुझ्या मुलाच्या मृत्यू करता रडू नकोस. उशीनराचा मुलगा शिवीसुद्धा त्याची वेळ आली तेव्हां मेला त्याबद्दल कोणी शोक केला नाही कारण त्या काळात मरण्यावर कोणी शोक करत नसतं. मरणारा पुन्हा येणार असतो हे सगळ्यांना माहित होते. अशा अनेक कथा नारदांनी श्रींजयाला ऐकवल्या. त्या ऐकल्यानंतर त्याचे दुःख कमी झाले. अशारितीने कृष्णाने नारदांच्या कथा युधिष्ठीराला सांगितल्या त्याचे दुःख कमी करण्यासाठी. शांती पर्व भाग अष्टाविसावा संपला.

शांती पर्व भाग एकोणतिसावा

युधिष्ठीर बोलतो, मला सांग श्रीजयाचा मुलगा सोन्याचा कसा झाला? ऋषी पर्वतीने श्रीजयाला तसा पुत्र कां दिला? त्याकाळात माणसांचे आयुष्य हजार वर्षांचे होते मग हा मुलगा असा लहानपणी कसा मेला? कां तो फक्त नांवापुरता सोन्याचा होता"? मला सगळे समजून घ्यावचाचे आहे तरी ते सगळे मला सांग सविस्तरपणे.

कृष्ण सांगू लागतो, मी तुला जसे घडले तसे सांगणार आहे. नारद आणि पर्वती मोठे ऋषी आहेत. नारद काका व पर्वती पुतणा असे दोघे एकदा पृथ्वीवर फिरण्यासाठी आले होते. दोघे महान तपस्वी व योगी होते. ते पृथ्वीवर फिरत होते. ते माणसाचे खाद्य खाऊन त्यांचे गुजराण करत होते. तसे फिरतांना त्यांना खूप आनंद होत होता. ते एक ठराव त्यांच्यात करतात कीं जी इच्छा एकाला होईल ती त्यानो दुसऱ्याला सांगावयाची. परंतु, एका वेळी त्यातला एक तो नियम विसरला तर त्याला दुसऱ्याचा शाप खावा लागेल. ते ठरल्यानंतर ते दोघे भटकत भटकत राजा श्रीजयाच्या ठिकाणी पोहोचतात. जे सत्यचा पुत्र होता. ते त्याच्या घरी कांहीं दिवस राहतात. राजाला ते सांगतात कीं, तो त्यांची सगळी बडदास्त ठेवेल. तसे राजा मान्य करतो. कांहीं काळानंतर राजा त्याची रुपगर्विता कन्या त्यांना दाखवतो. तो सांगतो कीं, ती त्यांची व्यवस्था पहाणार आहे. तिचे नांव सुकुमारी होते. ती गुणी राजकन्या त्यांची सेवा करू लागली. नारद तिच्या मध्ये गुंतू लागले. ते समजल्यावर नारदाला त्याचीच लाज वाटू लागली. तो पर्वतीला त्याबद्दल कांहीं सांगत नाही. परंतु, पर्वतीला त्याची चुणूक लागते त्याच्या अध्यात्मिक सामर्थ्यामुळे. त्यामुळे रागावलेला पर्वती नारदाला शाप देतो. तो सांगतो कीं, जर आपण ठरवले होते कीं, जे चांगले अथवा वाईट घडेल ते आपण एकमेकांना सांगावयाचे मग नारदाने त्याच्या प्रेमाची गोष्ट पर्वतीला कां नाही सांगितली? त्याने त्याच्या प्रेमाची गोष्ट न सांगून नियम मोडला होता. पर्वती शाप देतो की, ही कन्या तुझी पत्नी होईल व तुझे ब्रह्मचर्य संपुष्टात येईल. त्या लग्नानंतर मात्र ती व सगळे लोक तुला वानर समजतील. तो शाप ऐकून नारदाला पर्वतीचा फार राग येतो. तो त्याच्या भाच्याला म्हणजे पर्वतीला शाप देतो, जरी तू तपस्वी असलास, तुझे ब्रह्मचर्य

उत्तम असले, तुझा संयम चांगला असला, तू पुण्यवंत असलास तरी तू स्वर्गात जाऊ शकणार नाही. असे झाल्याने ते दोघे मातलेल्या हत्तीसारखे एकमेकांशी भांडू लागतात. त्यानंतर ऋषी पर्वती जगभर भटकू लागला. त्याचा सगळे मान ठेवत होते. त्याच वेळी सुकुमारीचा विवाह नारदाशी संपन्न होतो त्याच्या शेवटच्या मंत्राच्या वेळी ती पहाते तो तिला नारद वानरासारखा दिसू लागतो. तरी ती नारदाला नाकारत नाही. ती पूर्ण मनाने त्याचा पति म्हणून स्वीकार करते. पर्वती भटकत असतांना एका वनात जातो तेथे तो नारदाला वानराच्या रूपात पहातो. तो त्याला नमस्कार करतो. तो त्याला विनंती करतो कीं, नारदाने त्याचा शाप मागे घ्यावा म्हणजे तो स्वर्गाकडे जाऊ शकेल. नारदाला स्वताला झाल्या गोष्टींचे वाईट वाटत असते, नारद त्याला बोलतात, "तू प्रथम मला शाप दिला आहेस त्या प्रमाणे झाले आहे. त्यानंतर मी तुला शाप दिला आहे. त्यानंतर दोघांना त्यांच्या चुका समजतात व ते दोघे एकमेकांना त्यांच्या शापांपासून मुक्त करतात. नारदाचे ते दिव्य रूप पाहून सुकुमारी घाबरून जाते, तिला वाटते कोणी दुसरा आला आहे व ती त्याचा त्याग करते व बापाकडे निघून जाते. पर्वती तिला सांगतो कीं, हांच तिचा नवरा आहे परंतु, ती मानत नाही. तरी तो तिला समजावतो कीं, तोच तिचा पति आहे त्यापासून दूर जाऊ नकोस. त्यानंतर तो तिला त्यांच्या शापाची माहिती सांगतो. त्यानंतर सुकुमारी समजते व स्वताला सावरते. पर्वती स्वर्गाकडे जातो. नारद त्याच्या घरी जातो त्याच्या पत्नीबरोबर.

वासुदेव पुढे सांगतो, नारदमुनी आता येथे आहेत, त्यांच्या कडून पुढे काय झाले ते ऐक युधिष्ठीरा.

शांती पर्व भाग एकोणतिसावा संपला.

शांती पर्व भाग तिसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, युधिष्ठीर बोलतो, अहो नारद मला सांगा त्या बाळाची कथा ज्याची विष्ठा सोन्याची होती.

नारद सांगू लागतात, मी तुला घडलेली कथा सांगतो. मी व माझ्या बहिणीचा मुलगा, पर्वती, जो महान योगी आहे, एकदा फिरत फिरत श्रींजय राजाच्या घरी गेलो होतो. त्याचे अतिथी म्हणून आम्ही त्याच्याकडे रहाणार होतो. पावसाळा संपल्यावर आमचा जाण्याचा समय आला होता. श्रींजयाने आमची व्यवस्था चोख ठेवली होती म्हणून त्याकरता त्याला आम्ही कांहींतरी देण्याच्या विचारात होतो. नारद पर्वतीला बोलतात कीं, ह्यावेळी तू त्या राजाला चांगला आशिर्वाद दे त्याने आपली उत्तम व्यवस्था ठेवली होती त्याच्या बदल्यात त्याला कांहीं तू देणारा आशिर्वाद दे. ज्यांमुळे राजा श्रींजय संतुष्ट होईल. त्यानंतर पर्वती राजा श्रींजयाला बोलावतो. त्याला विचारतो, आम्ही त्याच्या सेवेमुळे फार संतुष्ट झालो आहोत. तू असा आशिर्वाद मांग जो देवांशी आणि चांगल्या माणसांशी संबंधीत नसेल. ते ऐकून राजा श्रींजय उत्तर देतो, तुम्ही संतुष्ट झाला ह्यातच माला सगळे मिळाले आहे. तरी पर्वती त्याला आग्रह करतो कीं, तो कांहींतरी मागेल. ते ऐकल्यावर श्रींजय त्याला बोलतो, मला असा पुत्र व्हावा जो मोठा पराक्रमी असेल, मोठा पुण्यवंत असेल, उत्तम राजकर्ता होईल, जो इंद्रासारखा असेल. ते ऐकल्यावर पर्वती त्याला तो आशिर्वाद देतो. तरी बोलतो कीं, असा पुत्र मिळेल परंतु, तो अल्पायुषी असेल. कारण असे लोक देवांना आवडतात व ते त्यांना लवकर स्वर्गात नेतात. तुझ्या मुलाचे नांव सुवर्णश्रीवीन असेल. तो इंद्रासारखा पराक्रमी असेल. ते ऐकल्यावर श्रींजयाचा लोभ वाढला. तो मुलाचे आयुष्य वाढवून मागतो परंतु, ते करता येणार नाही असें पर्वती सांगतो. श्रींजय कष्टी झालेला पर्वती पहातो. त्याला वाईट वाटते. तो त्याला बोलतो कीं, तो दुसरे कांहीं मागेल. नंतर तो सांगतो तुझा मेलेला मुलगा पुन्हा जीवंत होईल. ते झाल्यावर आम्ही आमच्या ठिकाणी गेलो व श्रींजय त्याच्या कडे गेला. (ही कथा आधी सांगितलेली आहे म्हणून तो भाग येथे देत नाही.)

यथावकाश राजाला एक पुत्र होतो. तो मोठा होत असतो. त्याची ख्याती होत जाते तिन्ही जगात. इंद्राला त्याची खबर मिळते कीं, पर्वतीच्या कृपेने असा एक राजा पृथ्वीवर जन्मला आहे. इंद्राला काळजी वाटू लागते. तो त्याच्या दैवी शस्त्रांना आज्ञा देतो कीं, ते वाघाचे रूप घेऊन त्या राजपुत्राचा वध करेल. इंद्राचे शस्त्र त्या दिवसापासून राजपुत्रावर नजर देऊन असतो. श्रींजयाचा आनंद गगनात मावत नव्हता. तो त्याच्या मुलाच्या वाढण्याचे कौतुक करत होता. एकदा गंगेच्या तटावर सुवर्णशथीवीन त्याच्या दाईबरोबर खेळत होता. फक्त पांच वर्षाचा तो बालक मोठ्या योद्ध्यासारखा खेळत होता. तेवढ्यात तेथे वज्र वाघाचे रूप घेऊन गेला. बालक घाबरतो व वाघाच्या माराने खाली पडतो, मरतो. ते पाहून त्याची दाई मोठ्याने हंबगडा फोडते. तो वाघ अदृश्य होतो. दाईचे ओरडणे ऐकल्याने राजा तेथे जातो व पहातो कीं, त्याचा मुलगा वाघाने मारला आहे. राजा मोठा कष्टी त्या मुलाला मांडीवर घेऊन शोक करू लागतो. सगळ्या राण्या तेथे धावून जातात. राजा पर्वतीचे स्मरण करत तेथे समाधीस्थ असल्यासारखा बसला होता. त्याचा शोक दूर करण्यासाठी त्याला त्या सगळ्या कथा सांगितल्या ज्या मी तुला आधी सांगितल्या आहेत. पर्वती इंद्राच्या परवानगीने त्या बाळाला पुन्हा जीवंत करतो. तो पुन्हा जीवंत झाला आहे ते पाहून राजा फार आनंदी होतो. त्यानंतर तो सुवर्णशथीवीन मोठा पराक्रमी राजा होतो. श्रींजयाच्या नंतर तो गादीवर येतो व चांगले राज्य करतो. तो अनेक यज्ञ करतो व चांगले पुष्कळ पुत्र जन्माला घालतो. त्यांचा वंश वाढत जातो. तो अनेक वर्षे राज्य करतो.

त्याप्रमाणे तू तुझे दुःख सोडून देऊन राज्य कारभाराकडे लक्ष द्यावे असें नारद त्याला सांगतात.

शांती पर्व भाग तिसावा संपला.

शांती पर्व भाग एकतिसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, युधिष्ठीराचे दुःख तरीसुद्धा कमी झाले नव्हते जणूकाय त्याचे समाधान झाले नव्हते. तेव्हां व्यासमुनी त्याला बोलतात, "तू एक राजा आहेस व तुझे कर्तव्य प्रजेचे संरक्षण करण्याचे असते म्हणून, तू तुझ्या पितरांच्या पायावर पाय टाकून गेले पाहिजेस. ते सोडून तू सामान्य माणसासारखे वागत आहेस. जसे ब्राह्मणांसाठी तपस्या करणे त्याचे कर्तव्य असते तसे क्षत्रियाचे कर्तव्य इतरांचे (ब्राह्मण, वैश्य आणि शुद्र) संरक्षण करण्याचे असते. परंतु, जो भरकटलेला आहे विचारांनी, तो ते न समजता आपली कर्तव्ये विसरतो. असा मनुष्य समाजाच्या दृष्टीने गुन्हेगार ठरत असतो. त्याला राजा शिक्षा करतो. अशा माणसाला जरी तो राजा असला तरी त्याला कठोर शिक्षा केली जाते, प्रसंगी देहदेड दिला जातो. त्याला शिक्षा न करणारा राजा पापी समजला जातो. कौरवांनी ते शिक्षापात्र कृत्य केले होते. म्हणून त्यांना तू राजा म्हणून शिक्षा करत होतास व त्यानुसार त्यांना तू देहदंडाची शिक्षा दिली आहेस. तू तुझे राजा म्हणून जे कर्तव्य होते ते केले होतेस. हे तू जाणत असतांना असा विनाकारण दुःख कां करत आहेस"?

युधिष्ठीर त्यावर बोलतो, "आपण जे सांगता ते सगळे मला मंजूर आहे. नैतिकतेचे सगळे नियम आपण चांगले जाणता, परंतु, मला वाटते कीं, मी माझ्या स्वार्थामुळे ते युद्ध करून असंख्य निष्पाप क्षत्रियांचे बळी घेतले आहेत. त्यात न्यायाचा कांहीं संबंध असेल तर तो मला समजलेला नाही. माझ्या दृष्टीने ते युद्ध माझ्या स्वार्थामुळे झाले असे मला वाटते व म्हणून मला त्यासाठी प्रायश्चित्त केले पाहिजे असें वाटते. इतर कोणत्या दृष्टीने त्या युद्धाकडे पहातात त्याच्याशी माझा कांहीं संबंध नाही".

व्यास बोलतात, "अरे भरत कुळी राजा, ह्या विश्वाचा कर्ता कोण ते मला सांग. ब्रह्मदेव कां तू मनुष्य"? जे घडते ते अपघाताने घडत असते कां त्यामागे कोणी प्रयत्न करत असतो"? आपल्याच गत कर्माचा परिणाम स्वरूप ते होत असते. ते चांगले असेल अथवा वाईट असेल. अशा कर्माची जबाबदारी ब्रह्मावर असते त्यात अडकलेल्या माणसाची नसते. समज एका माणसाने कुर्हाडीने झाड तोडले तर ते कोणी तोडले असे तुला विचारले तर तू

काय सांगशिल? तू सांगशिल माणसांने तोडले कां त्या कुर्हाडीने तोडले"? तू निश्चितपणे सांगशिल कीं, ते झाड माणसाने तोडले. त्याचे पाप जर लागले तर ते त्या माणसाला लागणार आणि नाही कुर्हाडीला. पाप फक्त त्या कृत्यात असलेल्या जीवाला लागते, निर्जीव वस्तुला पाप लागत नाही. म्हणून जे घडले ते चांगले कीं, वाईट त्याची जबाबदारी काळावर जाते. तू कुर्हाड आहेस व ते ब्रह्म तोडणारी आहे. काय योग्य व काय अयोग्य ते समजण्यासाठी तुला शास्त्राभ्यास पहावा लागेल. गत जन्मामुळे जर कांहीं तुझे प्राक्तन म्हणून घडले असेल तर त्याला तू आजचा जबाबदार नसतोस. केवळ अपघातामुळे असे युद्ध होऊ शकत नाही. अशा मोठ्या घटनां मागे मोठी शक्ती असावी लागते. शास्त्रानुसार राजाने त्याचा न्यायाचा चाबूक तयार ठेवावयाचा असतो. गुन्हेगाराला शिक्षा करतांना त्याला त्यामुळे दुःख होते कां कसे त्याची काळजी राजाने करावयाची नसते कारण ते दुःख हा त्याचा शिक्षेचा भाग असतो. त्याबद्दल स्वतः दुःखी होणे मूर्खपणाचे ठरते. तुला तुझे कर्तव्य करतांना अशा दुःखाचा व सुखाचा विचार करणे शोभत नाही. ते चांगल्या राजकर्त्याचे लक्षण नाही. तुझे आताचे वागणे तुझ्या नाशाचे कारण ठरू शकते. कारण, तू राजा आहेस व राजाला त्याचे कठोर कर्तव्य पार पाडावे लागते. पापाला शासन होणारच व त्यामुळे त्यानां दुःख होणारच त्याचा विचार करणे राज्याच्या विकृत अहंकाराचे लक्षण समजले जाते. तो विकृत अहंकार तू वाढवत आहेस त्यामुळे तू कदाचित कायमचा नरकात जाऊन पडशिल, फालतू विचारात न अडकता तू तुझे कार्य करण्यास सुरुवात कर म्हणजे पुढच्या जन्मी तुझे कल्याण होईल.

शांती पर्व भाग एकतिसावा संपला.

शांती पर्व भाग बत्तिसावा

युधिष्ठीर बोलतो, अनेक क्षत्रियांचे नातेवाईक, साथीदार, ह्या युद्धात मारले गेले आहेत. ते माझ्या स्वार्थी महत्वाकांक्षेमुळे झाले असा माझा समज आहे. त्या कारणाने मी बेचैन झालो आहे. एका राज्याच्या हव्यासा पोटी मी ते केले असं मला वाटते त्या पापातून माझी सुटका कशी होणार. अनेक गुणीजन त्यात मारले गेले जे मारले गेले नसते जर मी युद्धासाठी उद्युक्त झालो नसतो. त्यासाठी प्रायश्चित्त म्हणून मी तपस्या करण्याचा विचार करत आहे. कौरवांच्या बायका आम्हाला निर्घृण खूनी म्हणून दोष देत होत्या ते मला सहन होत नाही. त्या बायकासुद्धा त्यांच्या पतिकडे स्वर्गात जाण्याच्या गोष्टी करत आहेत. ते मी कसे सहन करू ते सांगा अहो ब्राह्मणा. मला ठाऊक आहे कीं, नैतिकतेच्या तर्हा विलक्षण असतात. ते कांहींही असले तरी आमच्या नावाचा एक खूनी म्हणून जर कोणी बभ्रा करत असतील तर ते मी कसे सहन करावयाचे"? आम्ही अशाने नरकात जाऊ, त्यापेक्षा राज्य भिमाच्या हवाली करून मी तपस्या करण्यासाठी वनात जाणे जास्त श्रेयस्कर समजत आहे. तुम्हीच सांगा मी काय करावे अशा परिस्थितीत.

वैशंपायन पुढे सांगतात, युधिष्ठिराचे बोलणे ऐकल्यावर व्यास ऋषी थोडावेळ विचार करतात व नंतर सांगतात, क्षत्रियांच्या जबाबदारी अशा कारणासाठी सोडता येत नाहीत. अशारितीने तो आपली कर्तव्ये सोडून जातो तो दोषी ठरत असतो. कारण युद्धात मरणे ह्यात कोणताही दोष नसतो. जो तो आपापल्या इच्छेने त्यात सहभागी झाला होता, कोणी कोणाला बळेच युद्धात घातले नव्हते. त्यात मरणे व मरणे हे अपेक्षित असते. त्या गोष्टींचा अशारितीने बभ्रा करण्याचे कांहींच कारण नाही. मरणे हे काळाच्या अनुषंगाने होणारच. त्यात युद्ध हे केवळ निमित्त मात्र होते. जे मेले व जे नाही मेले ते सगळे काळाच्या योजनेनुसार झाले होते. त्याचा दोष कोणत्याही माणसाला जात नाही. त्या कौरवांच्या बायकांचे रडणे वेगळ्या कारणाने होते ते न समजण्याइतका तू नासमज नाहीस. मरणारे व मरणारे दोघे तसे कां घडले त्याबद्दल नेहमीच अनभिज्ञ असतात. त्या अज्ञानामुळे तू समजतोस तसे बिनबुडाचे आरोप एकमेकांवर केले जातात, त्याची एवढी मोठी दखल

घेण्याची आवश्यकता नसते. आपल्या कृत्याचे चांगले वाईट परिणाम काळाच्या महिम्याने व्यक्त होत असतात. तू तुझे जीवन पहा, किती चोख ते तू ठेवले आहेस, तरी तुझ्यावर युद्ध करण्याची पाळी आलीच नां. ह्यालाच काळाचा महिमा म्हणतात. दशरथाच्या रामाला सुद्धा युद्ध करावे लागले होते. असे प्रसंग सगळ्याच राजांवर येत असतात. तो काळाचा प्रभाव असतो, त्यामुळे एवढे खिन्न होण्याची गरज नसते. परंतु तुझा अहंकार ते करत आहे त्यासाठी तू सावध हो व तुझ्या अहंकाराला नियंत्रणात ठेव. "मी केले, माझ्यामुळे झाले", अशी भाषा तुझ्यासारख्या जाणकाराला शोभत नाही. पाप तेव्हां लागते जेव्हां त्या कृत्यात तुझा आत्मा गुंतलेला असतो, ह्या युद्धात असंख्य मारले गेले त्यात कोणाचा आत्मा गुंतला नव्हता. म्हणून अशा युद्धामुळे कोणालाही (मारणारा व मरणारा) पाप लागलेले नाही. म्हणून उगाच खिन्न होऊ नकोस. राजाने कांहीं यज्ञ करावयाचे असतात ते केल्याने त्याला पाप लागत नाही तसे यज्ञ तू करत जा. त्यामुळे ती चिंता तुला खात बसणार नाही. खाटीक व क्षत्रिय त्यांच्या कर्तव्याच्या निमित्ताने असंख्य बळी घेतात परंतु, त्या बळींमध्ये त्यांचा आत्मा गुंतलेला नसतो म्हणून ते इतके बळी घेऊन सुद्धा पापमुक्त असतात. पुण्याच्या संरक्षणार्थ केले गेलेले युद्ध पापकारक नसते. तशी अनेक युद्धे देवांनी दैत्यांशी, असुरांशी, दानवांशी केली आहेत त्यात अनेक भ्रष्ट ब्राह्मण मारले गेले आहेत तरी देवांना पाप लागले नाही. केवळ मारण्याने पाप लागत नाही, **त्यामागील उद्देश ठरवतो कीं, ते कृत्य पापकारक होते कां पुण्यकारक होते.** प्रत्यक्ष कृत्यात पाप अथवा पुण्य नसते. तो काळाचा महिमा असतो. पाप वाढवणार्यांचा व त्यांना मदत करणार्यांचा नाश करावयाचा असतो तसें करण्यात दोष नसतो. इंद्राने कितीतरी लढाया केल्या पण त्याला पाप लागले नाही उलट पुण्यवंत झाला, ह्यावरून समजून घे केवळ मारण्याने दोष लागत नाही. म्हणून त्यावर इतका शोक करत बसू नकोस. बर्याच प्रसंगी पाप, पुण्याचे रूप धारण करून येते व बेसावध मनुष्य फसत असतो. म्हणून आपली कृत्यं नीट तपासून करावयाची असतात. कोणी कांहीं बोलले म्हणून ते मनाला लावून घेणे शहाणपणाचे नसते. बोलणारे कांहीं बोलत असतात त्यात तथ्य असेलच असे नाही. अहंकाराने भ्रष्ट झालेले लोक पापाचरण करतात व त्यातच रमत असतात त्या त्यांच्या कृत्याचे समर्थन सुद्धा करत रहातात. तशांच्या बोलण्यात तू जाणे योग्य नाही. तू म्हणतोस कीं, तू युद्ध केलेस, वस्तुतः युद्ध

पांडवांवर लादलेले होते हे तू चांगलेच जाणत आहेस मग तू त्या बायकांच्या दोषाचा एवढा कां विचार करत आहेस. वस्तुतः ते युद्ध त्यांच्या पतिमहाशयांनी तुमच्यावर लादले होते. मग शोक कशा करता? न केलेल्या पापाचा तू कां शोक करत आहेस"? तेव्हां शोक करण्याचे बंद कर व अश्वमेधयज्ञाच्या तयारीला लाग कारण, असे युद्ध जिंकल्यानंतर देवांचे आभार मानण्यासाठी तो यज्ञ करावयाचा असतो राजानी. इंद्राने असे शेकडो यज्ञ केले होते. त्याचे सगळे देव कौतुक करत असता. त्याच्या भोवती अनेक अप्सरा पिंगा घालत असतात. तो अनेक सुख भोगत असतो. त्याची पुजा देव आणि ऋषी करत असतात. तू जगातील सगळे राजे जिंकले आहेस, तेव्हां तुला तो यज्ञ करावाच लागेल. म्हणून शोक करण्यात धन्यता मानण्याचे सोडून कामाला लाग.

तसे केल्याने तू ह्या आणि पुढच्या जन्मात सुखी होणार आहेस.

शांती पर्व भाग बत्तिसावा संपला.

शांती पर्व

भाग तेहतीस व चौतीस

युधिष्ठीर बोलतो, "मला सांगा ऋषीवर्य, काय केल्यानंतर माणसाला प्रायश्चित्त करावे लागते. असे काय करावे माणसाने ज्यामुळे तो पापमुक्त राहिल"?

व्यास सांगू लागतात, नको करावयाच्या गोष्टी केल्याने व फसवणूक करण्याने माणसाला पाप लागते म्हणजे त्याची अध्यात्मिक उर्जा कमी होते. अशा परिस्थितीत त्याला प्रायश्चित्त करावयाचे असते. ब्रह्मचर्य पालन करण्याने पुण्य प्राप्त होते म्हणजे त्याची अध्यात्मिक उर्जा वाढते. ब्रह्मचर्य म्हणजे स्त्रियांबद्दल आदराची, सन्मानाची व सेवेची भावना बाळगून रहाणे. स्त्रीला उपभोग्य वस्तु न समजणे, त्यामुळे जे वासनामुक्त जीवन तो जगतो ह्यालाच ब्रह्मचर्य म्हणतात. त्यांच्यात माता, भगिनी अथवा कन्या पहाणे हे ब्रह्मचर्य व्रताचे कार्य आहे. ज्याला ते जमले तो सात्त्विक होतो. दुसरे कार्य आहे ब्राह्मणांचा (विद्वान, ज्ञानी, सत्पात्र) आदर करणे. दिलेला शब्द पाळणे. खोटे न बोलणे, अपमान न करता बोलणे, मुक्या प्राण्याचा आदर करणे. अशांने पुण्य प्राप्त होत असते. त्या विरुद्ध वागण्याने पाप होते. आता काय करू नये ते सांगतो, आपले कर्तव्य न करणे, अखाद्य पदार्थ खाणे, शौच न पाळणे, योग्य गरजवंताला मदत न करणे. संरक्षण न देणे, अभद्र स्त्रीशी समागम करणे, दान न करणे, ब्राह्मणांचा (विद्वान, ज्ञानी, सत्पात्र) उपमर्द करणे. आपले कर्तव्य न करणे, समजून न घेता वागणे, गुरू, माता, पिता ह्यांचे न ऐकणे, ब्रह्मचर्य न पाळणे असे करण्याने प्रायश्चित्त करावे लागते. आता सांगतो जे केल्याने पाप लागत नाही. युद्धात शत्रूचा वध करण्याने पाप लागत नाही. देवांना प्राण्याचे बळी देण्याने पाप लागत नाही. भ्रष्ट विद्वानाला शिक्षा केल्याने पाप लागत नाही. पतीच्या परवानगीने त्याच्या पत्नीला भोग देण्याने पाप लागत नाही. स्त्रीच्या मर्जीने तिला भोग देण्याने पाप लागत नाही. तसे केल्याने ब्रह्मचर्य भ्रष्ट होत नाही. भुक लागलेला खाद्याची चोरी करील तर त्याला दोष नाही. भुकेले लोक असतांना त्यांच्यापुढे खात रहाणे पापकारक समजले जाते. कोणाचे भले करण्यासाठी खोटे बोलण्याने पाप लागत नाही. लग्न जमवतांना खोटे बोलण्याने पाप लागत नाही. जीव वाचवण्यासाठी खोटे बोलावे त्यात पाप नाही. स्वप्नावस्था स्वाभाविक असते म्हणून त्यात

वीर्य गळण्याने पाप लागत नाही अथवा ब्रह्मचर्य भ्रष्ट होत नाही. मोठ्या भावाने संन्यास घेतला अथवा मृत झाला तर त्याच्या बायकोशी लग्न करणे पाप नाही. खाण्या शिवाय गंमत म्हणून प्राणी मारणे मोठे पाप समजले जाते. गंमत म्हणून कोणाचा छळ करणे, त्रास देणे मोठे पापकारक असते. सत्पात्र माणसाकडे दुर्लक्ष करणे पापकारक समजले जाते. अजाणता कांहीं अयोग्य काम झाले तर ते पाप समजले जात नाही. कोणत्याही जीवाला त्रास देणे पापकारक समजले जाते. भ्रष्ट पत्नीचा त्याग करण्याने पाप लागत नाही. नालायक नोकराला कामावरून काढण्याने दोष लागत नाही. ह्यापुढे प्रायश्चित्त कसे करावयाचे ते सांगतो.

शांतीपर्व भाग तेहतीस व चौतीस संपले.

शांती पर्व

भाग पस्तीसावा

व्यास पुढे सांगतात, तपस्या, कर्मकांड आणि दान ह्या मार्गाने प्रायश्चित्त करता येते. अशा मार्गाने पाप धुतल्यानंतर पुन्हा त्यांने तसले पाप करणार नाही अशी त्याने शपथ घ्यावयाची असें सांगितले आहे. भीक मागून आणलेले खाद्य दिवसातून फक्त एकदा खावयाचे असते. त्यासाठी इतर कोणाचीही मदत घ्यावयाची नसते. भीक मांगताना एका हातात भीकेची झोळी व दुसऱ्या हातात, करवंटी असा तो फिरतो. त्या काळात त्यांने ब्रह्मचर्य पाळावयाचे असते. तो मातीवर निजतो, तो त्याचे पाप सगळ्यांना सांगतो व त्यासाठी प्रायश्चित्त करत असल्याचे सगळ्यांना सांगत असतो. असें बारा वर्षे तो करतो. त्यानंतर त्याचे पाप धुतले गेले असें समजतात जाणकार. तो एकशे योजने पायी चालत जाईल व त्या काळात वेदांचा घोष करत असेल. तो त्याची सगळी मालमत्ता ब्राह्मणाला दान करील. जर ब्राह्मणाची हत्या केली असेल तर ते प्रायश्चित्त आहे. मिताहार करत सहा महिने तो राहिल. जास्त कठोर उपवास केले तर तीन वर्षात प्रायश्चित्त पूर्ण होते. एकदाच जेवून राहिला तर एक वर्षात पूर्ण होते. एक अश्वमेधयज्ञ केल्याने सगळी पाप धुतली जातात असे स्मृति सांगते. एक हजार गाई दान करून प्रायश्चित्त करता येते. मरते समय एक हजार गाई गरीबांना वाटण्याने त्याच्या त्या आयुष्यातील सगळी पाप धुतली जातात. दान केल्याची जाहिरात करण्याने ते दान फुकट जाते म्हणून दान केल्याचे कोणाला समजणार नाही असें करावे. आत्महत्या करण्याने सगळी पाप धुतली जातात. स्त्री जर पुरुषाचा विचार न करता राहिली एक वर्ष तर तिची सगळी पाप धुतली जातात त्याला स्त्रीचे ब्रह्मचर्य असें समजतात. व्यभिचार, चोरी, अशी काम करणार्यानी एक वर्ष तपस्या करावयाची म्हणजे त्याची पाप धुतली जातात. चोरलेली मालमत्ता परत करून ते पाप धुतले जाते. बायकांसाठी चातुर्मास पाळावयाचे असतात त्यामुळे त्यांची पाप धुतली जातात. बायकांच्या मासिकपाळ्यामुळे त्यांची पाप धुतली जात असतात. एकाच कृष्णकृत्यासाठी ब्राह्मणाला जास्त पाप लागते, त्याच्या चतुर्थाश पाप क्षत्रियाला लागते, त्याच्या चतुर्थाश वैश्याला लागते व त्याच्या चतुर्थाश शुद्राला लागते. म्हणजे ब्राह्मणाला

तेंच कृत्य केल्याने फार जास्त पाप लागत असते. अशी तपस्येची प्रायश्चित्ते शास्त्रात दिली आहेत. तीर्थक्षेत्री जाऊन गायत्री मंत्राचा जाप सतत केल्याने ब्राह्मणाची पाप धुतली जातात. षडदोषांचे (काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद आणि मत्सर) निर्मुलन केल्याने सगळी पाप धुतली जातात. एकदा केलेले पाप पुन्हा न करण्याचा निर्धार करून त्या प्रमाणे आचरण केल्याने आधी केलेली पाप धुतली जातात. हि झाली साध्या पापांच्या प्रायश्चित्ताची गोष्ट. त्यापेक्षा मोठी पातक आहेत त्यांना महापातक असें म्हणतात. दुसऱ्याचा अपमान करणे, अशुद्ध खाद्य खाणे, स्वताची खोटे सांगून फसवणूक करणे ही महापातक समजली जातात. कांहीं पाप नकळत होत असतात. त्यांचे निराकरण पुन्हा तशी होणार नाहीत ह्याकडे लक्ष देऊन होत असते. त्यात प्रामाणिकपणा असावा लागतो. कांहीं पाप देवांच्या संदर्भात असतात. चांगुलपणा हा सगळ्या पापांच्या निराकरणासाठी एकमेव उपाय म्हणून सांगितला आहे. राजाने त्याचे कार्य चोख केल्याने त्याच्या सगळ्या पापांचे निराकरण होत असते. म्हणून तू राजा आहेस तेव्हां तू राज्यकारभार चांगला करून तुझी सगळी पाप धुऊन टाकू शकतोस. केवळ शोक करून ते साध्य होत नाही.

वैशंपायन पुढे सांगतात, ते व्यासांचे ऐकल्यावर युधिष्ठीर त्यांना बोलतो.

शांती पर्व भाग पस्तीसावा संपला.

शांती पर्व भाग छत्तीसावा

युधिष्ठीर बोलतो, "मला सांगा, चांगले खाद्य कोणते व वाईट खाद्य कोणते? कोणते दान उत्तम"? सत्पात्र कोण व अपात्र कोण ते सांगा.

व्यास सांगतात, त्यासाठी मनु व इतर ऋषीं ह्यांच्यात झालेला संवाद पहावा लागेल. कृतयुगात तो झाला होता. ते ह्याबाबत प्रश्न विचारतात मनूला. कोणते खाद्य चांगले, कोणाला दान करावे, कोणत्या गोष्टींचे दान करावे, तपस्या कोणती चांगली, काय करावे व काय करू नये, त्याबद्दल सगळे सांगा असे ते ऋषी मनूला विचारतात. मनू सांगतात, उपवास, ज्ञानासाठी प्रयत्न करणे, मंत्र पठण करणे, पवित्र नद्यांता स्नान करणे, तीर्थक्षेत्री जाणे अशा कांहीं सांगितलेली आहेत. सोन्याच्या गंगाळात ज्यावर रत्न जडवली आहेत स्नान करण्याने पुण्य प्राप्त होते. गर्व करण्याने पुण्याचा हास होतो. कोणालाही इजा न करणे, जे आपले नाही ते न घेणे, दान करणे, तपस्या करणे (त्यात ब्रह्मचर्य पालन आणि षड्गीपू विमोचन साधना येतात), क्रोध टाळणे, यज्ञातून देवांची आळवणी करणे असे चांगले लोक करत असतात. काल प्रसंगानुसार पुण्य कृत्य पाप ठरू शकते व पाप कृत्य पुण्य ठरू शकते. म्हणून त्यांचे तारतम्य समजणे हे शहाण्या माणसाचे लक्षण समजले जाते. दोन प्रकारची कृत्ये असतात, पुण्यकारक व पापकारक असे ते आहेत. व्यावहारिक दृष्टीने पहाता दोनही गोष्टी कांहीं केल्याने अथवा न केल्याने घडत असतात. वाईट कृत्यातून वाईट परिणाम भोगावे लागतात व चांगल्या कृत्यातून चांगले परिणाम भोगावे लागतात. त्यासाठी कोणते काम चांगले ते त्याच्या परिणामातून स्पष्ट होत असते. ज्यामुळे इतरांना त्रास होतो ते वाईट समजले जाते ज्यांने कोणाला त्रास होत नाही ते चांगले समजले जाते. त्रास म्हणजे पिडा, वेदना, दुःख देणारे कृत्य पापकारक समजले जाते. ज्या कृत्यामुळे पुढील काळात दुसऱ्यांना त्रास, पिडा, वेदना, दुःख होणार असेल परंतु तूर्त चांगले वाटते तेसुद्धा पापकारक समजले जाते. त्रास, पिडा, वेदना, दुःख मनाचे अथवा शरिराचे असू शकते. असे समजतात कीं, उपवास करून व वैदिक मंत्रांचे घोष करून पापाचे निराकरण होते. म्हणून त्या मार्गाचा फार प्रचार वैदिक काळापासून होत असतो. त्यातूनच पुढे

कर्मकांडांच्या विविध विधी उत्पन्न झाल्या आहेत. कांहींच्या मते शरीराला त्रास दिल्याने पापक्षालन होते त्यामुळे तशा पद्धती प्रचारात आल्या आहेत. परंतु, त्यात तथ्य नाही. कारण शरीराचा माणसाच्या पापपुण्याशी कांहींही संबंध नसतो. पाप व पुण्य आत्म्याचे संबंधित असतात. कारण आत्म्याला अध्यात्मिक उर्जा असते पापामुळे ती कमी होते व पुण्य कर्माने ती वाढत असते. म्हणून शरीराला क्लेश देणे व्यर्थ समजले गेले आहे तरी तशा साधनांचा मोठा प्रचार केला जातो. मनाच्या सौख्यासाठी कांहीं केले जाते. मन म्हणजे कल्पनात्म्य अस्तित्व. त्याच्या सौख्यासाठी जे केले जाते ते सगळे काल्पनिक असते. त्याला वास्तवात स्थान नसते. क्रोधाच्या आहारी गेलेला जे करतो ते पुष्कळ वेळा फारच वाईट असते. कारण क्रोध माणसाची सारासार बुद्धी संपवतो. त्याच्या आहारी न जाणे चांगले समजले जाते. क्रोध अपेक्षाभंगातून उत्पन्न होत असतो. कमजोर माणूस अपेक्षाभंगामुळे दुःखी होतो व शक्तीमान अपेक्षाभंगामुळे क्रोधी होत असतो. म्हणून दुःखी होणे व क्रोधी होणे सारखेच पापकारक असते. कारण त्या दोघांचे कारण एकच असते. ज्याच्या मध्ये अपेक्षाच नसतात तो क्रोधी अथवा दुःखी होत नाही. म्हणून अपेक्षा असणे हेंच अनेक दोषांचे कारण असते. ज्याला कसलीच अपेक्षा नाही असा माणूस सदैव पुण्यमय जीवन जगत असतो. समाधानी माणसांना ते शक्य होते. परंतु, समाधानामुळे माणसाचे कर्तृत्व कमी होत असते. म्हणून समाधानीपणा माणसाची प्रगती करण्यात अडचण प्राप्त करत असतो. असे सांगतात, कीं, वैदिक मंत्रांच्या घोषाने क्रोधामुळे होणार्या पापाचे निराकरण होत असते. राजाला समाधानी होऊन चालत नाही. त्याला अनेकांचे हित करावयाचे असते. त्यासाठी राजा रजोगुणी असावा लागतो. रजोगुण माणसाला असमाधानी करतो व त्यामुळे तो आणखीन कांहीं करण्याचा प्रयत्न करत असतो. त्यातून त्याच्या प्रजेचे हित होत असते. जो दुःखामुळे आत्मघात करण्याचा प्रयत्न करतो तो जे पाप करतो त्याच्या निराकरणासाठी त्यांने तीन रात्री अनशन करावयाचे असते. ज्याने आपले वर्णाचे कार्य करण्याचे बंद केले आहे त्याला कोणतेही पाप निवारण सांगितलेले नाही. ब्राह्मणाने जर चिखलात उगवणारे खाल्ले तर त्याला पाप लागते, चार पाय असलेले जलचर त्यांने खावयाचे नसतात जसे बेडूक. ब्राह्मणाने माहित नसलेल्या माणसाच्या हातचे खाऊ नये, नुकत्याच बाळंत झालेल्या बाईच्या हातचे खाऊ नये. पाण्यावर फिरणारे

पक्षी ब्राह्मणाने खाऊ नये परंतु, ते इतर वर्णांचे खाऊ शकतात. ब्राह्मणेताराने शिजवलेले जेवण ब्राह्मणांनी खाऊ नये तसे खाल्ले तर त्याची ब्रह्मशक्ती कमी होते. पापाचरण करणार्या माणसाच्या कडे ब्राह्मणांने अन्नग्रहण करू नये. तसे केल्याने तो त्या पापी माणसाच्या पापाचा भागिदार होतो. शिळे अन्न त्यांने खाऊ नये. उष्टे खाऊ नये. मेजवानी झाल्यानंतर उरलेले त्यांने (ब्राह्मणाने) खाऊ नये. बेचव झालेले खाऊ नये. जे देवांना अर्पण केलेले नाही ते ब्राह्मणाने खाऊ नये. ब्राह्मणांने खाण्या आधी देव, ऋषी, पितर, कुलदेवता, ह्यांना घास घालून मग जेवण करावे. त्यांचे घास तो त्याच्या ताटाभोवती थोडे थोडे ठेवतो व ते ठेवतांना त्या त्या शक्तीचे स्मरण करतो. त्यांनंतर तो त्याच्या आराध्य देवतेला घास देतो त्यांनंतर तो खाईल. ते ठेवलेले घास नंतर तो पितरांना देईल. सर्व गृहस्थ त्यांच्या कुलदेवतेला घास (प्रसाद) अर्पण केल्यावरच जेवण घेतील. कोणी उपाशी बाहेर आहे कां, ते तो पाहिल व त्याला जेवणासाठी आमंत्रित करून मग त्याच्या बरोबर जेवण करील. अशारितीने जो गृहस्थ करतो त्याला फार पुण्य प्राप्त होत असते. त्याची अनेक पापं धुतली जातात. अन्नदानासारखे पापक्षालनाचे दुसरे साधन नसते. मनुष्य जाणता अजाणता पापं करत असतोच. म्हणून गरीबांना विशेषकरून लहान मुलांना, वृद्धांना रुग्णांना जो अन्न देतो त्याची पाप आपोआपच धुतली जातात. त्याला मोठे धर्मकार्य समजले गेले आहे. दुर्व्यसनी, छंदी फंदी माणसाला दान करावयाचे नसते असे दान समाजात दोष उत्पन्न करते म्हणून ते पापकारक समजले जाते. व्यसनासक्त ब्राह्मणाला केवळ त्या जातीत जन्मलेला म्हणून दान करू नये. श्रोत्री असेल तर त्याला दान करावे. अपात्र दान करण्याने समाजात पाप वाढते असें मनु सांगतात. सत्पात्र दानाने पुण्य वाढते समाजात. असे अयोग्य दान केल्याने देणारा व घेणारा दोघे पापाचे धनी होतात. दुर्जनाना दया दाखवण्याने समाजाचे नुकसान होत असते. सज्जनाला दया न दाखवणे पाप करण्यासारखेच असते. पुण्य मिळवण्याच्या धंदेवाईक दृष्टीने जो दान करतो त्याचे ते दान व्यर्थ जाते, त्याला पुण्य प्राप्त होत नाही. वेदाभ्यास न करणारा ब्राह्मण शुद्रापेक्षा कमी दर्जाचा समजावा. चोराला दान करणे व अशा ब्राह्मणांला भिक्षा घालणे सारखेच समजावे. मी तुला थोडक्यात सांगितले जे मनूने त्या ऋषींना सांगितले होते.

शांती पर्व भाग छत्तीसावा संपला.

शांती पर्व भाग सदोतिसावा

युधिष्ठीर बोलतो, "अहो श्रेष्ठ तपस्वी महाशय, मला राजाची काय कर्तव्ये असतात व त्याच प्रमाणे इतर चार वर्णांच्या लोकांची कोणती कर्तव्ये असतात ते सांगा. अडचणीच्या प्रसंगी ते कसे वागतील तर त्यात त्यांचे व इतरांचे भले होईल तेसुद्धा सांगा. तसेंच मला सांगा जर मी राज्यकारभार घेतला तर माझ्या विरोधकांचे कसे पारिपात्य करावे"? ज्यामुळे पाप होणार नाही. प्रायश्चित्त घेत असतांना मी माझे राज्य कसे करावे ते सांगा. मला ते सगळे समजून घ्यावयाचे आहे. ते समजून घेण्यासाठी मी फार उत्सुक आहे. त्याबद्दलचे निर्णय घेतांना मी नेहमी गोंधळत असतो.

वैशंपायन पुढे सांगतात, व्यास बोलतात, अरे राजा, नारद काय सांगतात ते ऐकून घे. नारद बोलतात, "अरे राजा, राजाची कर्तव्ये कोणती ते सांगतो ती समजून घे. ती भिष्माला चांगलीच ज्ञात होती. विश्वाचे ज्ञान असलेले व आपली कर्तव्ये माहित असलेले तुझे आजोबा तुझ्या सगळ्या शंकांचे निरसन करतील. ते बोलल्या बरोबर गंगा नदी भिष्माला तेथे घेऊन येते. त्याबरोबर इंद्र व इतर देवसुद्धा आले होते. ते राजाची कामे कोणती ते सांगतात. ऋषी उशनस, ऋषी वसिष्ठ, ऋषी च्यवन ज्यांनी भिष्माचार्यांना शिकवले ते आले होते. त्यांच्या कडून वेदातील गुप्त ज्ञान ते भिष्माचार्यांना शिकवतात. मार्कंडेय ऋषी यतींचे ज्ञान देतात. ते भार्गवा कडून इंद्राकडून सर्व शस्त्र विद्या शिकलेले असतात. जरी मानव अवतार त्यांनी घेतला होता तरी त्यांचे त्यांच्या मृत्यूवर पूर्ण नियंत्रण होते. त्यांनी सनत्कुमाराकडून सत्य काय व इतर अध्यात्म विद्या पारंगत केली होती. असे कांहीं नव्हते जे त्यांना ज्ञात नव्हते. नैतिकतेची विविध अंगे त्यांना चांगलीच ज्ञात होती. त्या तुझ्या आजोबाला जाऊन भेट ते तुला सगळे सांगतील. असें नारद युधिष्ठीराला सांगतात. ते अजून तेथे करुक्षेत्री आहेत त्यांना भेट आणि सगळे समजून घे. व्यासांचे ते ऐकल्यावर युधिष्ठीर बोलतो, "मोठा संहार झाल्यामुळे मी स्वताला एक गुन्हेगार समजत आहे. माझ्यामुळे माझे आजोबा भिष्मसुद्धा कपटाने मारले गेले आहेत. मी त्यांना कसा माझे तोंड दाखवू"?

वैशंपायन पुढे सांगतात, तरी सगळ्या चारही वर्णांच्या लोकांचे भले करण्याच्या इच्छेने प्रेरित असलेला कृष्ण त्याला सांगतो, "तुला इतके वाईट वाटण्यासारखे कांहीं झालेले नाही. जे व्यास सांगतात त्या आज्ञेचे पालन कर. उगाच सबबी सांगत बसू नकोस. ते ब्राह्मण व तुझे बंधू तुझ्या आज्ञेची वाट पहात असतांना असा फालतू वेळ कां घालवत आहेस"? मारले गेलेले व न मारले गेलेले असे सगळे योद्धे तुझ्या आज्ञेची वाट पहात आहेत, त्यांना असे ताटकळत ठेवू नकोस. तुझ्या शंका आता पुरेशा झाल्या आहेत. आता कामाला लाग. ते ज्ञानी ब्राह्मण व व्यासमुनी स्वतः तुझी वाट पहात आहेत. तुझी पत्नी द्रौपदी तुला आरती ओवाळण्यासाठी उत्सुक आहे. राजाची जबाबदारी ताबडतोब स्वीकारून नीघ". कृष्णाची अशी आज्ञा झाल्यावर युधिष्ठीर उठतो व सांगतो कीं, त्याच्या सगळ्या शंकांचे निरसन झाले आहे व तो आता निश्चितपणे राज्यकारभार स्वीकारण्यास तयार झाला आहे. त्यावेळी कृष्णा बरोबर देवस्थाना, जिशु, व्यास व इतर पांडव युधिष्ठीराची उत्कंठेने प्रतीक्षा करत असतात. धृतराष्ट्र सर्वांच्या पुढे आहेत असे ते सगळे युधिष्ठीराचे राज्यारोहणासाठी सज्ज झालेले असतात. ते मोठ्या मिरवणूकीने हस्तिनापुरात जाण्यास तयार होतात. युधिष्ठीर त्याच्या सजवलेल्या रथाकडे निघतो. मंत्रांचे घोष सुरू होतात. भिम बलाढ्य त्या रथाचे सारथ्य करत होता. अर्जुन युधिष्ठीराच्या माथ्यावर छत्री धरून होता. भाट राजाच्या स्तुतीचे साम गाऊ लागतात. माद्रीची मुलं नकूल व सहदेव राजाचे वस्त्र उचलून धरण्यासाठी त्याच्या मागे उभे होते. राजाच्या रथामागून युयुत्सू तयार होता. त्यामागून कृष्ण, सत्यकी, गांधारी, कुंती असे त्यांच्या रथात बसलेले होते. त्या रथांचे नेतृत्व विदूर करत होते. त्यांच्या मागून मोठा रथांचा तांडा तयार झाला होता. त्यात विविध मानकरी बसलेले होते. सगळे राजाचे कौतुक करत होते. ती मिरवणूक मोठी सुंदर दिसत होती. त्यांच्या आजूबाजूने नागरिक मोठ्या उत्साहाने चालत होते. सगळे रस्ते लोकांनी भरलेले होते व ती मिरवणूक सावकाशपणे राजवाड्याकडे जात होती. राजवाडा विविध प्रकारे सजवलेला होता. अत्तरांचा घमघमाट पसरलेला होता. झांजा, नगारे वाजवले जात होते. सुंदर ललना नव्या राजाचे आरती ओवाळून स्वागत करण्यासाठी मोठ्या संख्येने सज्ज होत्या, त्यांचे युधिष्ठीर स्वागत करत होता त्याचे हात

जोडून. अशी ती मिरवणूक राजवाड्याच्या प्रवेशद्वाराकडे जात असते. शांती पर्व भाग सदोतीस संपला.

शांती पर्व भाग अडोतीस

वैशंपायन पुढे सांगतात, जसे पांडव त्या राजधानीच्या नगरीत प्रवेश करतात, हजारांच्या संख्येने त्या नगरीचे रहिवासी रस्त्यावर येऊन त्यांचे स्वागत करतात. रस्त्याच्या दुतर्फा असलेल्या विशाल वाड्यांतून त्यांच्या आगाशांमधून व सज्जामधून त्या शहराचे रहिवासी पांडवांचे स्वागत करत होते. त्यामध्ये स्त्रिया, मुलं बापडे असे सगळे त्यात सामील होते. कित्येकांनी त्यांचे वाडे राजाच्या स्वागतासाठी सजवलेले होते. कित्येक स्त्रिया त्यांच्या कोमल आवाजात राजाची स्तुती करत होत्या. त्यात अनेक कवनं भिमाची, अर्जुनाची आणि नकूल व सहदेवांची स्तुती करणारी होती. नागरीक पांडवांच्या जुन्या गोष्टींची आठवण काढत एकमेकांशी बोलत होते. जशी गौतमी त्या सात ऋषींच्या मध्ये असते तशी द्रौपदी त्या पांचांच्या मध्ये शोभून दिसत होती. त्या सगळ्यांच्या उत्साहामुळं सगळी नगरी गजबजाटाने भरून गेली होती. यथावकाश युधिष्ठीर कुरु घराण्याच्या खानदानी वाड्यात प्रवेश करतो. पांडवांनी अनेक अन्यायांवर मात करत अखेरीस त्यांचा हक्क मिळवला त्याचे सगळे शहाणे लोक कौतुक करत होते. जसें इंद्र देवांचे संरक्षण करतो तसे ते आमचे करोत अशी प्रार्थना ते करत असतात. तो राजवाडा इंद्राच्या महालासारखा वाटत होता. तेथे गेल्यावर प्रथम तो वास्तुदेवतेची पुजा करतो. त्यात विश्वदेव असतात. अत्तर, फुलं व रत्नांचे दान करत ती पुजा केली जाते. त्यानंतर राजा त्याच्या प्रासादातून बाहेर येतो व त्याचे स्वागत करण्यासाठी आलेल्या ब्राह्मणांचे अभिनंदन करतो. ते ब्राह्मण त्याला सामवेदातील कवने गाऊन त्याचे भले व्हावे म्हणून ईशदेवाकडे प्रार्थना करतात. त्यावेळी युधिष्ठीर विशेष तेजस्वी वाटत होता. त्याच्या बरोबर राजगुरु धौम्य होते. त्याबरोबर धृतराष्ट्र व त्यांची राजमाता कुंती होती. ब्राह्मणांना दानं करून त्यांची पुजा केली जाते. ब्राह्मणांच्या मंत्रघोषानी आकाश दुमदुमून निघाले होते. त्यानंतर वेदाचा अभ्यास केलेले कांहीं ब्रह्मण प्रवचनं करतात ती तो राजा ऐकत असतो. त्यानंतर क्षत्रियांचे शंखनाद व नगार्यांचे आवाज सुरू होतात. त्यांच्या विजयाचे ते द्योतक असते. ब्राह्मण शांत बसले असतांना एक राक्षस ज्याचे नांव चार्वाक होते तो ब्राह्मणांच्या वेशात तेथे येतो. तो

दुर्योधनाचा खास मात्र होता. जोग्याच्या स्वरूपात तो तेथे आला होता. त्याच्या एका हातात जपमाळा होती व दुसऱ्या हातात भिक्षेकर्याचा दांडा होता. निर्भयपणे तो तेथे ब्राह्मणांत वावरत होता. तेथे तो राजाला अनेक आशिर्वाद देत असल्याचा बहाणा करत होता. परंतु, तो मनाने पांडवांच्या नाशाचे मंत्र बोलत होता, ते कांहीं ब्राह्मणांना समजते जे त्या शास्त्राचे जाणकार होते. तो चार्वाक राक्षस राजाला बोलतो, "हे सगळे ब्राह्मण मला त्यांचा प्रतिनिधी नेमून माझ्या तोंडून तुझ्या नाशाचे शाप देत आहेत. स्वताच्या आजोबाचा खून करणारा, स्वताच्या गुरूचा कपटाने वध करणारा, स्वताच्या प्रिय आमांचे बळी घेणारा असा तू राजा कोठल्या नरकात जाणार आहेस ते तुला समजणारसुद्धा नाही. तुझ्या कुळांचा नाश तू केला आहेस असा तू आता गादीवर बसला आहेस त्याची तुला लाजसुद्धा वाटत नाही कां"? अचानकपणे झालेल्या त्या प्रकाराने भांबावून गेलेले ते ब्राह्मण वैतागता. त्यांच्यात एकच गोंधळ उडतो. युधिष्ठीर स्वतः स्तब्ध होतो, त्या कोणालाच समजेना काय करावे.

युधिष्ठीर त्याला बोलतो, मी तुला नमन करतो माझ्यावर कृपा करावी. मी तुझ्या खातर जीव देण्यास तयार आहे.

वैशंपायन पुढे सांगतात, त्यानंतर सगळे ब्राह्मण समजतात कीं हा कोणी तोतया ब्राह्मण आहे. राजाच्या विरुद्ध काम करणारा आहे. ते त्याचे बींग फोडतात त्यांना समजते कीं, तो एक राक्षस आहे. ते सांगतात कीं, हा राक्षस आहे हा कोणी ब्राह्मण नाही. तो दुर्योधनाचा मित्र आहे. ब्राह्मणाच्या वेषात आला आहे. ते सांगतात की, राजाने त्या राक्षसाच्या बोलण्याचा विचार करू नये, त्याचे राज्य भरभराटीने पुढे जाणार आहे. तुझ्या चार भावांच्या मदतीने तुझ्या राज्याचा उत्कर्ष होणार आहे असे अनेक आशिर्वाद ते देत असतात.

वैशंपायन पुढे सांगतात, ते तपस्वी ब्राह्मण संतापतात. त्या चार्वाक राक्षसाला शाप देतात. त्यामुळे तो राक्षस खाली पडतो. ते चिडलेले ब्राह्मण एकत्रपणे ओम् असे बोलतात व तो राक्षस मरतो. त्यानंतर ते ब्राह्मण राजाचा निरोप घेऊन निघून जातात. ते झाल्यानंतर त्यांच्या मित्रमंडळींबरोबर युधिष्ठीर आनंदात रहातो. त्या राक्षसाला ते सगळे विसरतात.

शांती पर्व भाग अडोतिसावा संपला.

शांती पर्व

भाग एकोणचाळीसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, त्यानंतर देवकीचा मुलगा जनार्दन बोलतो, तेव्हां युधिष्ठीराचे भाऊ त्याच्या बरोबर तेथे उभे होते. तो बोलतो, "ह्या जगात ब्राह्मण हे पुज्य समजले जातात माझ्या दृष्टीने ते पृथ्वीवरील देव समजावेत. त्यांच्या कडे शाप देण्याची शक्ती असते तरी त्यांना संतुष्ट करणे सोपे असते. कृत युगात एक चार्वाक नांवाचा राक्षस राजा होऊन गेला. त्याने खूप तपस्या केली होती. तो बंदीमध्ये ती करत होता. ब्रह्मांनी त्याला विचारले कीं, त्याला कोणता आशिर्वाद पाहिजे. तो मागतो कीं, त्याला कोणाकडूनही धोका होणार नाही असा दुवा पाहिजे. ब्रह्मदेव त्याला तसा आशिर्वाद देतात. परंतु, तो जर ब्राह्मणांना त्रास देईल तर तो दुवा काम करणार नाही. तो दुवा मिळाल्यावर राक्षस चार्वाक देवांना त्रास देऊ लागतो. देव त्यामुळे एकत्र होतात व विचार करू लागतात कीं, आता ह्याचे काय करावयाचे? ते ब्रह्मदेवाला विचारतात कीं, त्याला कांहीं उपाय आहे कां"? ब्रह्मदेव सांगतो कीं, त्याचा त्याने आगोदरच विचार केला आहे. पुढे एक दुर्योधन नावांचा असुर राजा होणार आहे. त्याचा हा राक्षस मित्र होणार आहे. त्याच्या नादी लागल्यामुळे चार्वाक ब्राह्मणांचा अपमान करेल व त्यावेळी त्याचा नाश ब्राह्मण शाप देऊन करतील. त्या करता सुद्धा त्याचा अंतकाळ समीप आला पाहिजे. त्याप्रमाणे आज ते घडले आहे. क्षत्रिय कार्य असं आहे कीं, ते करतांना नाश होत असतो. म्हणून नातलगांच्या व सज्जनांच्या मृत्यूने विफल होण्याची आवश्यकता नाही. आता अरे पांडव राजा, तू तुझ्या कामाला सुरुवात करावी. तुझ्या राज्याच्या शत्रूंचा नाश तुला करावा लागणार आहे. त्यासाठी ब्राह्मणांचे आशिर्वाद तुला मिळत जातील असे त्यांच्याशी वर्तन ठेव".

शांती पर्व भाग एकोणचाळीसावा संपला.

शांती पर्व

भाग चाळीसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, कुंतीपुत्र आता सर्व प्रकारच्या दुःखातून मुक्त झालेला त्याच्या राज्य कारभारा साठी तयार होतो. पूर्वेकडे तोंड राहिल असा तो त्याच्या सोन्याच्या आसनावर विराजमान होतो. त्याच्या बाजूच्या आसनांवर सत्यकी, वासुदेव बसतात. राजाच्या दोन बाजूस भिम व अर्जुन बसतात. त्यांचे आसन हस्तीदंताचे होते. त्याला सोन्याचा मुलामा होता. त्यावर माद्रीची मुलं नकूल व सहदेव विराजमान होतात. त्यांच्या मागे सुधर्मन (कौरवांचे पुरोहित), विदूर, धौम्य (पांडवांचे पुरोहित) आणि कुरु नरेश धृतराष्ट्र बसतात प्रत्येकाचे आसन वेगळे होते. युयुत्सू, संजय, गांधारी, धृतराष्ट्राच्या बाजूला बसतात. त्याच्या आसनावर पवित्र स्वस्तिक चिन्ह होते. त्यानंतर सगळे ब्राह्मण त्यांना भेटण्यासाठी येऊ लागतात. ते विविध भेटवस्तु आणत असतात. राज्याभिषेकासाठी लागणार्या चीजा तेथे गोळा केल्या जात होत्या. तेथे सोन्याचे, तांब्याचे आणि मातीचे हंडे ठेवलेले होते. फुलं, भाताचे तुरे, कुस गवताची पाती, यज्ञासाठी संमिधा, त्यात सामी, पिंपळ, पलश अशा झाडांची लाकडं होती, दुध, मध, साजूक तुप, औदुंबराच्या दांड्या, शंखु असे साहित्य जमा केले जात होते. त्यानंतर पुरोहित धौम्य कृष्णाच्या विनंतीनंतर शास्त्रात दिलेल्या नियमांनुसार वेदी उभी करतात. जी पूर्वेकडे उतरणारी अशी होती. त्याठिकाणी राजा युधिष्ठीर व त्याची पत्नी द्रौपदी एका उंच आसनावर विराजमान होतात. त्या विशेष आसनाला "सर्वतोभद्र", असें नाव दिले होते. त्याचे आवरण वाघाच्या चामड्याचे होते. त्यानंतर राजा व त्याची पत्नी यज्ञात आहुती साठी तुप ओतू लागतात. त्यावेळी योग्य मोत्रोच्चार होत असतात. त्यावेळी दशरथाचा वंशज शंखू वाजवू लागतो. तो राजाच्या डोक्यावर पवित्र जलाची धार धरतो. त्यानंतर राजर्षी धृतराष्ट्र युधिष्ठीराच्या माथ्यावर पवित्र जलाची धार धरतात. त्यानंतर इतर सगळे आळीपाळीने ते करतात. त्यानंतर सगळ्या पांडवांच्या वर शिरोधार धरली जाते. त्यामुळे ते सगळे राज्याच्या व प्रजेच्या संरक्षणासाठी बांधले जातात. राजर्षी धृतराष्ट्र त्यानंतर कृष्णाला बोलतात, कीं, ते आता राज्याच्या जबाबदारीतून अधिकृत रित्या निवृत्त होत आहेत. तसे बोलतांना ते

युधिष्ठीराच्या माथ्यावर हात ठेवतात. त्याचा अर्थ असा होतो की, ह्यापुढे पांडव राजे झाले. त्यानंतर नगारे वाजू लागतात. युधिष्ठीर पाहुण्यांकडून भेटी स्वीकारत असतात. प्रजाजन राजाला भेटण्यास येऊ लागतात. त्यांची मोठी गर्दी होते परंतु, सगळे शांत व व्यवस्थित होत होते. राजा त्याच्या प्रजाजनांची आस्थेने विचारपुस करत होता. ब्राह्मण त्याला भरपूर आशिर्वाद देत असतात. राजा सगळ्यांना दक्षिणा देत होता. प्रजाजनांची जेवणाची व्यवस्था केली होती तेथून ते त्यांचा शिधा घेऊन जात होते. राजा त्याच्या मित्रपरिवारासह आनंदात होता. सगळे वातावरण सुप्रसन्न होते. शांती पर्व भाग चाळीसावा संपला.

शांती पर्व भाग एकेचाळीसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, त्या आमंत्रितांचे शुभाशिर्वाद घेतल्यावर त्यांना उत्तर देण्यासाठी युधिष्ठीर बोलतात, "पंडूपुत्राचे जे कौतुक ब्राह्मणाने केले आहे त्याबद्दल आम्ही सगळे पांडव त्या सगळ्या ब्राह्मणांचे आभारी आहोत. आमच्याकडे असलेल्या व नसलेल्या गुणांची तारीफ करून आपण आम्हाला कृतकृत्य केले आहे. राजा धृतराष्ट्र आमचे पिता आहेत त्यासाठी त्यांना विचारूनच आम्ही आमचे राज्य कारभाराचे निर्णय घेणार आहोत. मी त्यांची सदोदीत सेवा करत रहाणार आहे. जर तुम्हाला माझ्याबद्दल कांहीं आदर भाव असेल तर तो माझ्या पित्याला, धृतराष्ट्राला, सुद्धा तुम्ही देणार अहात. सगळे जग अजून त्यांच्या आधिपत्याखालीच आहे. मी फक्त त्यांचा आज्ञाधारक प्रतिनिधी आहे असे समजावे. ते सांगितल्यानंतर राजा त्यांना सुटी देतो. ते आपापल्या ठिकाणी जातात. भिमसेनाची नेमणूक युवराज म्हणून केली जाते. विदूर त्याचे सर्वासर्व सल्लागार म्हणून नेमले जातात. संजयाची नेमणूक अर्थखात्यात केली जाते. नकूल सैन्याच्या व्यवस्थेसाठी नेमले जातात. त्यांचे शस्त्रास्त्र आणि खानपान ह्याची व्यवस्था त्यांच्याकडे जाते. फाल्गुनीची नेमणूक शत्रूंवर लक्ष (परचक्रावर लक्ष) ठेवण्यासाठी केली जाते. धौम्य प्रमुख पुरोहित होतात. ब्राह्मणांचे व्यवस्थापन त्यांना पहावयाचे असते. देवांच्या पुजा करणे व यज्ञ करणे त्याचे व्यवस्थापन त्यांच्याकडे केले जाते. सहदेवासाठी तो नेहमी युधिष्ठीरा बरोबर रहाणार असे ठरते. त्याला त्याच्या कामात मदत करण्यासाठी त्याची नेमणूक होते. इतरांच्या नेमणूका विविध जागी त्यांच्या मर्जीनुसार केल्या जातात. युयुत्सू विदूराना मदत करण्यासाठी नेमला जातो. त्याशिवाय त्यांना दोघांना धृतराष्ट्राकडे लक्ष देण्यासाठी सांगितले जाते. राजाच्या परवानगीने ते त्यांच्या जबाबदारी सांभाळणार असे ठरते.

शांती पर्व भाग एकेचाळीसावा संपला.

शांती पर्व भाग बेचाळीसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, त्यानंतर राजा त्याच्या सगळ्या मृत नातेवाईकांची श्राद्ध करण्याचे ठरवतो. धृतराष्ट्र त्याच्या मृत पुत्रांसाठी मोठी दानं करत असतो. ब्राह्मणांना दानं केली जातात. त्यात अनेक अमूल्य रत्न असतात. त्यामुळे ब्राह्मण वृंद फार खूष होतो. द्रोण व भिष्मासाठी युधिष्ठीर त्याच्या पत्नीसह मोठी दानं करत असतो. त्याशिवाय अभिमन्यू, घटोत्कच, धृष्टद्युम्न, विराट, द्रुपद आणि द्रौपदीची पांच मुलं ह्याच्या नांवाने मोठ्या देणग्या ब्राह्मणांना दिल्या जातात. त्याशिवाय पशुधन वाटले जाते. त्यांच्यासाठी प्राण देणार्या सगळ्या राजांसाठी युधिष्ठीर श्राद्ध घालतो. त्याशिवाय माहीत नसलेल्या योद्ध्यांसाठी सुद्धा श्राद्ध घातली जातात. जेणे करून त्यांचे त्या जगातील जीवन सुखी होवो. त्यासाठी सामान्य जनांत शिधा वाटला गेला. गरीबांना दानं केली जातात. जागोजागी पाण्याच्या टाक्या उभारण्यात येतात. जेणे करून सामान्य प्रजा त्याचा उपयोग करू शकतील. विहीरी खोदल्या जातात. राजा त्याच्या प्रजाजनांचे हित पहाण्यात रमून गेला. तो धृतराष्ट्राला व गांधारीला तोंच आदरभाव देत होता व भिमाला त्याने ताकीद दिली होती की, तो त्याच्या काकाला अपशब्द बोलणार नाही. त्याप्रमाणे भिम वागत असतो. कौरवांच्या विधवा व त्याची अजून जीवंत असलेली बालकं ह्याची चोख व्यवस्था केली होती जेणे करून त्यांना त्रास होणार नाही. सगळे गेले झाले विसरावेत अशाप्रकारे त्याने सगळे केले होते. कोणाचाही उपमर्द होणार नाही असे त्यांने केले होते. त्यामुळे त्याच्या राज्याच्या सीमा वाढत होत्या. नवनवीन राज्ये स्वताहून त्याच्या राज्यात येऊ पहात होती. सगळीकडे पांडवांच्या राज्यकारभाराची किर्ती पसरत होती. त्यामुळे युधिष्ठीराला फार संतोष मिळत होता.

शांती पर्व भाग बेचाळीसावा संपला.

शांती पर्व भाग त्रेचाळीसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, त्यांचे राज्य त्यांनी युद्ध करू मिळवल्यानंतर आणि राज्याभिषेक झाल्यानंतर समाधानी झालेला युधिष्ठीर कृष्णाला बोलतो, "तुझ्या कृपाप्रसादामुळे आम्हाला ते शक्य झाले आहे. ह्याची आम्हा सगळ्या पंडुपुत्रांना कल्पना आहे. त्यासाठी आम्ही तुझे किती उपकार मानावेत तरी ते कमी ठरेल. तुझ्या कृपेपुढे कोणाचे कांहींच चालत नाही हे सगळे जाणतात. तू ह्या सृष्टीचा रचयेता आहेस. तूच जिशु आहेस, तूच विष्णू आहेस, तूच वैकुंठ आहेस. तू पुराणात सांगितल्या प्रमाणे आदितीच्या उदरात सात वेळा जन्म घेतले आहेस. तूच वृषीच्या पोटी जन्म घेतले आहेस. सगळे सांगतात की, तूच तिनही जगांचा कर्ता आहेस. तुझे सगळे कार्य पवित्र असते, यज्ञात संमीधा तुझ्या नावांनी दिल्या जातात. तुलाच हंस म्हणतात. तूच त्रिनेत्री शंभू आहेस, तुलाच सगळे दामोदर आणि विभू म्हणून बोलतात. तूच तो महान वराह ज्याने पृथ्वी उचलून धरली होती. तूच तो गरूड आहेस. तूच सगळ्या घडणार्या घटनांचा कर्ता आहेस. तूच सत्य आहेस, तूच असत्य सुद्धा आहेस. तूच सगळ्यांना पोसत असतोस व तूच सगळ्यांचा नाश करत असतोस. तूच देवांचा गुह (स्कंध) आहेस. तू कधी संपणारा नसलास तरी सगळे संपणारे तुझ्यातून उत्पन्न होत असते. तूच ब्रह्म आहेस. तूच पुराणात सांगितलेला वृषभद्र आणि वृषकपी आहेस. तूच समुद्र आहेस व तूच नद्यांचे उगम आहेस. तूच विराट (सम्राटापेक्षा मोठा राजा) आणि तूच स्वराट (विराटापेक्षा मोठा राजा) आहेस, थोडक्यात तूच सर्वात श्रेष्ठ अधिसत्ता आहेस. तूच परमेश्वर आहेस, तूच तो श्रेष्ठ ऋषी कपिल आहेस. तूच वामन आहेस. तूच ध्रुवज आणि यज्ञसेन आहेस. तूच शिखंडी, पुनर्वसू, नहूष, विभू आहेस. तू उख्त यज्ञाचे स्थान आहेस, तूच शुसेना, ध्वनी, रथ (जगाला चालवणारा), तूच उत्कर्ष आणि तूच विनाश आहेस. तूच अतिसुक्ष्म आहेस व तूच अतीविशाल सुद्धा आहेस. तूच हिरण्यगर्भ आहेस. वेदातील पवित्र मंत्र स्वाहा आणि सहा तूच आहेस. तू केशव आहेस, तूच उत्पत्ती आणि विनाश आहेस. अशा तुला आम्हा पाडवांचा नमस्कार आहे. अशारितीने युधिष्ठार त्या कृष्णाचे कौतुक करत पुजत असतो. त्यामुळे कृष्णाला फार

आनंद होतो. त्यानंतर उत्तरादाखल जनार्दन सुध्दा पांडवांच्या कौतुकाच्या अनेक गोष्टी बोलून दाखवतो. अशारितीने ते एकमेकावरील श्रद्धा व्यक्त करत असतात. ते सगळे त्या राजसभेत होते जेथे इतर सगळे राजे उपस्थित असतात. शांती पर्व भाग त्रेचाळीसावा संपला.

शांती पर्व

भाग चव्वेचाळीसावा

वैशंपायन पुढे बोलतात, त्यानंतर ती सभा बरखास्त होते. सगळे आपापल्या ठिकाणी जातात. आपल्या भावांचे समाधाना करत युधिष्ठीर त्यांना बोलतो, "तुमचे देह ह्या युद्धात फार जखमी झाले आहेत. तुम्ही फार थकला अहात. तुम्ही तुमचे दुःख व क्रोध काबूत ठेवून रहात अहात. म्हणून तुम्हाला चांगल्या विश्रांतीची आवश्यकता आहे हे मी जाणून आहे. त्यानंतर तुम्ही नव्या दमाने राज्याच्या कामाला लागाल असे मी ठरवत आहे. त्यानंतर त्या प्रत्येक पांडवांचे रहाण्याचे घर कोणते ते ठरते. त्याप्रमाणे धृतराष्ट्राच्या परवानगीने भिम दुर्योधनाच्या शाही वाड्यात रहाण्यास जातो. तेथे त्याचे स्वागत करण्यासाठी अनेक सेवक सज्ज असतात. त्यानंतर युधिष्ठीर दुःशासनाचा मोठा आलिशान वाडा धृतराष्ट्राच्या परवानगीने अर्जुनाला देतो. त्या दोनही वाड्यात आता कोणीही नव्हते कारण त्यांची कुटूंबं त्यांच्या पतिबरोबर सती गेल्या होत्या. मुलंसुद्धा युद्धात मारली गेली होती. त्यानंतर धर्माशनाच्या वाड्याची व्यवस्था कोणा कडे द्यावयाची ते ठरवले जाते. कारण त्या वाड्याला सुद्धा आता कोणी राहिलेला नव्हता. तो वाडा नकूलाला दिला जातो. दुरुमुखाचा वाडासुद्धा फार सुंदर होता तो प्रशस्त मौल्यवान रत्नानी सजवलेला महाल सहदेवाला दिला जातो. त्या प्रत्येक वाड्याच्या देखरेखीसाठी देखण्या महिलांची नेमणूक केलेली होती. तो महाल मिळाल्याने सहदेवाला फार आनंद होतो. युयुत्सू, विदूर, संजय, युधिष्ठीर स्वतः त्यांच्या पूर्वीच्या निवासस्थानी रहाणेच पसंत करतात आणि पुरोहित धौम्य द्रोणाचार्यांच्या निवासस्थानी रहातात. सौरीन सत्यकी बरोबर अर्जुनाच्या महालात प्रवेश करतात. सुमधूर पेये व खाद्य पदार्थ ते खाऊन त्यांचा विजय साजरा करतात. दुसऱ्या दिवशी ते राजाच्या पुढे पुढील आदेशासाठी उपस्थित होतात.

शांती पर्व भाग चव्वेचाळीसावा संपला.

शांती पर्व भाग पंचेचाळीसावा

जमनेजय बोलतो, "अहो ब्राह्मणा, मला सांगा पुढे युधिष्ठीर काय करतो. आणखीन सांगा, कृष्ण त्यानंतर काय करतो"?

वैशंपायन पुढे सांगतात, आता सांगतो ते ऐक, पुढे कृष्णाच्या मार्गदर्शनात पांडव काय करतात ते सांगतो. युधिष्ठीर समाजातील चार वर्णांच्या लोकांचे कार्य त्यांना नेमून देतो. धर्मशास्त्राप्रमाणे. राजा एक हजार ब्राह्मणांना सोन्याची नाणी दान करतो. त्यानंतर त्याच्या विचारांशी सहमत नसलेले लोक तो जवळ घेतो व त्यांचे विचार समजून घेण्याचा प्रयत्न करतो. तो कोणाचाही अपमान करत नाही. सगळ्या नोकर चाकरांची जे कौरवांचे सेवक होते त्यांना दुसरी कामं देऊन त्यांचे पुनर्वसन करतो. पुरोहित धौम्य ह्यांना तो एक हजार गाई दान करतो. शाल देऊन सत्कार करतो. त्यानंतर कृपाचार्यांसाठी जे कौरवांसाठी पांडवांविरुद्ध लढत होते, शिक्षकाला जो मान द्यावा तो मान देऊन त्यांचा सत्कार करतो. राजा विदूराचा नेहमीप्रमाणे सत्कार करतो. सगळ्या अभ्यागतांचे खानपान करून त्यांचा मान राखला जातो. राजा युयुत्सूचा विशेष सत्कार करतो कारण तो दुर्योधनाचा भाऊ असूनही पांडवांशी मिळालेला होता. त्यानंतर राजा गांधारी आणि धृतराष्ट्राचासुद्धा यथोचित सन्मान करतो. अशारितीने तो सुखात दिवस काढत असतो. सगळ्यांचे समाधान केल्यानंतर राजा कृष्णाकडे हात जोडून बोलतो, "अहो प्रज्ञावंत, आपण रात्र कशी घालवली? सगळे कुशल मंगल आहे नां"? सगळे आपल्या मनाप्रमाणे होत आहे कां नाही ते मला सांगा. आपल्याला पृथ्वी मिळाली आहे, तुमच्या कृपेने साध्य झाले ते मी जाणून आहे. पुढे काय करावे असा आपला बेत आहे ते समजून घेण्याची मला फार इच्छा आहे. आम्ही तुमच्या कृपेने आमची कामं व्यवस्थित करत आहोत. ते राजा बोलत असतांना जनार्दन मात्र त्याच्या ध्यानमुद्रेत तटस्थ झाला होता. जणू काय त्याचे राजाच्या बोलण्याकडे लक्ष नव्हते.

शांती पर्व भाग पंचेचाळीसावा संपला.

शांती पर्व भाग सेहेचाळीसावा

युधिष्ठीर पुढे बोलतो, "आपण श्रेष्ठ ज्ञानी आता ध्यान समाधीत अहात. सगळे जग तुमच्या देखरेखीखाली सुरक्षित आहे. आपण ध्यानाच्या चौथ्या (तुरिया) अवस्थेत गेला अहात. ते पाहून माझे मन विलक्षण नवल करत आहे. (माणसाच्या जागृतीच्या चार अवस्था सांगितलेल्या आहेत. त्या अशा आहेत, सामान्य जागृती, स्वप्नात, गाढ निद्रा आणि तुरिया त्यातील तुरिया जागृतीला समाधी अवस्था असें समजले जाते. अशा ह्या चार जागृतीच्या अवस्थांमध्ये त्याला विविध प्रकारचे ज्ञान होत असते. असे मानतात कीं, तुरिया अवस्थेत असतांना तो आत्मा परब्रह्माशी संपर्कात असतो. हिंदू मान्यतेनुसार मन ही अशी विचारांची अवस्था आहे ज्यात जीवाचे विचार प्रामुख्याने असतात ज्यात शरीराच्या गरजांचा विशेष प्रभाव असतो. बुद्धीचा संबंध आत्म्याप्रमाणे लिंगदेहाच्या व्यवहाराशी जास्त असतो. मनातील विचारांवर बुद्धी काम करत असते त्यानुसार मनुष्य काम करत असतो. अशारितीने मन आणि बुद्धी असें मिळून माणसाच्या इंद्रियांची कामं होत असतात. मनाचे विचार बहुधा भावनिक प्रकारचे असतात त्या उलट बुद्धीचे विचार तर्कशुद्ध असतात.) सर्व एकचित्त झाले आहे तुमच्या आत्म्यात. ते पाहून मला अचंबा होतो आहे. आपण दगडासारखे विचल झाला अहात. अहो भगवान, मला जर समजले कीं, आपण असें ध्यानात कां गेला अहात तर बरे होईल. मला सांगाल तर बरे होईल त्याचे कारण. आपण जगाचे कर्ते आणि विनाशक अहात. आपण नश्वर आणि नित्य असें दोनही अहात. तुम्हाला सुरूवात अथवा अंत नाही. आपण अंतिम अस्तित्वाचे प्रतिक अहात. मला सांगा प्रभू तुम्ही असें समाधीत कां गेला अहात"? असे बोलून धर्माचा मुलगा नतमस्तक होऊन त्याच्या पायाशी बसतो. ते ऐकल्यासारखे करत कृष्ण सामान्य जागृत अवस्थेत येतो व त्याला बोलतो, "तुमचे आजोबा भिष्म लवकरच त्यांचा देह सोडण्याच्या अवस्थेत आहेत. म्हणून माझे मन त्यांच्याकडे स्थिरावले होते. ते अजिंक्य आहेत. त्यांच्या धनुष्याच्या आवाजाने इंद्रसुद्धा घाबरला होता, जे तेवीस दिवस भार्गवाशी लढत होते, असे तुमचे आजोबा मला बोलावत आहेत त्यांना मुक्ती मिळवण्यासाठी माझी मदत पाहिजे आहे.

म्हणून मी त्यात गुंतलो होतो. त्यांना गंगा जन्म देते जसे सामान्य मनुष्य जन्म घेतो व त्यानंतर ते वसिष्ठाचे शिष्य होतात. तेथे ते सगळे ज्ञान पुन्हा प्राप्त करतात. त्या तुझ्या पितामहांचा मी विचार करत होतो कीं, त्यांचे वरच्या जगात कसे व्यवस्थापन करावे. तू आता त्यांना जाऊन भेट व त्यांच्या कडून कांहीं शिकून घ्यावे असे मला वाटते. नैतिक मुल्ये, हित व सुख ह्यांचे योग्य व्यवस्थापन कसे करावे ते त्यांना तू विचारावेस असे मला वाटते. तू त्यांना चार ज्ञानाच्या (नैतिकता, हित, सुख आणि मुक्ती) शाखांबद्दल विचार व त्यांचे परस्पर संबंध कसे सांभाळावयाचे ते समजून घे. ते लवकरच त्यांचा देह सोडून मुक्त होणार आहेत त्यानंतर ते कोणालाही भेटणार नाहीत. म्हणून त्वरा कर व त्यांना जाऊन भेट. ते ऐकून युधिष्ठीर जनार्दनाला बोलतो, "मी त्यांना भेटण्यासाठी उत्सुक आहे. आपण त्यांना भेटण्यासाठी लवकर जाऊ या. उत्तारायण सुरू होण्याची वेळ आली आहे तेव्हां ते निघून जातील असे मला वाटते".

वैशंपायन पुढे सांगतात, त्यानंतर राजा त्याचा रथ तयार करण्याची आज्ञा देतो. सत्यकी तेथून निघतो व दारुकाला त्यांचा रथ सज्ज करण्यासाठी सांगतो. ते ऐकून दारुक त्यांचा रथ तयार करतो. त्याचे जलद धावणारे अश्व सुग्रीव आणि शैव तयार होता. ते कृष्णाला सांगतात की, रथ तयार आहे.

शांती पर्व भाग सेहेचाळीसावा संपला.

शांती पर्व भाग सत्तेचाळीसावा

जनमेजय बोलतो, मला सांगा माझे खापरपणजोबा कसे त्यांचा देह त्याग करतात. त्याच्या योगविद्येची मला माहिती सांगा.

वैशंपायन पुढे सांगतात, आता ऐक राजे, मी जे सांगतो ते समजून घे. सूर्य उत्तरायणात प्रवेश करतो त्या वेळी भिष्म त्यांचा प्राण देहातून सोडतात. त्यावेळी त्यांच्या भोवती अनेक विद्वान ब्राह्मण गोळा झालेले होते. त्यांत व्यास, नारद, देवस्थान, अष्मसुमंतू, जेमिनी, पैल, शांडील्य, देवरत, मैत्रेय, असित, वसिष्ठ, कौशिक, हरीत, लोमस, अत्रेय (अत्रीचा मुलगा), शुक्र, च्यवन, सनतकुमार, कपिल, वाल्मीकी, तुंवुर, मुग्दल, आणि ऋगुवंशी ईमा त्याच प्रमाणे त्रिनविंदू, पिप्पलाद, पुलह, कथ्य, काश्यप, पुलस्त्य, कृतू, दक्ष, पराशर, मरिची आणि अंगिरस, कस्म्य, गौतम, उलूक, मार्कंडेय, भाष्यकार असे अनेक जाने माने ज्ञानी तेथे उपस्थित होते. त्यांच्या मध्ये भिष्म त्यांचे हात जोडून कृष्णाचे स्मरण करत होते. वासुदेवाची ते सारखी प्रार्थना करत होते.

भिष्म बोलतात, "अरे भगवंता, मी तुझी प्रार्थना करत आहे, मला तुझ्या कृपेत घे, तू अनादीअनंत असा आहेस, तूच ब्रह्म आहेस, तुला कोणी खरे ते ओळखू शकत नाहीत मग ते ऋषी असोत अगर देव असोत. तू अक्षर आहेस, देवांना, गंधर्वांना, दानवांना, यक्षांना, पन्नंगांना, तुझा आदि व अंत समजत नाही. तुझे गुण किती तेसुद्धा कोणी सांगू शकत नाही. जसे दोर्यात फुलं ओवलेली असतात तसे हे जग तुझ्या धाग्यात ओवलेले आहे व त्यामुळे त्यांचे व्यवहार प्रमाणितपणे होत असतात. तुला हरी म्हणतात, तुला सहस्र तोंडं आहेत, सहस्र हात आहेत, तुला नारायण म्हणतात. सर्वांचा आधार असा पवित्र आहेस. तू सुक्ष्म असतांना स्थूलसुद्धा आहेस हे तुझे विशेष आहे. वेदातील वक, अनुवक, निशाद, उपनिषद अशा सगळ्यांत तुला सर्वोच्च म्हणून सांगितलेले आहे. तू सत्याचे मूळ आहेस. तुझ्यातून चार मूळसूत्र (शरीर, जीव, लिंगदेह आणि आत्मा) उत्पन्न होतात. त्यामुळे चराचर जगत असतात. तुझ्यावर एकचित्त केल्याने सगळे देव, शक्ती, देवता प्रसन्न होतात. तूच परमात्मा आहेस. तूच सर्वज्ञान आहेस, तुझ्या पलिकडे कोणतेही ज्ञान नाही. ह्या वेळी तू देवकी

आणि वसुदेव ह्यांच्या पोटी जन्म घेतला आहे, मानव अवतार म्हणून. तुझे तेज सूर्यपिक्षा जास्त आहे. मी मला तुझ्या हवाली करत आहे. पुराणात तुला पुरुष म्हंटले आहे. तुझ्यातून विविध युगं उत्पन्न झाली आहेत आणि तुझ्यातच ती युग पुन्हा विलीन होणार असतात. अशी ह्या सृष्टीची व्यवस्था आहे. तुला कोणी शंकरसन म्हणतात. आता पर्यंत कित्येक वेळा तू अवतार घेऊन आला आहेस व ह्यापुढे सुद्धा येणार आहेस. तू ज्यांच्यावर प्रसन्न होतोस त्यांच्या सगळ्या कामना पूर्ण होतात. तूंच ब्रह्म आहेस ज्याच्या भोवती सगळे ऋषी फिरत असतात. तुझ्या कृपेसाठी सगळे ऋषी, सिद्ध, उरग, देव, दानव, दैत्य, राक्षस, यक्ष, गंधर्व आराधना करत असतात. तू असत्याचा विनाश करतोस, सत्याचा विजय करतोस. ज्यामुळे हे विश्व चालत आहे. तुला माझे अनेक नमस्कार. तू सगळ्या ब्राह्मणांचा मुख्य आहेस, देव अमृत देऊन तुझी आराधना करत असतात. रात्री पितर तुझी पुजा करतात. तू अंधारात प्रकाश आहेस. तुला जे ओळखतात ते निर्भय होतात. त्याला मृत्यूची सुद्धा भीती रहात नाही. उखत यज्ञात ब्राह्मण तुझी पुजा करतात. तू मुख्य अध्यर्ष असतोस. तू वेदाचा आत्मा आहेस, अशा तुला माझा नमस्कार, ऋग, साम व यजू ह्यात तू असतोस. यज्ञातील पांच आहुत्या तुझ्या नावांने केल्या जातात. वेदातील सात हूत्कार तूंच असतोस. अशा तुला माझा नमस्कार आहे. तू सगळ्या होमांचा जान असतोस, तू तो पुरुष आहेस ज्याचा उल्लेख वेदात होत असतो. वेदातील मंत्र तुझे अवयव आहेत. ब्रह्माने केलेल्या यज्ञात तूंच अवतरला होतास. ज्यामुळे हे विश्व साकार झाले. तूंच तो हंस आहेस ज्याचा उल्लेख वेदांत केला जातो. तुझ्यातून सगळ्या भाषा उत्पन्न झाल्या त्यातील क्रियापदं, संधी, मुळाक्षरं असे सगळे तूंच आहेस. तूंच पृथ्वीला वराहाच्या रुपाने उचलून धरले होतेस. तू त्या हजार फण्याच्या नागावर पहूडलेला जागृत सामाधीमध्ये असतोस. जो नाग क्षीरसागरात आहे. अशा तुला माझा नमस्कार आहे. तुझ्या भक्तांना तू भवसागरातून पार करण्यासाठी मदत करत असतोस. तुझ्या कृपेमुळे संयमी जीवन जगणे शक्य होते ज्यामुळे तो मुक्त होतो. तुझे भक्त अनेक प्रकारे तुझी आराधना करतात त्यात किती भिन्नता असली तरी शेवटी ते तुझ्या पर्यंत पोहोचतात कारण तू त्यांना मदत करत असतोस. अनेक योगांनी तू प्रसन्न होत असतोस. अमुक एक योग श्रेष्ठ असे नसते हे तू दाखवत असतोस ज्ञानी लोकांना. तुझ्या कडे पोहोचण्याची इच्छा मुख्य असते, मार्ग

महत्वाचे नसतात. तू कांही समजतात क्षेत्रज्ञ आहेस, कारण तू क्षेत्र आहेस असें सांख्य मानतात. तुझ्यात सोळा गुण आहेत व सांख्य तसे तुझे वर्णन करत असतात. योगी तुझे दर्शन ध्यानात घेतात तर भक्त तुझे दर्शन मूर्तीत घेतात. दोनही सारखेच असतात. ज्याच्या त्याच्या प्रवृत्तीप्रमाणे तो तो त्याचा मार्ग चोखाळत असतो. शेवटी मुक्त होणे हे महत्वाचे असते. हजार युगानंतर तू हा खेळ संपवतोस एका अग्नीचे रूप धारण करून. तो अग्नी सगळे संपवतो. कांहींच उरत नाही. त्यानंतर तू निद्रा घेत असतांना तुला पुन्हा "इच्छा", होते व तू हा विश्वाचा खेळ नव्याने सुरू करतोस त्या स्वप्नात, त्या केवळ एका पवित्र जलाच्या मदतीने जे विचारांचे असते. त्यावर तू पुन्हा एका बालकाच्या रूपात उत्पन्न होत असतोस. त्यातून पुन्हा तू भासमय नवीन जग उत्पन्न करतोस. त्यासाठी ते विचार जल तू वापरतोस. पुन्हा नवीन जग सुरू होते नवीन नियमांनुसार. त्या विचार सागराच्या मदतीने. म्हणून तुझे खरे रूप आहे विचार अवस्था हे जे ओळखतात ते तुला समजू शकतात. त्यात पहिले आहेत मार्कंडेय ऋषी त्यानंतर नारद, काश्यप असें सगळे पुन्हा येऊ लागतात. त्या तुझ्या रूपांना माझा नमस्कार. त्यामध्ये पुन्हा चांगुलपणा, वाईटपणा, आनंद, दुःख, क्रोध अशा भावना तू उत्पन्न करतोस. त्यात तू पंचप्राण घालतोस तेव्हा विविध जीव, चराचर तयार होतात. तुझ्या मुखातून ब्राह्मण आले, हातातून क्षत्रिय आले, पोटातून वैश्य आले व पायातून शुद्र आले. असें चार वर्ण तू उत्पन्न केलेस ज्यांच्या मदतीने तू ही जीवांची सृष्टी चालवत आहेस. अशा तुला माझा नमस्कार. अशा तुला ज्ञानी अनंत म्हणतात. कारण सगळे तुझ्यातून आले आहे व तुझ्यात संपणार असते. अशा तुला कोणी पूर्णांगाने समजू शकत नाही. म्हणून तुझ्या बद्दल अज्ञानी लोकांत अनेक शंकाकुशंका असतात. त्यांचे समाधान करता येत नाही, म्हणून तुझ्या अस्तित्वा बद्दल अनेक वाद होत असतात. कांहीं तुला ब्रह्मात पहातात, कांही विष्णूत व कांहीं शंभूत पहातात ज्याची जी दृष्टी तशी त्याची जाण. सगळे एकच आहे ते फक्त खरे ज्ञानी ओळखून तुझ्यापुढे नतमस्तक होतात. कोणी तुझ्या हातात शस्त्रं देतो (त्रिशंकू) तर कोणी कमळ देतो. कोणी तुला दोन हात देतो तर कोणी अनेक हात देतो. कोणी तुझ्यातील संहारक शक्ती पहातो तर कोणी प्रेम पहातो. तू ते सगळे असतोस ते फक्त तुला खरे ओळखणारेच जाणतात. कोणी तुझ्या संहारक लिला गातो तर कोणी तुझ्या प्रेम कहाण्या गातो. जसा

भाव तसा तू त्याना भावत असतोस. तुझी नांव किती त्याला मर्यादा नाहीत. तुझी असंख्य नांव आहेत परंतु त्यातील कांहीं विशेष आहेत. मी तुला तुझ्या त्या दैवीरूपात पाहू शकणार नाही. मी तुला तुझ्या ह्या अवतारी रूपात पाहू इच्छितो. सगळे विश्व तू व्यापले आहेस ते रूप मला आवडते. ज्यामध्ये तू सगळ्या तिनही जगाला धरून ठेवले आहेस, आकाशात तुझे डोके आहे व पृथ्वीत तुझे पाय आहेत. तुझे पितांबर मला आवडते. ज्याने दहा अश्वमेधयज्ञ केले त्याला जन्मजन्मांतरीचे फेरे चुकत नाहीत. परंतु, एकदा तुझे दर्शन झाले कीं, ते फेरे कायमचे बंद होतात असा तुझा महिमा आहे. भवसागरात अडकलेल्यांना तू एकमेव आधार असतोस. अशा तुला माझा नमस्कार. सगळ्या जगाचे कल्याण करणारा केशव म्हणजेच माधव, गोविंद जो मोराचे पिस त्याच्या तुर्यात खोवतो व तो भक्तांच्या भोवती फेर धरून नाचतो तो कृष्ण मला प्रिय आहे. त्याला माझा नमस्कार. तुझे नांव हरी हे दोन शब्द सगळ्या रोगांवर इलाज असतात. सगळ्यांचे कल्याण करण्यास समर्थ असतात. सर्वजग विष्णूमय आहे हे जो समजला त्याचे कोट कल्याण झाले. सगळे ज्ञान त्या दोन शब्दात सामावलेले असते. अशी मी अरे जनार्दना तुझी किती आळवणी करू, त्याला अंत नाही. तू माझ्यावर प्रसन्न हो व माझा तेथील मार्ग सुलभ कर. सगळे नारायण आहे, देव नारायणांची पुजा करतात. वेद नारायणाला मानतात, तपस्येची देवता नारायणमय आहे. सगळीकडे नारायण आणि नारायणच फक्त मला दिसतो आहे".

वैशपायन पुढे सांगतात, भिष्म अशा प्रकारे कृष्णाची आळवणी करत होते. कृष्णाला त्याच्या योगसामर्थ्यामुळे ते समजते कीं, त्यांचा भक्त गंगासुत, आता त्यांची आर्तपणे आठवण करत आहे. ते म्हणजे माधव भिष्माच्या अंगात शिरतात त्यांच्या योगसामर्थ्याने व त्याला अंतरिकीचे ज्ञान देण्यास सुरुवात करतात. त्यात भूत, वर्तमान आणि भविष्याचे सगळे ज्ञान त्यांना तो देतो. त्यानंतर भिष्म शांत होतात. कृष्ण भिष्माचे गुणगान करत असतात तेव्हां तेथे जमलेले ज्ञानी जनार्दनाची स्तुती करत होते असे कांहीं काळ चालले होते. ते होत असतांना कृष्ण एकदम उठतो व त्याच्या रथाकडे जाऊ लागतो. ते पाहून इतर सगळेसुद्धा तसे त्यांच्या रथाकडे जाऊ लागतात. त्यात युधिष्ठीर, अर्जुन, सत्यकी, कृप, युयुत्सू, भिमसेन, नकूल, संजय व सहदेव असे सगळे होते. ते आता रणभूमीकडे निघतात भिष्माचे अखेरचे दर्शन घेण्यासाठी. त्यांचे पाहून इतर बरेचसुद्धा त्यांच्या

मागोमाग रणभूमीकडे निघतात. तेथे ब्राह्मण आधी पासून उपस्थित होते ते भिष्माचे गुणगान करत होते. कृष्ण आलेले पाहून ते त्याचे गुणगान करू लागतात. शांती पर्व भाग सत्तेचाळीसावा संपला.

शांती पर्व भाग अष्टेचाळीसावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, हृषिकेश, युधिष्ठीर व इतर सगळे कृपांच्या नेतृत्वात त्यांच्या रथांतून रणभूमीकडे निघतात. त्यांचा सगळ्यांचा रथांचा तांडा फार मोठा असतो. ते कुरुक्षेत्री जातात. त्या रणभूमीत सगळीकडे रक्त मास माणसांचे केस असे पडलेले होते. मेलेल्या घोड्यांची व हत्तींची शरीरं इतस्ततः पडलेली होती. त्यांतून ते मार्ग काढत जेथे पितामह शरपंजरी निजलेले होते तेथे पोहोचतात. तेथे ते पहातात कीं, ब्राह्मण तेथे आधीपासून हजर होते. पलिकडे कित्येक जळलेल्या चीता धूमसत होत्या. ते क्षेत्र मृत्यूचा आखाडा वाटत होता. तेथे राक्षसांच्या झुंडी मांस खाण्यासाठी जमलेल्या होत्या. तेथे जात असतांना यदु कुलिन केशव युधिष्ठाराला बोलतो, "ते पहा भार्गवाने तयार केलेले रक्ताचे पांच तलाव. एकेकाळी भार्गवाने असंख्य भ्रष्ट क्षत्रियांचा संहार केला होता त्यांच्या रक्ताने त्या तलावातील पाणी लाल झाले होते ते अजून तसेच लाल आहे. त्यांने एकवीस वेळा तशा त्रासदायक क्षत्रियांचा संहार केला होता". युधिष्ठीर बोलतो, त्याला त्या गोष्टींबद्दल शंका आहे. त्याचा त्यावर विश्वास नाही असें तो सांगतो. कारण, जर क्षत्रियांचा वंशनाश केला होता मग आता आपण कसे आहोत? कृष्ण सांगतो भार्गवाला भिऊन कांही क्षत्रिय पळून गेले व कालांतराने ते पुन्हा वाढत गेले. तो विचारतो असें त्यांना मारून टाकण्याचे काय कारण झाले? मला ते सांग. त्यावेळी कृष्णाचा मोठा भाऊ गद ती कथा सांगू लागतो. पृथ्वी प्रथम कशी क्षत्रियांनी भरून गेली होती त्याची कथा तो सांगतो.

शांती पर्व भाग अष्टेचाळीसावा संपला.

शांती पर्व

भाग एकोणपन्नासावा

गद सांगू लागतो, ऐक मी काय सांगतो ते, भार्गवाच्या जन्माची कथा जी मला ऋषींनी सांगितली ती तुला जशी मला समजली तशीच सांगत आहे. ज्या भार्गवाने असंख्य भ्रष्ट क्षत्रियाचा संहार केला. त्यानंतर ब्रह्माच्या इच्छेने ते पुन्हा जन्मले व त्यांची संख्या पुन्हा वाढत गेली जे काळाचे योजनेनुसार होत होते.

यदू राजाला एक पुत्र होता. त्याचे नांव वलकस्व होते. त्याला एक पुत्र झाला त्याचे नांव कुशिक होते. तो फार गुणी राजा होता जसा दुसरा इंद्र असावा. कुशिक फार मोठी तपस्या करतो. त्याला जगाचा राजा व्हावयाचे होते म्हणून तो ती तपश्चर्या करत होता. त्यालासुद्धा पुत्र व्हावा अशी त्याची मनिषा होती. इंद्र स्वता त्याच्या पोटी जन्म घेण्याचे ठरवतो. तो गद ह्या नांवाने पुढे मशहूर होतो. गदाला एक मुलगी होते, तिचे नांव सत्यवती होते, पुत्र होत नाही. म्हणून तो त्याच्या मुलीला, सत्यवतीला ऋचिकाकडे पाठवतो त्यांची कृपा व्हावी हा त्याचा उद्देश होता. ऋचिक भृगूचे वंशज होते. तिचे वर्तन पाहून ऋचिक बेहद खूष होतात तिच्या वर. ते तिला विचारतात कीं, तिला काय पाहिजे. सत्यवती तिच्या पतिला ऋचिकाला सांगते कीं, तिला व तिच्या आईला एक एक पुत्र व्हावा. त्यासाठी तो एक औषधी तयार करतो त्या दोन बायकांसाठी व सांगतो गदाच्या बायकोला कीं, त्यातील एक तिच्यासाठी व दुसरे सत्यवतीसाठी आहे. ते घेतल्याने त्यांना दिव्य पुत्र होतील. गदाच्या बायकोच्या औषधामुळे तिला तेजस्वी ऋषीतुल्य मुलगा होईल व सत्यवतीला एक तेजस्वी क्षत्रिय राजा जन्मेल. ते झाल्यावर त्या दोघी जातात. परंतु, गदाची बायको चूक करते कीं, तिचे औषध ती सत्यवतीला देते व सत्यवतीचे ती घेते. त्यामुळे सत्यवतीच्या पोटी जमदाग्नी नांवाचा ऋषी जन्मतो व गदाच्या घरात विश्वामित्र नांवाचा क्षत्रिय राजा जन्मतो. ती चूक त्यांच्या लक्षात येते तेव्हां ती चूक सुधारावयाची त्यासाठी त्या दोघी पुन्हा ऋचिकाकडे जातात. ऋचिक सांगतो की आता ते बदलता येणार नाही. तरी सत्यवती आपल्या पतिला विनवणी करते कीं कांही तरी उपाय असणार तर तो करावा. त्यावर ऋचिक सांगतो कीं, सत्यवतीच्या मुलाच्या पोटी एक भयंकर उग्र स्वभाव असलेला क्षत्रिय

जन्म घेईल. तो सगळ्या वाईट प्रवृत्ती असलेल्या इतर क्षत्रियांचा विध्वंस करील. त्यानंतर ऋचिक त्याच्या तपस्येसाठी निघून जातो. पुढे सत्यवतीला जमदग्नी होतो. जो मोठा ऋषी होतो.

कृष्णाचा मोठा भाऊ पुढे सांगतो, त्या प्रमाणे पुढे रेणूकेच्या व जमदाग्नीच्या पोटी भार्गवराम जन्मतो. जो त्याच्या पित्याची सेवा करत असतो. भार्गवराम सगळी ब्राह्मण विद्या व त्याबरोबर सगळी शस्त्र विद्या अंगिरसाकडून प्राप्त करतो, त्यात निष्णात होतो. तो महादेवाची भक्ती करतो व त्याला प्रसन्न करून घेतो. तो महादेवाकडे विविध शस्त्रं मागतो त्यात कुर्हाड त्याला मिळते. जे त्याचे मुख्य हत्यार ठरते व त्यावरून त्याचे नांव परशुराम असे होते. त्या सुमारास कार्तवीर्य वंशाचा राजा ज्याचे नांव होते अर्जुन, जो हैहय देशावर राज्य करत होता, तो फार शक्तीमान होता व त्याचा त्याला गर्व होता. त्याला हजार हात आहेत अशी त्याची ख्याती होती. ते हजार हात त्याला दत्तात्रेयांच्या कृपेने प्राप्त झाले होते असे समजतात. एका अश्वमेध यज्ञात तो त्यांचे साम्राज्य ब्राह्मणांना दान करतो. एका प्रसंगी अग्नीच्या विनंती वरून त्याला त्याचे राज्य भस्मसात करण्याची परवानगी देतो. त्याबरोबर अग्नीदेव त्याची गांवनी गांव जाळून फस्त करतो. तो अग्नी जाळत जाळत ऋषी अपवाच्या वनाचा नाश करण्यासाठी पसरतो. अपव त्या माजलेल्या क्षत्रियाला शाप देतो. तो सांगतो भार्गव राम तुझा नायनाट करून टाकेल. कार्तवीर्य अर्जुन त्याला फार महत्व देत नाही व त्याची उनाडकी चालूच ठेवतो. एकदा भार्गव यज्ञासाठी संमीधा गोळा करण्यासाठी अरण्यात गेला असतांना अर्जुनाची मुलं जमदाग्नीच्या आश्रमात घुसतात व त्याच्या गाईचे वासरू खेचून नेतात. त्यामुळे जमदाग्नी व हैहयाच्या राजात वाद सुरू होतो. रागीट रामाला कार्तवीर्यांचा राग येतो. तो त्यांच्या राजवाड्यात जाऊन राजाचे हातपाय छोटून टाकतो. त्याच्या बदल्यात अर्जुनाची मुलं जमदाग्नीचा खून करतात. त्यामुळे ते प्रकरण वाढते. भार्गव जेव्हां त्याच्या आश्रमात येतो तेव्हां त्याच्या मृत पित्याला पाहतो व त्याचा संताप अनावर होतो. सुडाने पेटलेला राम सगळ्या उनाड क्षत्रियांचा संहार करण्याची प्रतिज्ञा आपल्या पित्याच्या शवापुढे घेतो. त्याप्रमाणे तो जो भेटेल त्या क्षत्रियांचा संहार करण्याचा सपाटा लावतो. त्यांत कांहीं निष्पाप क्षत्रियसुद्धा तो मारून टाकतो. सगळी पृथ्वी तशा व चांगल्या अशा सगळ्या प्रकारच्या क्षत्रियांच्या रक्ताने भिजते.

ते केल्यावर त्याचा क्रोध कमी होतो तसे त्याला समजते कीं, त्याने जे केले त्याप्रमाणे तो सुद्धा एक भ्रष्ट क्षत्रिय झाला आहे म्हणजे त्याचीसुद्धा हत्या झाली पाहिजे. परशुरामाला पश्चात्ताप होतो व तो तपस्या करण्यासाठी अरण्यात जातो. कांहीं काळानंतर विश्वामित्राच्या वंशातील राजा रैव्य परशुरामाच्या नांवाने अफवा पसरवू लागतो कीं, तो भित्रा होता म्हणून अरण्यात पळून गेला. राम एक भ्रष्ट मनुष्य होता व समस्त ब्राह्मण वर्णासाठी नामुष्की होता. त्यामुळे पुन्हा भार्गवाला राग येतो व तो पुन्हा एकदा क्षत्रियांचा संहार करू लागतो. त्यात तो लहान मुलं सुद्धा ठार मारतो. तरीसुद्धा कांहीं क्षत्रिय बायका त्यांची मुलं त्याच्या पासून वाचवू शकतात. त्यानंतर तो त्याने जिंकलेला प्रदेश काश्यप ऋषींना दान करतो. तेव्हां काश्यप त्याला सांगतात कीं, तू त्याच्या राज्यात राहू शकणार नाही. म्हणून मग तो समुद्राला त्याच्यासाठी जागा देण्यास सांगतो व त्यामुळे समुद्र बाजूला होऊन एक प्रदेश उघडा करतो ज्याला शुपर्क असें म्हणतात. त्यानंतर काश्यप स्वतः तपस्या करण्यासाठी जातात तेव्हां वैश्य आणि शुद्र लोक सत्तेवर येतात व गोंधळ उडवतात. ते असहाय क्षत्रियांच्या व ब्राह्मणांच्या एकट्या झालेल्या बायकांना नासवतात. त्यातून नवीन क्षत्रिय वर्ण सुरू होतो. त्यांना कायस्थ क्षत्रिय म्हणतात. पापाची परिसिमा पृथ्वीवर गाठली जाते. ते पाहिल्यावर काश्यप तिला त्याच्या मांडीवर घेतात. म्हणून पृथ्वीला उर्वी असें नांव मिळाले. पृथ्वी माता काश्यपाला सांगते कीं, तो तिच्यासाठी एक चांगला राजा देईल. कांहीं चांगले क्षत्रिय अजून होते. त्यात कांहीं हैहय वंशाचे होते. त्याशिवाय पुरु वंशाचे होते, त्यात विदूरथ, सौदास, ज्याला पराशरानी सरक्षण दिले होते, शुद्रात क्षत्रियांपासून जन्मलेला सर्वकर्मन होता, सिवीचा मुलगा गोपती, प्रदर्दनाचा मुलगा वत्स, दधीवहनाचा दिवीरथ, बृहद्रथ असे होते त्यांच्यातून काश्यप तिच्यासाठी राजा तयार करणार होता. मरुत्त वंशाचे क्षत्रिय जे इंद्राला त्यांची देवता मानत होते तेसुद्धा त्याच्या पहाण्यात होते. ते त्याकाळी सुतवंशाच्या लोकांत मिळून रहात होते. त्यामुळे ते कारागिरी कसब शिकून त्याद्वारा आपले जीवन जगत होते. पृथ्वी काश्यपाला सांगते कीं, ह्या खर्या क्षत्रियांच्यातून माझ्यासाठी राजा तयार कर. मला सध्या असलेल्या राजांचा कंटाळा आला आहे. ह्या सध्या असलेल्या क्षत्रियांच्या पूर्वजांची श्राद्ध सुद्धा व्यवस्थितपणे झालेली नाहीत ती झाली पाहिजेत.

कृष्णाचा मोठा भाऊ पुढे सागतो, त्यानंतर काश्यप त्यांच्यातून निवडून नवीन राजे तयार करतो जे पृथ्वीचा कारभार करू लागतात. आज जे राजे आहेत ते ह्या उरलेल्या क्षत्रियांचेच वंशज आहेत. असे फार पूर्वी झाले होते.

वैशंपायन पुढे सांगतात की, ते सांगितल्या नंतर गद, कृष्णाचा मोठा भाऊ त्याच्या रथाकडे जातो.

शांती पर्व भाग एकोण पन्नासावा संपला.

शांती पर्व

भाग पन्नासावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, भार्गवाचे कर्तृत्व पाहून युधिष्ठीर अचंबित होतो व बोलतो, अरे जनार्दना, त्याने रागाच्या भरात सगळे क्षत्रिय मारले जणूकाय दुसरा इंद्र असावा. त्याला भिऊन क्षत्रियांची मुलं गाई जनावरात, समुद्रात, वाघ सिंहांच्या छात्राखाली, अस्वलांच्या संरक्षणात, वानरांच्या आश्रयात असें रहात होते. तेथे त्यांचे वंश वाढत होते. भ्रष्ट क्षत्रियांचे निर्दालन करण्याचे कार्य एका ब्राह्मणांने केले ह्याचे कौतुक करावे तितके कमीच ठरेल. ते संभाषण झाल्यावर ते दोघे कुरुक्षेत्री जेथे भिष्म निजलेले होते तेथे जातात. त्यांच्या भोवती अनेक ऋषी गोळा झालेले होते. त्यांची नांव मी आधीच सांगितली आहेत. ती जागा ओघवती नदीच्या तटावर होती. त्यांना लांबूनच ते पहातात व त्यानंतर ते आपापल्या रथांतून उतरून त्यांच्या शरशय्येकडे निघतात. कृप त्यात सगळ्यांच्या पुढे होते. तेथे असलेल्या ऋषींचे स्वागत करत भिष्माचार्यांच्या जवळ जातात. त्या शरशय्येजवळ त्यांच्या साठी कांहीं आसनांची व्यवस्था केलेली होती त्यावर ते जाऊन बसतात. भिष्मांचे तेजस्वी मुख ते पहात असतात. त्यानंतर केशव कष्टी असलेल्या परिस्थितीत भिष्माला बोलतो, "आतापावेतो तुमचे ह्या जगाबद्दलचे ज्ञान पुरेसे निर्दोष झाले आहे असे मी समजतो. मला आशा आहे कीं, तुमचे शरीर त्या असंख्य बाणांच्या जखमांमुळे फार दुःखी झाले नसेल. आपल्या पित्याच्या आशिर्वादामुळे तुमचा मृत्यू तुमच्या आधीन आहे. मलासुद्धा ते शक्य नाही, जे त्या आशिर्वादामुळे तुम्हाला प्राप्त झाले आहे. तुमच्या अंगात शिरलेल्या अनेक बाणांमुळे तुम्हाला कांहीं वेदना होत आहेत कां"? चराचरांच्या जीवन मरण्याबद्दल तुमचे ज्ञान मोठे आहे. भूत, वर्तमान आणि भविष्य सगळे आपण जाणता अहात. चांगुलपणाचे फायदे व वाईटपणाचे तोटे तुम्ही चांगलेच जाणता. त्यालाच शहाणपण म्हणतात. तुम्ही उत्तम गुणांची खाण अहात. तुमच्या भोवती अनेक सुंदर स्त्रीया वावरत असतांना तुम्हाला कधी त्यांच्याबद्दल वासना झाली नाही किंवा त्यांना तुमच्या बद्दल पापभाव उत्पन्न झाला नाही असें कठोर ब्रह्मचर्य आपण संपूर्ण आयुष्यभर पाळले आहे, त्यामुळे तुमचे अध्यात्मिक तेज अनन्यसाधारण झाले आहे. सगळे दुःख जे बाणांच्या वेदनांमुळे होत आहे ते सहन

करत इतके दिवस रहाणारा दुसरा कोणी ह्या तिन्ही जगांत मिळणार नाही. सगळे ब्राह्मण तुम्हाला नववा वसू समजतात. परंतु, प्रत्यक्षात तुम्ही इंद्राच्या बरोबरीचे अहात. तुम्ही माणसात जन्मलेले देव अहात. तरी माझ्यामते तुम्ही इंद्रापेक्षा श्रेष्ठ अहात कारण तुम्ही ते सगळे माणसाच्या जन्मात साध्य केले आहे जे देव त्या कुळात साध्य करत असतात. पंडूचा मुलगा तुम्हाला मारण्यास तो कारणीभूत झाला असें समजतो व त्याकारणांने फार कष्टी झाला आहे, त्याला सांगा तुमच्या मृत्यूस तो जबाबदार नाही. जे मारले गेले त्याला त्याची महत्वाकाक्षा कारणीभूत आहे असा त्याचा आणखीन एक समज आहे, त्या सगळ्यांत कांहीं तथ्य नाही हे त्याला तुम्ही सांगा म्हणजे त्याच्या शंकांचे निरसन होईल व तो पुढच्या कामाला सज्ज होईल. राजाचे काम कसे व कां त्यांने करावे तेसुद्धा त्याला सांगा. समाजातील चार वर्णांच्या लोकांचे व्यवस्थापन कसे करावे तेसुद्धा त्याला सांगा. योग शास्त्र व सांख्य विचारांचे बदल त्याला सांगा म्हणजे तो उत्तम राज्यकारभार करण्यासाठी तयार होईल. तुम्ही ते सगळे चांगले जाणता म्हणून तुम्हीच ते त्याला सांगावेत असें मी समजतो. त्याच प्रमाणे मिश्र कुळातील लोकांची कर्तव्ये कोणती तेसुद्धा त्याला सांगा. आपण ते सगळे चांगले शिकला अहात म्हणून तुम्हीच ते सांगावे. इतिहास व पुराण ह्यातील फरक सुद्धा त्याला समजावून द्या. राजाच्या मनात येणार्या सगळ्या शंकाकुशंकांचे निरसन करण्याची आपली क्षमता अगाध आहे म्हणून ते तुम्ही करून पंडूच्या मुलाला लायक राजा बनण्यात मदत करावी".

पुढे वैशंपायन बोलतात, कृष्णाचे ते ऐकल्यावर भिष्म त्याला बोलतात, तुला माझा साष्टांग नमस्कार असो, अरे भगवंता, तू ह्या विश्वाचा कर्ता व विनाशक आहेस. तू अजिंक्य आहेस, तू योगींमध्ये सर्वश्रेष्ठ आहेस, तुला कोण शिकवणार ते ज्ञान परंतु, तुझ्या सांगण्या प्रमाणे मी माझ्या नातवाला ते सगळे समजावून सांगणार आहे जर तो प्रश्न विचारत गेला तर. तुझ्याच कृपेने मला तुझे खरे दर्शन आता होत आहे. त्या भव्य दर्शनामुळे तुझे शिर आकाशात व पाय पृथ्वीवर असे मला दिसत आहे. तू सगळीकडे पसरलेला आहेस ते मी पहात आहे. दिशा तुझे हात आहेत, सूर्य तुझे नेत्र आहेत. शक्र तुझी शक्ती आहे, तुझे पितांबर मला दिसत आहे. तुझे नेत्र कमाळा सारखे मोठे मला दिसत आहेत. ते पाहून मी

नम्र झालो आहे. माझे सगळे भ्रम निरास झाले आहेत. मला तुझ्या कृपेची गरज आहे ती मला दे. माझा अंत तुझ्या कृपेने आनंदमय हो, अशी मी तुझ्याकडे प्रार्थना करत आहे. वासुदेव त्यावर बोलतो, "आपल्या भक्तीने मी संतुष्ट झालो आहे. मी तुम्हाला माझे दैवी रूप दाखवले, जे पहाण्याची तुम्हाला फार उत्कंठा होती. तुमच्या चांगुलपणामुळे व पुण्यप्रद जीवनामुळे माझी तुमच्यावर सदैव कृपा रहाणार आहे. तुमच्या थोर पुण्याईमुळे तुम्ही मला माझ्या त्या रूपात पाहू शकत अहात. तुम्ही त्या ठिकाणी जाणार जेथून कोणी परत जन्म घेऊन येथे येत नाही. सूर्य उत्तरायणात शिरते वेळी तुम्ही हे जग सोडून जाणार अहात. तुमच्या स्वागतासाठी ते पहा सगळे वसू त्यांच्या रथांत तुमची वाट पहात आहेत. तुम्ही जसे त्या ठिकाणी जाल तुमचे ज्ञान तुमच्या बरोबर नाहीसे होणार आहे. त्यासाठी ते होण्या आधी तुम्ही ते ज्ञान युधिष्ठिराला द्यावे अशी मी तुम्हाला आज्ञा करत आहे. ते ज्ञान येथे जमलेले सगळे जाणकार त्यांच्याबरोबर शिकतील व ते ज्ञान पुढे ह्या जगात नंतर येणार्यांना उपयोगी होईल. जरी युधिष्ठिर शहाणा असला तरी दुःखाच्या भोवऱ्यात तो अडकला आहे जो त्याच्या अहंकाराचा प्रभाव आहे. तुम्ही सांगितल्या नंतर तो त्या अज्ञानाच्या भोवऱ्यातून बाहेर येईल.

शांती पर्व भाग पन्नासावा संपला.

शांती पर्व

भाग एकावन्नावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, कृष्णाची ती विनंती ऐकल्यावर शंतनूचा पुत्र त्याला बोलतो, "अहो साक्षात नारायण, आपली ही विनंती ऐकून मला फार हर्ष झाला आहे. मी तुमच्या पुढे काय बोलणार? सगळे तुमच्या बोलण्यातून आधीच आलेले आहे. आपल्या पुढे मी नैतिकता, अध्यात्मविद्या (हित आणि सुखाचे व्यवस्थापन आणि सरते शेवटी मोक्ष) सांगणे किती योग्य होईल असा मला प्रश्न पडला आहे. मला त्या बाणांच्या जखमांमुळे फार यातना सहन कराव्या लागत आहेत. त्यांमुळे माझी गात्र विफल झाली आहेत. माझी विवेक क्षमता कमजोर झाली आहे. माझी तारतम्य बुद्धी काम करीनाशी झाली आहे. मी फार आजारी झालो आहे. अशा परिस्थितीत मी ते दिव्य ज्ञान माझ्या युधिष्ठीराला व इतर येथे जमलेल्यांना देऊ शकेन असे वाटत नाही. मी निटपणे बोलूसुद्धा शकत नाही. मी फार कमजोर झालो आहे. त्यांमुळे माझे शब्दोच्चार सुद्धा चांगले होत नाहीत. असा परिस्थितीत मी त्याला कांहीं सांगू शकेन असे संभवत नाही. मला क्षमा कर, कारण मी कांहीं बोलू शकत नाही. बृहस्पतीसुद्धा तुझ्या पुढे कांहीं बोलेल असे वाटत नाही. मला दिशासुद्धा समजत नाहीत. आकाश व पृथ्वी ह्यातील भेद मला समजत नाहीत. मी केवळ जीवंत आहे परंतु, त्यापेक्षा कांहीं नाही. माझ्याकडून अशा अपेक्षा करू नकोस. माझी जाण्याची वेळ येत आहे तेव्हा मी त्याच्या तयारीत ध्यान करण्यात माझा उरलेला समय घालवणे योग्य समजतो. मला क्षमा कर व तूच ते ज्ञान युधिष्ठीराला दे. तुझ्यापेक्षा श्रेष्ठ ह्या विषयात कोणीही नाही. तुझ्या उपस्थितीत मी बोलणे म्हणजे गुरूच्या उपस्थितीत शिष्याने बोलावे असे होईल".

वासुदेव त्यावर बोलतो, "कुरुवंशाच्या राजाचे ते म्हणणे मला योग्य वाटते. तुमच्या वेदनांचेसुद्धा मी समजू शकतो. मी तुम्हाला एक वर देतो त्यामुळे तुमच्या सगळ्या वेदना संपुष्टात येतील. त्याशिवाय तहान भूक अशा गोष्टींपासून जो त्रास तुम्हाला होत आहे तोसुद्धा होणार नाही. आता त्यांतून तुम्ही मुक्त होत अहात. असे बोलून कृष्ण भिष्माला तो वर देतो. त्यामुळे त्यांची प्रतिभा, बुद्धी, स्मरण शक्ती असे सगळे चांगले जागृत होते.

त्यांच्या इतर जागृत्यासुद्धा वाढतात. ज्या विषयाला तुम्ही बोलाल तो विषय तुम्ही चांगला समजून सांगाल. तुमचे ज्ञानचक्षू चांगले कार्यक्षम होतील. सगळ्या वर्णांच्या लोकांच्या कर्तव्याचे विश्लेषण तुम्ही उत्तम प्रकारे करू शकाल.

वैशंपायन पुढे सांगतात, ते झाल्यानंतर तेथे जमलेले ऋषी ज्यात व्यास होते, त्याशिवाय इतर होते ते कृष्णाचे कौतुक करू लागतात. त्याच्या स्तुतीपर ऋचा, साम आणि यजू गाऊ लागतात. त्यांच्यावर स्वर्गातून फुलांचा वर्षाव होतो. स्वर्गातून सुमधूर गाण्याच्या सुरांचे धून ऐकू येऊ लागतात. सगळीकडे त्या दैवी फुलांचा परिमळ पसरतो व वातावरण प्रसन्न होते. सगळे प्राणी शांतपणे तेथे वावरू लागतात. त्याच वेळी सूर्य पश्चिमेकडे झुकत असलेला दिसतो. ते महान ऋषी उठतात व कृष्णाला आणि भिष्माला वंदन करतात. त्यात युधिष्ठीर, सत्यकी, संजय, कृप असे सगळे असतात. त्यानंतर ते सगळे त्यांच्या घरी निघून जातात. ते सांगतात की, ते दुसऱ्या दिवशी पुन्हा तेथे येणार आहेत. दुसऱ्या दिवशी पुन्हा येण्याचे ठरल्यानंतर सगळे पांडव व त्यांचे साथी कृष्णासह त्यांच्या रथाकडे जातात. त्याचे सैनिक त्यांच्या बरोबर निघतात. त्या सैन्याचे जाणे असे दिसत होते जणू नर्मदा नदीचे पात्र विक्षवत पहाडामुळे दुभंगत होते. त्याच वेळी चंद्र पूर्वेकडून उगवत होता. ते पांडव त्यांच्या नगरात पोहोचतात. ते त्यांच्या निवासात आराम करण्यासाठी जातात. शांती पर्व भाग एकावन्नावा संपला.

शांती पर्व

भाग बावन्नावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, कृष्ण त्याच्या बिछान्यावर झोपतो. त्यात तो विचार करत असतो. त्यात तो भिष्मावर त्याचे ध्यान केंद्रीत करत असतो. पहाटेच्या सुमारास कांहीं गोड आवाजात गाणारे तरुण कृष्णाच्या स्तुतीची गाणी गाऊ लागतात. शंखनाद होऊ लागतात. नगारे वाजवले जाऊ लागतात. वीणा, पखवाज आणि बासरी ह्यांच्या धून ऐकू येऊ लागतात. कृष्णाच्या भव्य प्रासादातून हसण्याचे आवाज येत असतात. सर्व वातावरण मंगलमय झाले होते. युधिष्ठीराच्या प्रासादात सुद्धा तसेच वातावरण होते. त्यानंतर कृष्ण त्याचे शौच मुखमार्जन विधी उरकतो. त्यांचे सकाळचे मंत्र बोलू लागतो पवित्र अग्नीसमोर. त्यानंतर हजार ब्राह्मणांना हजार गाईचे दान करतो. ते ब्राह्मण त्याला आशिर्वाद देतात. स्वताचा चेहरा स्वच्छ आरशात तो पहातो. नीटनेटका करतो. त्यानंतर सत्यकीला सांगतो, जा आणि पहा युधिष्ठीर भिष्माकडे जाण्यासाठी तयार झाला आहे कां. सत्यकी त्वरेने धर्माच्या मुलाच्या घरी जातो. ते सगळे गांगापुत्राकडे जाण्याच्या तयारीत असतात. सत्यकी कृष्णाचा निरोप युधिष्ठीराला सांगतो तेव्हां युधिष्ठीर त्याला बोलतो, "अहो फाल्गुनी, माझा रथ तयार कर. आज आपल्याला आपले सैन्य न्यावयाचे नाही. त्यांना (भिष्माना) कोणत्याही प्रकारचा त्रास होता कामा नये. ते आज आपल्या सगळ्यांना बौद्धीक देणार आहेत. तेथे विनाकारण सामान्य जन नसलेले चांगले". सगळे पांडव एकत्रपणे कृष्णाच्या निवासस्थानी पोहोचतात. कृष्ण व सत्यकी त्यांच्या रथातून निघण्याच्या तयारीत असतात. ते एकमेकांना अभिवादन करत विचारतात कीं, त्यांची रात्र कशी गेली. अशाप्रकारे ते भिष्माच्या शरपंजराकडे पोहोचतात. तेथे आधीपासूनच कालचे ऋषी उपस्थित असतात. त्यानंतर गोविंदा आणि युधिष्ठीर, भिम, अर्जुन, नकूल व सहदेव सत्यकी असे सगळे त्यांच्या रथातून उतरतात. हात वर करून ते त्या जमलेल्या ऋषींना वंदन करतात. ते भिष्माच्या जवळ जातात. भिष्म शांतपणे पहुडलेले होते परंतु, त्यांच्या मुखावर वेदनांचे कष्ट आज दिसत नव्हते.

शांती पर्व भाग बावन्नावा संपला.

शांती पर्व भाग त्रेपन्नावा

जनमेजय बोलतो, "गंगापुत्र अर्थात देवव्रत जे त्यांच्या व्रतस्थतेमुळे ख्यातनाम होते ते त्यांच्या बाणांच्या शय्येवर झोपलेले दिसत होते. त्यांच्या भोवती माझे पणजोबा व इतर ऋषी जमलेले होते त्यांच्या मध्ये काय संवाद होत होता तो मला सांगा अहो ब्राह्मणा".

वैशंपायन म्हणतात, त्यावेळी नारदमुनींच्या नेतृत्वात अनेक ऋषी देवव्रताच्या शय्येभोवती जमले होते. त्याशिवाय युधिष्ठीर, धृतराष्ट्र, कृष्ण, भिम, अर्जुन, नकूल व सहदेव आलेले होते. भिष्माच्या त्या परिस्थितीबद्दल ते हळहळ व्यक्त करत होते. त्यानंतर नारद सगळ्यांना शांत रहाण्यास सांगून बोलू लागतात, "मंडळींनो, आता भिष्माची निजधामाला जाण्याची वेळ आली आहे. त्या आधी तुम्ही तुमचे प्रश्न त्यांना विचारून त्यांचे शंकांनिरसन करून घ्यावा कारण त्यानंतर असा ज्ञानी होणार नाही जो सगळ्या प्रश्नांचे सविस्तर व अधिकारवाणीने समर्पक समाधान करू शकेल. ह्या संधीचा फायदा करून घ्यावा". नारदांचे ते आवाहन ऐकल्यावर ते पांडव व इतर राजे जे युद्धात मारले गेले नव्हते असे सगळे भिष्मांच्या जवळ जातात परंतु, कोणीही त्यांना प्रश्न विचारू शकत नाहीत. त्या उलट ते एकमेकांकडे पहात रहातात कीं, कोणी प्रथम प्रश्न विचारावयाचे त्यात ते अडकून जातात. अखेरीस युधिष्ठीर कृष्णाला विनंती करतो कीं, तो सुरुवात करेल तर ते योग्य होईल. ते समजून हृषिकेश पुढे होऊन देवव्रतांना बोलतो, "आपली रात्र चांगली गेले कां? तुमच्या मनातील अस्वस्थता कमी झाली कां"? आपल्या जाणीवांमध्ये सुधारणा झाली कां? मला आशा आहे कीं, आपल्याला आता पहिल्या सारख्या वेदना होत नाहीत. आपले मन सुस्थितात आले आहे असा मी समजतो".

भिष्म बोलतात, अंगाची होणारी लाही लाही, ग्लानी, थकवा, आजारपण वेदना असे सगळे तुझ्या आशिर्वादांमुळे संपुष्टात आले आहे. मला भूत, वर्तमान आणि भविष्य सगळे स्पष्टपणे दिसू लागले आहे. सगळ्या देवता ज्यांचा उल्लेख वेदांत व वेदांतात आहे, त्या सगळ्या मला चांगल्या जाणवत आहेत. हा सगळा तुमच्या आशिर्वादाचा प्रभाव आहे. मी पहिल्या सारखा तंदुरुस्त झालो आहे. मी आपल्या व इतर जमातींच्या चालीरिती आता चांगल्या

ध्यानात ठेवू शकतो. माझी स्मरणशक्ती पूर्वीसारखी झाली आहे. कोणी काय करावयाचे व कोणी काय ते सगळे मला आठवत आहे. चारही वर्णांची कर्तव्ये मला चांगली आठवत आहेत. हे सगळे तुझ्या कृपेमुळे साध्य झाले आहे. तुझ्यावर जसे मी माझे मन एकचित्त करतो तसे ते सगळे माझे गुण पुन्हा मला प्राप्त होत आहेत. मी पुन्हा तरुण झालो आहे असे वाटते. मी आता युधिष्ठीराला शिकवण्यासाठी तयार झालो आहे. तरी मी विचारतो आपणच कां नाही ते त्याला शिकवत कारण आपल्या सारखा असतांना मी बोलावे हे योग्य वाटत नाही. मला तुझे कारण समजून घ्यावयाचे आहे.

वासुदेव बोलतो, "मला सगळे ओळखतात की मी ज्ञानी आहे परंतु, आपल्या ज्ञानाची माहिती कोणालाही नाही. ती सगळ्यांना व्हावी अशी माझी इच्छा आहे. त्यासाठी मी आपल्याला ते अमूल्य ज्ञान सांगण्यास आज्ञा देत आहे ज्यामुळे सगळ्या जगाला समजेल की, गंगापुत्र किती मोठा ज्ञानी होता. सगळ्या तिनही जगांला ते समजावे म्हणून मी तुम्हास ते सांगण्यास उद्युक्त करत आहे. त्यामुळे आपली सगळ्या दुनियेत ख्याती होईल. जोवर मनुष्य आहे तोवर तुमची ख्याती होत रहावी अशा उद्देशांने मी हे करत आहे. आपण वयाने ज्येष्ठ अहात. तुमचा स्मृतीचा गाढा अभ्यास आहे. आपण राजांच्या कर्तव्याबाबत चांगले जाणकार अहात. आपल्या कारकिर्दीत आपल्या कडून एकही अयोग्य कृत्य झाल्याचे ऐकित नाही. सगळे आपल्याला मानतात. आपण ऋषी संत ह्यांचा मान राखला आहे व तेसुद्धा आपल्याला फार मानत असतात. नितीशास्त्र आणि अध्यात्मविद्या ह्या बाबतचे आपले ज्ञान सर्वात जास्त आहे म्हणून तो तुमचा अधिकार आहे. ती शस्त्रं इतरांना शिकवण्याचा आपला अधिकार सर्वमान्य आहे. लोकांना त्यांच्या ह्या शास्त्राबाबतच्या कर्तव्याची माहिती आपण दिली पाहिजे. असे असतांना जर तुम्ही ते कार्य केले नाहीत तर मात्र तुम्हाला पाप लागेल म्हणून तुम्ही येथे जमलेल्यांना ते सगळे शिकवण्याचे कार्य करावे, येथून जाण्या आधी. अशी मी तुम्हाला आज्ञा करत आहे.

शांती पर्व भाग त्रेपन्नावा संपला.

शांती पर्व भाग चौपन्नावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, नव्या दमाने कुरु वंशाचा तेजस्वी राजा, देवव्रत, अर्थात भिष्म बोलतात, "मी प्रथम राजाची कर्तव्ये कोणती त्यावर सांगणार आहे. कृष्णाच्या कृपेने माझे ज्ञान मला पुन्हा प्राप्त झाले आहे जे मी त्या जखमांच्या वेदनांमुळे विसरलो होतो. त्यासाठी तुमच्यातील उत्तमगुणी युधिष्ठीर मला प्रश्न विचारत जाईल व मी त्याला उत्तर देत रहाणार आहे. ते ऐकून तेथे असलेले सगळे राजे, ऋषी आनंदी होतात. पंडुची इतर मुलं ज्यांच्यामध्ये बुद्धीमत्ता, संयम, ब्रह्मचर्य, क्षमाशिलता, चांगुलपणा, मनोनिग्रह असे गुण आहेत तेसुद्धा मला प्रश्न विचारू शकतात. ज्या राजांमध्ये तपस्या करण्याची क्षमता आहे, शौर्य आहे, मनाची शांतता आहे, चतुराई आहे, निर्भय आहेत, तेसुद्धा मला प्रश्न विचारू शकतात. जे पापभिरू आहेत, फायद्या साठी सुखासाठी जे अपकृत्य करणार नाहीत असें मला प्रश्न विचारू शकतात. जे वेदांचा, वेदांताचा अभ्यास करण्यात त्यांचा फावला वेळ खर्च करतात ते मला प्रश्न विचारू शकतात".

वासुदेव त्यानंतर बोलतात, "राजा युधिष्ठीर त्यासाठी योग्य आहे. तुम्हाला भितो म्हणून तो त्याच्या शंका तुमच्या पुढे मांडत नाही".

भिष्म बोलतात, "ज्याप्रमाणे ब्राह्मणांचे कर्तव्य दान करणे, विद्याभ्यास करणे, तपस्या करणे असते त्याच प्रमाणे क्षत्रियाचे कर्तव्य असते, योग्य कारणासाठी स्वकीयांचेसुद्धा वध करणे, पाप नष्ट करण्यासाठी तशा लोकांचा नायनाट करणे, त्यात प्रसंगी तो त्याच्या गुरूचा, शिक्षकांचा सुद्धा वध करू शकतो ते अवैध समजलेले नाही. जो क्षत्रिय मोहात अडकून ते करण्यास धजत नाही तो कुलिन क्षत्रिय समजला जात नाही. आपले कार्य सिद्ध करण्यासाठी जो क्षत्रिय सगळी पृथ्वी रक्तबंबाळ करतो तो खरा क्षत्रिय समजला जातो. मनु सांगतो की, चांगल्या उद्देशाने जो क्षत्रिय संहार करतो तो स्वर्ग पृथ्वीवर उतरवत असतो. जो ते करण्यास घाबरतो तो पृथ्वीचा नरक करतो".

वैशंपायन पुढे सांगतात, भिष्माचे ते आश्वासक बोलणे ऐकल्यावर युधिष्ठीर नम्रपणे पितामहांच्या पायावर डोके ठेवतो, भिष्म त्याच्या कपाळाचे चुंबन घेतात व बोलतात, "न घाबरता तुला जे विचारावयाचे आहे ते सगळे विचार". नंतर उभा राहून युधिष्ठीर विचारतो. शांती पर्व भाग चौपन्नावा संपला.

शांती पर्व

भाग पंचावन्नावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, सगळ्यांना वंदन करून कृष्ण आणि भिष्मना नमस्कार करून युधिष्ठीर त्याचे प्रश्न विचारण्यास सुरुवात करतो. तो विचारतो, "नितीशास्त्र सांगते कीं, सगळ्यामध्ये राजाचे नितीशास्त्र सर्वात जास्त किचकट असते. कारण त्याला अनेकविध प्रकारे सत्याचे संरक्षण करावयाचे असते. त्यासाठी मला सांगा राजाची कर्तव्ये त्यांने कशाप्रकारे साध्य करावयाची असतात. प्रजेसाठी नैतिकता, हित आणि सुख साध्य करणे हे राजाच्या कामांचा भाग असतो. त्याच बरोबर त्याच्या स्वताच्या मुक्तीचा मार्ग सुद्धा ह्या तीन गोष्टींशी निगडीत असतो. राजाच्या कामात न्यायाचा चाबूक त्यांने कसा वापरावयाचा ते त्याला चांगले माहीत असले पाहिजे. जर ते त्याला न समजल्यामुळे तो गोंधळला तर जगात अराजक माजू शकते. सूर्य उगवल्याने जसे अंधार नाहीसा होतो तसे ह्या शास्त्राच्या योग्य वापरामुळे समाजातील अन्यायाचा अंधार नाहीसा होत असतो. म्हणून अहो पितामहो, मला राजाच्या कामाच्या दिशा समजावून सांगा. कृष्णाने आपली स्तुती अशी केली आहे कीं, त्यांमुळे आपण माझ्या शंकांचे समाधान करू शकाल असे मी समजतो".

भिष्म बोलतात, "मी प्रथम धर्माला नमन करतो, त्यानंतर कृष्णाला व त्यानंतर ब्राह्मणांना वंदन करतो. त्यानंतर मी तुझ्या प्रश्नाचे उत्तर देणार आहे. ते नीट ऐका, राजाची कर्तव्ये व त्याशिवाय इतर गोष्टी मी सांगणार आहे. राजाचे पहिले काम असे असते कीं, प्रजेच्या सुखासाठी तो परमेश्वराला, ब्राह्मणांना व दैवतांना प्रार्थना करतो. कारण त्यांच्या मदतीशिवाय राजाचे भाग्य फळत नाही. तो स्वतः त्याच्या मर्यादा समजून सदैव वर्तन ठेवेल. प्रजेच्या मनात शंका येणार नाही अशी राजाची वर्तणूक असावी लागते. राजाला केवळ दैवावर अवलंबून राहून चालत नाही, त्याला त्याची कर्तव्यदक्षता तितकीच महत्वाची असते. माझ्या मते कर्तव्यदक्षता दैवापेक्षा जास्त महत्वाची असते कारण त्याने बर्याच वेळा दैव सुधारता येते. राजाला भावनाविवश होणे परवडणारे नसते. त्यासाठी फार दुःखी होणे, क्रोधी होणे, एकदम खूष होणे असे भावनिक आविष्कार राजामध्ये नसावेत. त्यासाठी त्याची मनस्थिती तटस्थ स्वरूपाची असली पाहिजे. आपण सुरु केलेले काम

बिघडले आहे हे समजल्यावर अथवा चांगले चालले म्हणून वर दिलेल्या प्रतिक्रिया राजामध्ये उत्पन्न होतात ते बरोबर नसते. यशामुळे आनंदी होणे अथवा अपयशामुळे कष्टी होणे राजाला परवडणारे नसते. सत्याच्या शोधात तो असला पाहिजे जसे ऋषी असतात. जो राजा स्तुतीने पाघळतो कींवा टिकेने नाराज होतो तो चांगले राज्य करू शकत नाही. कारण टिका व स्तुती करणारे राजाला धोका देणारे असू शकतात. प्रसंगी तर्कशुद्ध विरोध करणारा राजाला जास्त उपयोगाचा असतो. होणार्या टिका अथवा स्तुती राजाने अभ्यासावयाच्या असतात. त्यात भावनिक दृष्ट्या न अडकता ते त्याला करता आले पाहिजे. राजा त्याच्यातील दोषांचे उघड दर्शन, कबुली करणार नाही. त्याचवेळी तो विरुद्ध पक्षाचे दोष सगळ्यांपुढे उघड कसे होतील तसे करतो. राजा त्याच्या निकटवर्तींशीसुद्धा सावधगिरीने वागेल. राजा अन्याय चालवून घेतो असें दिसले तर त्याचे राज्य संपुष्टात येते जे त्याचेच निकटवर्ती करत असतात. त्याच प्रमाणे राजा विनाकारण जास्त कठोर झाला तर तेसुद्धा त्याच्या हिताचे नसते. राजाला संयमाने भावनाविवश न होता त्याचे निर्णय घ्यावयाचे असतात. विद्वान लोकांचा राजा कधीच अपमान करणार नाही. त्यांचे म्हणणे तो न रागावता अथवा कंटाळता ध्यान देऊन ऐकेल कारण त्यात त्याचे हित असते. राजा कोणाचीही कुचेष्टा अथवा फार स्तुती करणार नाही. विद्वानांचा द्वेष करणारा राजा नष्ट होतो. विद्वान लोक त्यांच्या बुद्धीनुसार त्यांचे मुद्दे मांडत असतात जे कदाचित राजाच्या त्या मनस्थितीला साजेसे नसतील परंतु, यथावकाश ते राजाला हिताचे ठरू शकतात. राजाला खरे टिकाकार व हितद्वेषी टिकाकार ह्यांतील फरक समजला पाहिजे. खरे टिकाकार राजाचे खरे मित्र असू शकतात. त्यांना समजून घेण्यात राजाचे हित असते. राजाचे अर्धे यश त्याच्या मित्र ओळखण्यात असते. चुकीच्या माणसाला त्याने मित्र ठरवले तर त्यामुळे त्या राजाचा नाश होत असतो. राजाचा चांगुलपणा सत्पात्र असला पाहिजे. अयोग्य लोकांना चांगुलपणा दिल्याने राजाचे व त्याच्या राज्याचे नुकसान होऊ शकते. एकादा बुद्धिमान मनुष्य राजाला त्रास देऊ लागला तर त्याचे कारण शोधून काढावयाचे असते. राजाने त्याच्या कारभार्यात विद्वान लोक घ्यावयाचे असतात. त्यांनी त्यांचे विचार राजाला खाजगीमध्ये सांगण्याचे बंधन मात्र त्यांच्यावर असले पाहिजे. राजाला त्याच्या चुका स्पष्टपणे खाजगीत सांगणारा राजाचा मित्र असतो हे राजाने लक्षात घेतले पाहिजे.

नेहमी स्तुती करणार्या कारभार्याकडे राजाने लक्ष द्यावयाचे असते. राजाची खरी ताकद त्याच्या खर्या मित्रात असते. त्याशिवाय त्याचा खजिना, त्याचे कोट किल्ले, सैन्य, शस्त्रागार, गुप्तहेर, प्रामाणिक नोकर, सल्लागार आणि त्याच्यावर प्रेम करणारी त्याची प्रजा हि राजाची खरी संपत्ती असते. प्रामाणिकपणे काम करणारा सेवक कधी चूक करू शकतो अशावेळी त्याला सुधारावयाचे असते नांकीं, त्याला कठोर शासन करावयाचे असे राजाचे धोरण असले पाहिजे. चुकीचे प्रकार असतात. अज्ञानामुळे होणारी, अननुभवामुळे होणारी, घाईमुळे होणारी ह्या चुका क्षम्य असतात. मुद्दाम केलेली, बेपर्वाईमुळे होणारी, आळसामुळे होणारी अशा चुका क्षम्य नसतात. क्षम्य चुका सुधारावयास संधी द्यावयाची असते. अक्षम्य चुकांना शिक्षा करणे आवश्यक असते. कारण तशा चुका राजाला व त्याच्या राज्याला परवडणार्या नसतात. त्याप्रमाणे राजाने त्याची क्षमाशिलता, दयाबुद्धी दाखवावयाची असते. राजाचे तसे वागणे आहे हे जेव्हां त्याच्या लोकांना समजते ते लोक त्याप्रमाणे सावधगिरीने त्यांची काम करू लागतात. त्याला नितीशास्त्रात मर्यादा असें समजले जाते. राजाला कोणी कायम शत्रू अथवा मित्र नसतात. राजाने कोणतेही व्यसन करावयाचे नसते जसे, मदिरा, नशापान, द्युत, शिकार, बाई (त्यात येणारी नांच गाणी इत्यादि). अशी व्यसन राजाचे नांव त्याच्या प्रजेत भ्रष्ट करतात. ते राजासाठी चांगले नसते. राजा त्यात मर्यादेने रमू शकतो परंतु, त्या मर्यादा त्याला समजल्या पाहिजेत. त्यासाठी राजा जाणकार मित्रांच्या सहवासात रहात असला पाहिजे, जे त्याला त्या मर्यादा सांगतील व सांभाळतील. खरे तपस्वी, साधू पुरुष राजाच्या मित्र परिवारात असावेत. राजाच्या मनात त्याच्या प्रजेबद्दल प्रेम, आदर, सन्मानाची, मित्रत्वाची भावना असली पाहिजे त्यामुळे प्रजेच्या मनात सुद्धा त्या उत्पन्न होत असतात. जो राजा त्याच्या प्रजेशी दुष्टपणा करतो त्याला त्याची जनता नष्ट करते. राजाला त्याची प्रजा त्याचे विशाल कुटूंब वाटले पाहिजे. राजाचे वागणे निर्दोष असले पाहिजे. शूर व न्यायी राजा नेहमी यशस्वी असतो. सामान्य लोकांशी वागताना राजा प्रेमळ परकेपणाच्या धोरणांनी वागेल. ना जास्त जवळ ना जास्त लांब असे ते असले पाहिजे. कारण बर्याच सामान्य जनांना त्यांच्या मर्यादा समजत नाहीत व त्यामुळे अजाणता चुकीची वर्तणूक त्याच्या कडून होत असते. ते राजासाठी व त्याच्या प्रजेसाठी चांगले नसते. राजाचे त्याच्या प्रजेशी वागणे असे असले पाहिजे की, त्या प्रजेला त्याच्या

बद्धल भितीयुक्त आदर राहिल. लहान मुलं जशी लाड केल्याने अमर्यादा होतात व ते सांभाळणे अवघड जाते तसेंच, "अति परिचयात अवज्ञा", हे होत असते ते राजाने होऊ देऊ नये. ह्या मर्यादा सांभाळणारा राजा लोकांत प्रिय असतो.

शांती पर्व भाग पंचावन्नावा संपला.

शांती पर्व

भाग छप्पन्नावा

भिष्म पुढे सांगतात, राजा कार्यक्षम असला पाहिजे. आळशी राजा त्याच्या राज्याची व्यवस्था चांगली पाहू शकत नाही. राजा ऐषोआरामात जास्त रमणारा नसावा. साप जसा उंदराला गिळंकृत करतो तशी पृथ्वी आळशी व युद्धाला घाबरणारा राजा आणि संसारात अतिरमणारा ब्राह्मण ह्यांना नष्ट करत असते असे ऋषी उशनाने सांगितले आहे ते लक्षात ठेव. ज्या परिस्थितीत शांतता करार करणे सोईचे असते तेव्हां तो करावा परंतु, जेव्हां युद्ध सोईचे असेल तेव्हां युद्ध करण्यात राजा तयार असला पाहिजे. राजा त्याच्या आम प्रजेच्या हितासाठी त्याच्या मित्रावर, गुरूवर, शिक्षकांवर हल्ला करून ते प्रजेचे हित साध्य करेल तर त्यात पुण्य कर्म असते. असे प्राचीन राजा मरुत्ताने सांगितले आहे जे प्रजापतीनेसुद्धा मान्य केले आहे. प्रजेच्या अंतिम हितासाठी राजाला त्याच्या जवळच्या लोकांचा विरोध सहन करून त्याचे काम करावयाचे असते. प्राचीन काळी होऊन गेलेला राजा सागर त्याच्या प्रिय मुलाचा त्याग करतो त्याच्या जनतेच्या भल्यासाठी. ऋषी उदक्कलाने त्याच्या मुलाला सोडून दिले कारण तो स्वेतकेतू ब्राह्मणांना खोटी आश्वासनं देत असे. ह्या ठिकाणी तत्त्वासाठी त्यांने त्याच्या मुलाचा त्याग केला होता. राजालासुद्धा प्रसंगी तत्त्वासाठी प्रियजनांचा त्याग करावा लागतो. म्हणजे राजा तत्त्वनिष्ठ असला पाहिजे जी तत्त्व पुण्यमार्गी आहेत. राजाला त्याच्या जनतेची लूट करता येणार नाही. तसे करणारा राजा यथावकाश नष्ट होतो. जो राजा त्याचे सामर्थ्य, वचनबद्धता, क्षमाशिलता, प्रजेच्या भल्यासाठी वापरतो तो समृद्धीच्या शिखरावर पोहोचतो. राजाचे सहा विकार (काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद आणि मत्सर) मर्यादित असले पाहिजेत. राजा त्याचे काम अशाप्रकारे करील ज्यामुळे नैतिक मुल्ये सांभाळली जातील. स्वार्थाच्या व सुखाच्या आधीन गेलेला राजा त्याच्या प्रजेला नापसंत होतो. राजाकडे त्याचे गुप्त सल्लागार असले पाहिजेत ज्याची माहिती त्याच्या विरोधकांना असणार नाही. राजाचे पुढील पाऊल काय असेल ते सर्वथा गुप्त असले पाहिजे. कारण राजाचे गुप्त शत्रू त्याच्या मित्रातच असण्याची मोठी शक्यता असते. राजाचे प्रामाणिक सेवक त्याच्या शत्रूच्या गोटात काम करण्यासाठी त्यांने खुबीने

ठेवावयाचे असतात. एकाद्या मोठ्या योद्ध्यापेक्षा राजाचे गुप्तहेर जे कधी कोणाला समजत नाहीत ते जास्त मोठी लढाई जिंकत असतात तहनाम्यांच्या कारवाईमुळे. राजाच्या गुप्तहेरांना अप्रसिद्ध रहाण्याची सवय असली पाहिजे. जो गुप्तहेर प्रसिद्धीची अपेक्षा करतो तो गुप्तहेर रहात नाही. शेकडोच्या संख्येने असलेल्या राजाच्या लष्करापेक्षा त्याते मुठभर हेर जास्त मोठी लढाई जिंकू शकतात. म्हणून राजा त्याचे गुप्तहेरखाते निष्णात राहिल असे पाहिलं. राजाची न्याय व्यवस्था यमासारखी चोख असावी व त्याची संपत्ती कुबेरासारखी असली पाहिजे. त्यासाठी राजा त्याच्या राज्यातील वैश्यांचे योग्य व्यवस्थापन करणारा असली पाहिजे. कसबी कारागिर, यंत्रज्ञ, तंत्रज्ञ, कृषीज्ञ असे लोक राजा सांभाळील व त्यांच्या मदतीने तो त्याच्या राज्याचे विविध व्यापर उदीम वाढवेल. राजा सावकारांवर चांगले लक्ष ठेवून ते लोकांना लुडत नाहीत ते पाहिल. राजा त्याच्या प्रजेतील गुणवंतांचा सत्कार करील व जे गुणवंत नाहीत त्यांना गुणवंत होण्यासाठी प्रोत्साहन देईल. अशा कामात कांहीं हितसंबंध इतरांचे नुकसान करण्याचा प्रयत्न करणारे असतात, त्यांच्या सगळ्या कारवायावर राजाचे गुप्तहेर खाते लक्ष ठेवील. ज्यामुळे कोणावर अन्याय होणार नाही. राजा ज्येष्ठांचा आदर करील. त्यांचे ऐकून घेईल. त्यांच्या अनुभवाचा आदर करील. त्यामुळे त्याचे प्रजेतील स्थान भक्कम होईल. राजाची भिती दुर्गुणी लोकांना वाटली पाहिजे. प्रसंगी तो त्यांच्या कडील संपत्ती काढून गुणीजनाना देईल कांहीं चांगले कार्य करण्यासाठी. राजाचे बोलणे, वेषभूषा, हावभाव निर्दोष असले पाहिजेत. कारण त्यावरून लोक त्याची किंमत करत असतात. राजा त्याच्या पदरी उच्चकुलीन लोक त्याचे काम करण्यासाठी ठेवील. त्या लोकांचे वागणे, त्यांच्या आधीच्या पिढीतील लोकांचे वागणे त्यांचे कर्तृत्व असे सगळे निरखून मगच त्यांची नेमणूक तो करील. राजा त्याच्या प्रजेतील गुणीजनांच्या शोधात असेल. जे सापडतील त्यांना योग्य संधी तो देईल त्यामुळे त्याच्या राज्याची बौद्धिक, अध्यात्मिक, कलाकुसर, क्षत्रिय इत्यादि संपत्ती वाढत जाईल. प्रामाणिक व समर्थ मंडळी जो राजा त्याच्या सहकार्यात सांभाळतो तो कधीच अयशस्वी होत नाही. जो राजा लोभी होऊन त्याच्या प्रजेवर जुलमी कर लादतो, सगळ्यांशी सदैव संशयाने वागतो तो कधी मोठा होऊ शकत नाही. त्याचे लोकच त्याचा नाश करत असतात. जो राजा मनोमनी समजून असतो कीं, त्याची संपत्ती, सत्ता ही परमेश्वराने

दिलेली अमानत आहे व तो फक्त त्याचा राखणदार आहे व त्याप्रमाणे त्याची कर्तव्ये करत असतो तो धन्य होतो त्याच्या मृत्यूनंतरसुद्धा त्याला सगळे आठवत रहातात. अरे, युधिष्ठीरा हे तत्व तू चांगले लक्षात ठेवून तुझे राज्य चालव. जो राजा सच्चे साथीदार सांभाळतो तो जरी प्रसंगी हरला तरी यथावकाश पुन्हा यशस्वी होत असतो. त्याचे सच्चे साथीदार त्याला मदत करत असतात. अशा साथीदारांना सांभाळण्यासाठी राजाला त्यांची सुद्धा मदत करावयाची असते. जो राजा हे सगळे व्यवस्थितपणे सांभाळतो तो मोठा राजा होतो. गुणीजनांना ओळखून त्यांच्या गुणांना प्रोत्साहन जो राजा देतो त्याचे राज्य भरभराटीला जाते. त्याच्या राज्यात इतर प्रदेशांतून गुणीजन स्वताहून येतात व त्याच्या राज्याचा उद्धार करतात. जो राजा न्यायीपणा व क्रौर्य ह्यातील फरक समजत नाही त्या राजाला त्याचेच लोक नष्ट करतात. क्रोधीपणा, क्रौर्य हे पापकारक दोष जो राजा वाढवतो तो त्याच्या जीवंतपणीच मेल्यासारखा होतो त्याच्या प्रजेसाठी. जो राजा त्याच्या राज्याला त्याची संपत्ती समजतो तो नरकात जातो. राज्याच्या विकासासाठी रजोगुणी लोक आवश्यक असतात. म्हणून राजा त्या गुणाच्या लोकांची विशेष काळजी घेईल. तमोगुणी लोक राज्याचे नुकसान करणारे असतात म्हणून राजा त्या गुणाच्या लोकांना उत्तेजन देणार नाही. जो राजा चोर झाला त्याच्या प्रजेच्या मालमत्तेचा तो नरकात गेला म्हणून समज. जो राजा त्याच्या प्रजेची फसवणू करतो तो नरकात जातो. राजा त्याचे उघड शत्रू ओळखतो परंतु, जर तो त्याचे छुपे शत्रू समजू शकला नाही तर त्याचे राज्य धोक्यात आहे असें समजावे. जो राजा बेजबाबदार नागरिकांना शिस्त लावत नाही व त्यांच्या दुर्गुणाकडे दुर्लक्ष करतो त्याचे राज्य धोक्यात असते.

शांती पर्व भाग छप्पन्नावा संपला.

शांती पर्व

भाग सत्तावन्नावा

भिष्म पुढे सांगतात, प्रजेचे संरक्षण त्यात, वास्तविक, आर्थिक, नैतिक, शारिरीक अशी संरक्षणं राजाला द्यावी लागतात. बृहस्पतीच्या दृष्टाने ते राजाचे सर्वात मोठे काम असते. कवी उशनस, इंद्र, प्रचेताचा मुलगा मनु, भारद्वाज, ऋषी गौरस, असे सगळे हेच सांगतात. असे संरक्षण कसे राजा देऊ शकतो ते आता सांगतो ते ऐक, उत्तम गुप्तहेर विभाग, त्यांचे (लोकांचे) हक्क त्यांना न मांगता देऊन, प्रमाणात कर पद्धती ठेवून, उत्तम सैन्य बाळगून, न्याय खात्यात गुणी न्यायाधीशाची नेमणूक करून, हिशोब चोख ठेवून, खरे काय ते समजून त्या प्रमाणे काम सांभाळून, शत्रूंमध्ये वाद लावून त्यांच्यात भेदनिती आचरून त्यांची शक्ती कमी करून, जुनी घर दुरुस्त करून, दुर्जनांचे निर्दालन करून, विविध सामुग्रींचे साठे तयार ठेवून, सुसंस्कृत माणसांना कामाला ठेवून, विद्वान लोकांच्या सल्ल्याने काम करून, माणूसकीचे नियम पाळून, सैन्याला सांभाळून, खजिना वाह्यात खर्चाने खाली होत नाही ते पाहून, मित्रपक्ष व दोस्तांचे संबंध सुरक्षित ठेवून, शिपाई (पोलिस) दलाची सुयोग्य योजना करून. अत्यंत कार्यक्षम सेवा ठेवून असे बृहस्पती सांगतात. ते पुढे सांगतात, राजा बोलण्यात व हाताच्या कारवाईत सारखाच चतूर असला पाहिजे. जो राजा योग्य कारवाई वेळीच करू शकत नाही तो जरी संपन्न असला तरी छोट्या विरोधका पुढे सुद्धा तग धरू शकत नाही. जसे काळजी न घेतल्यास एक छोटी ठिंणगी मोठी आग लावू शकते त्याप्रमाणे वेसावध राजाला मोठ्या संकटाला सामोरी जावे लागते. सैन्याचे मनोधैर्य योग्य राखून राजा मोठ्या लढाया सहज जिंकू शकतो. जेथे हल्ला करणे आवश्यक असते तेथे बचावाचे धोरण ठेवणारा राजा पराजित होतो. हल्ला हे बचावाचे धोरण ठेवणारा नेहमी सरशीत असतो. मोठे राज्य सांभाळणे अधीर राजाला जमत नाही. राजा नेहमी प्रजेच्या हितासाठी धूर्त असला पाहिजे व्यवहार चतूर असला पाहिजे. राजाचे धोरण प्रसंगी मित्रत्वाचे तर कधी वाकड्यात असं असावे लागते. तो साधाभोळा असून चालत नाही. त्याच्या प्रजेचे संरक्षण करण्याच्या कामात जर तो संकटात सापडला तर त्याची ख्याती वाढते. म्हणून राजाने धोके स्वीकारण्यास घाबरू नये. अशा राजाला

धाडशी राजा म्हणून प्रसिद्धी मिळते. अशाप्रकारे राजाच्या कामात बरीच गुंतागुत असते ती सांभाळणारा राजा थोर होतो. राजा संधीसाधू असावा लागतो. प्रसंगी, "तोंडात हरी व हातात सुरी", असे त्याचे धोरण शत्रूशी व दुर्जनांशी वागतांना असावे लागते.

भिष्म बोलतात, "आणखीन काय मी तुला सांगावे, ते तू मला विचार". असे बोलून ते थांबतात.

वैशंपायन पुढे सांगतात, तेजस्वी ऋषी व्यास, देवस्थल, अस्व, वासुदेव, कृप, सत्यकी, संजय ते ऐकून फार प्रसन्न होतात. ते "फार छान, फार छान", असे बोलतात.

युधिष्ठीर रडत रडत भिष्माचे पाय पकडत बोलतो, "अहो आजोबा, उद्या मी ह्यावर विचार करून आणखीन प्रश्न उत्पन्न झाले तर ते विचारण्यासाठी पुन्हा येणार आहे. तेव्हां आपण माझ्या शंकांचे समाधान करावे. आता संध्याकाळ होत आली आहे.

त्यानंतर केशव, कृप आणि इतर जमलेले भिष्माला नमस्कार करतात. त्याच्या भोवती प्रदक्षिणा करतात. तेथून निघतात. ते ओघवती मध्ये स्नान करतात. मंत्रोच्चार करतात, त्यांच्या पितरांचे स्मरण करतात, संध्या कर्म उरकून ते त्यांच्या निवासस्थानी निघतात. शांती पर्व भाग सत्तावन्नावा संपला.

शांती पर्व

भाग अष्टावन्नावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, दुसऱ्या दिवशी ते सगळे उठून प्रातर्विधी उरकून ते पांडव आणि यादव भिष्मांच्या कडे निघाले. तेथे पोहोचल्यावर ते देवव्रताला त्यांचे क्षेमकुशल विचारतात. रात्र त्यांची कशी गेली असे विचारतात. त्यानंतर तेथे जमलेल्या ऋषींमुनींना ते नमस्कार करतात. ते सगळे बसल्यावर राजा युधिष्ठीर भिष्मांना विचारतो, "मला सांगा राजन हा शब्द केव्हां पासून वापरात आला. मला सांगा". राजा म्हणून जो असतो तो इतर माणसां सारखाच असतो. तरी त्याच्यावर ती जबाबदारी कां ब्रह्मदेव टाकतो, अशी त्यांच्यात काय खुबी असते कीं, तो इतरांपेक्षा वेगळा ठरतो व त्याच्यावर त्या सगळ्या जास्त जबाबदार्या असतात. दैव त्याला असे विशेष अधिकार कां देत असते. कीं, तो पृथ्वीवरचा देव ठरतो. त्याच्या सुखात सगळ्यांचे सुख असते व त्याच्या दुःखात सगळ्यांचे दुःख असते असे त्यांच्यात काय खास असते ते मला सांगा. त्याच्या वंशाला विशेष महत्व का प्राप्त होत असते. बऱ्याच दृष्टीने तो व त्याचे कुटूंब इतर सामान्य माणसांपेक्षा खास कां ठरते? त्याचे कारण मला समजेल अशाप्रकारे समजावून सांगा. लोक त्याला देवासारखे पुजतात त्याचे कारण मला सांगा".

भिष्म सांगतात, "एका सगळ्या जमलेल्या राजांनो, कृतयुगात प्रथम राजेशाही सुरू झाली त्याची कथा सांगतो. सुरूवातीला कोणी राजा नव्हता. कोणी शासक नव्हता. कोणी कोणाला न्याय देण्याचे काम करत नव्हता. लोक एकमेकांना संरक्षण वाईटांपासून देत होते. परंतु, ते काम लोकांना फार त्रासदायक वाटत होते. कोणी कोणाला मदत करावयाची व ती कां असे प्रश्न पुढे येऊ लागले. त्यामुळे समाजातील शिस्त बिघडली. जास्त शक्तीमान कमी शक्तीमानाला त्रास देऊ लागले. जास्त शक्तीमान जर वाईट असेल तर सगळ्यांना त्याचा त्रास होऊ लागला. लोकांचे लोभ वाढत होते व त्या सगळ्या गोष्टी मर्यादेबाहेर जाऊ लागल्या. ज्याला जे पाहिजे ते न मिळाल्यामुळे त्यांच्यात क्रोध व दुःख ह्या प्रेरणा कार्यरत झाल्या, शिस्त राहिली नाही. लैंगिक वासनांमुळे शक्तीमान दुसऱ्यांची बायको जो कमजोर आहे, बळजबरीने नेऊ लागला. एका प्रकारे अराजक माजू लागले.

पुण्य व पाप ह्यांचे भान राहिले नाही. ते जसे झाले माणसातील परमज्ञान अर्थात वेद नाहीसे झाले. जे त्या आधी माणसात अंतर्यामी स्वाभाविकपणे होते. चांगुलपणा, माणूसकी हे कमी होत गेले होते. अशावेळी कांहीं शहाणे लोक देवाच्या कल्पनेने चांगुलपणा समाजात आणण्यास सुरुवात करतात. कारण शक्तीमान माणसाला सुद्धा त्या अव्यक्त शक्तीची भिती वाटत होती. अशारितीने प्रथम देवांची संकल्पना माणसाच्या समाजात रुढ झाली कारण त्या देवाच्या भितीमुळे लोक सांभाळून वागू लागले. त्यातून धर्म ही संकल्पना वाढत गेली. देवाचे फेरे माणसाला समजत नव्हते. ते समजण्यासाठी मनुष्य अध्यात्म साधना करू लागला. त्यामार्गाने पुन्हा चांगुलपणा व माणूसकी समाजात प्रचारात आली. त्याची पकड समाजावर चांगल्या लोकांनी चांगली केली त्यातून प्रथम ब्राह्मण वर्णाची सुरुवात झाली. तरी महत्वाकांक्षा माणसात होत्या त्यांचे नियंत्रण करण्याची आवश्यकता वाटू लागली. त्यांचे नियंत्रण करण्यासाठी कोणीतरी योग्य पुरुष असला पाहिजे असे वाटू लागले. त्या आधी देवांची संकल्पना रुढ झाली होती परंतु, तो देव कोणाला दिसत नव्हता. त्यामुळे त्याचे बंधन सगळ्यांवर चालत नव्हते. त्याकरता दिसणार्या देवाची आवश्यकता वाटू लागली. ऋषी, तपस्वी होते परंतु, ते लोकांच्या अमर्यादीत वासनांना आवरू शकत नव्हते. त्यांमुळे कोणी प्रापंचिक मनुष्य असावा जो त्यांच्या महत्वाकांक्षा नियंत्रित करू शकेल अशा कोणाची तरी व्यवस्था आवश्यक वाटू लागली. अशी मजबूत माणसं समाजात होती जी गुणवान मर्यादाशीर होती. त्यांच्याकडे लोक न्याय मागण्यासाठी जाऊ लागली जसे मुलं त्यांच्यातील भांडण सोडवण्यासाठी त्यांच्या आई नाहीतर बापाकडे जातात तसे होऊ लागले. सगळ्यांच्या दृष्टीने निर्दोष अशी माणसे समाजात असतात त्यांचे महत्व वाढले. लोक त्यांच्याकडे न्याय मागण्यासाठी जाऊ लागले. अशारितीने ब्रह्माने राजाची व्यवस्था समाजात उत्पन्न केली. धर्म व त्या अनुषंगाने पुरोहित वर्ग समाजात उत्पन्न आधीपासून झाले होते. त्यात राजाची भर पडली. त्यात ब्रह्माच्या बुद्धीतून पुन्हा वेद अवतरले. त्यात चांगुलपणाचे, माणूसकीचे नैतिकतेचे नियम सांगितले गेले जे प्रथम मनूने सांगितले. त्याच पुण्य, हित आणि सुख ह्यांचे संतुलन कसे साध्य करावयाचे ते दिले आहे. म्हणजे हित व सुख मिळवतांना पुण्यात कांहीं कमी होणार नाही असे पहावयाचे असते. त्यामध्ये मोक्षाची भर पडली. म्हणजे पुण्य शेवटी मोक्षाकडे नेते हे

मनुष्य समजला होता. नियम तयार झाले परंतु, त्यांची अंमलबजावणी कोणी करावी ते ठरवावयाचे होते. त्यासाठी देवासारखा उच्च गुणी मनुष्य विविध समाजांतून निवडले गेले. ते गुणवान होते जसे देव असतात. त्यातून देवाच्या जागी तो मनुष्य आला तोंच राजा झाला. त्याला त्यागाची आणखीन एक गुणवत्ता जोडली गेली ज्यांमुळे तो देवासारखा मनुष्य पुर्णत्वाने राजा समजला जाऊ लागला. चांगुलपणा, माणूसकी, दयाळूपणा, ज्ञान, प्रामाणिकपणा, न्यायीपणा असे अनेक गुण जोडले जाऊ लागले. त्यासाठी राजासाठी सामान्य माणसापेक्षा वेगळे नियम लागू झाले व तो व त्याचा परिवार त्यामुळे इतरांपेक्षा वेगळा ठरू लागला. राजा प्रामुख्याने ब्राह्मणांतून उत्पन्न झाले ते समजू शकतील युधिष्ठीरा परंतु, नंतरच्या अनेक नियमांमुळे राजा ब्राह्मणांपेक्षा वेगळ्या वर्णात गणला जाऊ लागला. तो क्षत्रिय वर्ण झाला. म्हणजे ब्राह्मणांतून क्षत्रिय तयार झाले आहेत. इतर दोन वर्ण वैश्य आणि शुद्र आधीपासून तसेंच काम करत होते. समाजातील व्यवहार करण्यासाठी वैश्यांची आवश्यकता होती त्यांच्या हिताचे नियम राजाला करावे लागले ते काम सुद्धा ब्राह्मणांनी (विद्वानानी) लिहून काढले त्याची शास्त्र तयार झाली. समाजांची राज्ये बनली त्यांचे राजे म्हणजे त्या त्या समाजाचे प्रमुख त्यांच्या सुरक्षिततेसाठी कायदे कानु आणि संरक्षणांसाठी इतर नियम व धोरण तयार करावी लागत होती. अशारितीने विविध शास्त्रं ब्राह्मणांनी लिहून काढली कारण ते काम त्यांचे होते. त्यातून अर्थशास्त्र, राजकारण शास्त्र, नितीशास्त्र अशी विविध तयार होत होती. त्यांचे नियंत्रण व अंमलबजावणी राजाच्या जबाबदारीत होती. विविध राज्यांच्या हितसंबंधातून जसे व्यापार वाढत होते तसे तणाव व त्यातून युद्ध होत होती. त्यातून हितसंबंधाच्या सुरक्षिततेसाठी मुत्सद्देगिरीचा विकास होत होता. त्याचे शास्त्रसुद्धा तयार केले गेले. युद्ध होऊ लागल्यानंतर त्याची शास्त्रं तयार केली जाऊ लागली. त्यांची शास्त्र तयार होत होती त्यात मंत्रविद्या विकसित केली गेली. राजांना ते सगळे सांभाळावयाचे होते म्हणजे त्यांची जबाबदारी वाढत होती. त्याप्रमाणात प्रजा त्याच्यावर जास्त अवलंबून राहू लागली. राजा चांगला असणे समाजाची गरज झाली. न्याय व्यवस्था विकसित झाली. राजकारण शास्त्रात मित्र राष्ट्र, शत्रू राष्ट्र, तटस्थ राष्ट्र अशी विभागणी करणाऱ्याची प्रथा झाली व त्याप्रमाणे राजनिती ठरू लागली. राजाच्या विकासासाठी रस्ते, विहीरी, कालवे, धरणं, रहाण्याच्या वस्त्यांची व्यवस्था ह्यांचे सुद्धा

काम राजाला करावे लागत होते. अशाप्रकारे राजाची जबाबदारी व त्याच बरोबर त्याचे महत्व वाढत गेले. समाजातील कारागिरी करणारे विविध सामुग्री बनवत व त्याचे विक्री करण्यासाठी व्यापारी वर्गाला उत्तेजन देणे अशी काम सुद्धा राजाला करावी लागत होती. सगळे राजावर अवलंबून रहाणे योग्य समजत होते त्या प्रमाणे राजा अधिकाधिक महत्वाचा होत होता. जितका राजा चांगला तितकी प्रजा जास्त सुखी म्हणून इतर देशांतून गुणी जन त्या चांगल्या राज्याकडे जाऊन त्या राज्याला आणखीन शक्तीमान करत होते. त्याबरोबर तो राजासुद्धा तितकाच शक्तीमान होत होता".

"जशी युद्ध होऊ लागली त्याप्रमाणे अस्त्रं, शस्त्रं व इतर सामुग्री ह्यांचा व्यापार वाढत गेला, त्यांचे शास्त्र तयार झालेते शिकवणारे शिक्षक तयार झाले, धनुर्विद्या, तलवारबाजी, गदायुद्ध कला अशा अनेक त्यातील विद्या तयार होऊ लागल्या. त्यात मंत्रविद्येने वाढ केली ते सगळे राजाच्या नियंत्रणात होत होते. युद्ध कलेच्या विकासात बर्याच गोष्टी येतात त्यात शत्रूपक्षाच्या लोकांना आपलेसे करणे आपले नियम त्यांना शिकवणे असे बरेच कांहीं येते. ते सगळे राजाच्या विविध माणसांना सांभाळावे लागते. राजकारणात साम, दाम दंड व भेद असे धोरणात्मक डावपेंच राजाला शिकावे लागतात. अशा सामान्य माणसापेक्षा कितीतरी विविध आणि भिन्न गोष्टी राजा सांभाळत असतो. त्या सगळ्यांमुळे राजा सामान्य माणसा पेक्षा वेगळा ठरत गेला आहे, अरे युधिष्ठीरा हे तुला समजले कां"?

"राजाला अशा अनेक गोष्टी कराव्या लागतात कीं, त्यांमुळे तो इतरांपेक्षा वेगळा असतो. तुझ्या प्रश्नाला मी उत्तर देत आहे. समाजाच्या गरजेतून हि व्यवस्था उत्पन्न झाली आहे. म्हणून राजा हा समाजाच्या विकासासाठी एक आवश्यक दुवा असतो. समाजाच्या सांस्कृतीक, अध्यात्मिक, भौतिक, आर्थिक, राजकारणी, बौद्धिक, वैज्ञानिक असा विविध क्षेत्रातील विकासात राजाचा महत्वाचा हात असतो. त्याच्या मदतीशिवाय ते शक्य होत नसते. राजा चांगला असला म्हणजे त्या राज्याचा विकास अशा सगळ्या बाबीत चांगला होतो व राजा नालायक असेल तर त्यापैकी कोणत्याही बाबीत ते राज्य प्रगती करू शकत नाही. इतके राजाचे महत्व असते. समजलास कां पंडुपुत्रा"?

प्रजेचे संरक्षण, राज्याच्या सीमा वाढवणे, इतर राजांशी संबंध सुधारणे, शत्रू राजाला शह देणे, तटस्थ राजाला दोस्त करणे, शत्रूला मित्र करण्याचा प्रयत्न करणे अशी विविध काम

तो त्याच्या कारभार्यांच्या मदतीने करत असतो. ते सगळे जनतेच्या पुण्य, हित आणि सुखांच्या साठी तो करत असतो. त्यासाठी राज्यात अनेक शोध तो लावून घेतो त्यासाठी गुणी विद्वानांचा तो सग्रह करत असतो. त्यामुळे कृषी शास्त्र, यंत्रशास्त्र, शिल्पशास्त्र, रस्ते तयार करणे, कालवे काढणे अशी काम तो करून घेत असतो. जमिनीचे मोजमाप त्यावरून महसुल ठरवणे अशी बरीच काम तो त्याच्या गुणी कारभार्यांकडून करून घेत असतो.

राजाला न्यायदान करावे लागते ते त्याचे प्रमुख कार्य आहे. त्यासाठी दंडनिती शास्त्र लिहीले आहे त्यात कोणत्या गुन्ह्याला कोणती शिक्षा ते दिले आहे. त्याप्रमाणे लोकांचे बेशिस्त लोकांपासून संरक्षण केले जाते. ब्रह्माने दिलेल्या संहितेत नंतर महादेव बदल करून तो पन्नास हजार नियमावरून दहाहजार वर आणला आहे. कारण माणसाचे आयुष्य कमी झाले आहे. त्या संक्षिप्त रचनेला वैशलाकक्ष असे नांव आहे. तो इंद्राला त्यांने दिला स्वर्गाचे राज्य चांगले चालावे म्हणून. पुढे इंद्राने त्यात आणखीन कमी करून पांच हजारावर आणला. त्याचे नांव आहे वहुदंतक. पुढे बृहस्पतीने तो आणखीन लहान केला तीन हजाराचा. त्याचे नांव बृहस्पत्य असे आहे. त्यानंतर महाकवी जे त्यांच्या योगविद्येसाठी ख्यातनाम आहेत त्यांने त्याचा फक्त एक हजार केला आहे. त्यानंतर देव विष्णूला भेटले व बोलले, ज्या पुरुषाला सर्वांवर विजय मिळवावयाचा आहे त्याच्या हिताचे सांगा. विष्णू त्यांना सांगतात, ज्यांना सर्वांवर राज्य करावयाचे आहे त्यांच्यासाठी एक पुरुष मी तयार करतो माझ्या किमयेने. त्यानंतर नारायण विरजाला उत्पन्न करतात. परंतु, त्याला पृथ्वीवर राज्य करावयाची इच्छा नव्हती. त्याचे सगळे लक्ष मोक्षाकडे होते. परंतु, त्याला एक पुत्र झाला होता त्याचे नांव कृतमत असे होते. त्याला एक पुत्र झाला होता, त्याचे नांव कर्दम होते. त्याला अंगद नांवाचा पुत्र झाला. तो सगळ्या चराचरांचा संरक्षक झाला. अंगदाला अतिवत नांवाचा पुत्र झाला. तो मात्र सगळ्या प्रापंचिक शस्त्रांत लक्ष घालणारा होता. त्याने पहिले प्रशस्थ साम्राज्य स्थापन केले. परंतु, तो त्याच्या वासनांच्या आधीन गेला होता. त्यावेळी मृत्यूला एक मानस्कन्या झाली होती. तिचे नांव सुनिता होते. ती तिन्ही जगात ख्यातनाम होती. तिचे लग्न अतिवताशी झाले होते. त्यांच्यापासून एक पुत्र झाला त्याचे नांव वेणा होते. वेणी अतिक्रोधी आणि विकृत प्रवृत्तीचा

होता. त्यांने चरांचरांना त्रास देण्यास सुरुवात केली. म्हणून ऋषी जे सदैव तपस्येत गढलेले होते त्याला मर्यादा शिकवण्यासाठी कुसाच्या पात्याच्या शस्त्राने ठार मारतात. त्यावेळी ते मंत्रांचा प्रथम उपयोग करतात. त्यातून मंत्रावर आधारीत शस्त्र विद्या विकसित झाली. वेणाच्या मांडीतून एक खुजा मनुष्य बाहेर येतो. तो काळाकुट्ट होता व त्याचे नेत्र रक्तासारखे लाल होते. ते ऋषी त्याला निषाद म्हणून हाक मारतात. त्याच्यातून निशाद वंशाची सुरुवात झाली. त्या विकृत प्रवृत्तीच्या लोकांच्या टोळ्या वनात व पहाडांवर रहात होत्या. त्यांच्यांतून म्लेच्छ लोक उत्पन्न झाले आहेत. ते विंध्य पहाडावर रहात असतात. वेणाच्या उजव्या हाताला ऋषी काट मारतात, त्यातून दुसरा इंद्र बाहेर येतो. तो सगळ्या युद्ध सामुग्रीने सज्ज असाच येतो. त्याचे युद्ध विद्येचे ज्ञान पूर्ण होते. त्याचे वेदाचे ज्ञानसुद्धा पूर्ण होते. रणनितीच्या संहिता त्याला चांगल्याच ज्ञात होत्या. तो न्याय शास्त्रसुद्धा चांगलेच जाणत होता. तो हात जोडून ऋषींना बोलतो, "मी चांगुलपणाचे व माणूसकीचे सगळे नियम जाणतो. मला आज्ञा द्या कीं, मी काय करावयाचे. जे केल्याने आपल्याला संतोष होईल. ते ऋषी त्याला आज्ञा करतात कीं, तो सगळ्यांच्या प्रति समान भाव ठेवून न्यायाने व चांगुलपणा व माणूसकीने राज्य करील. जे वेदांना मान्य असेल. जे चांगुलपणाचे व माणूसकीचे नियम मोडतील त्यांना तू न्यायासाठी दंड करशिल. तू भावनाविवश न होता तुझा राज्य कारभार करशिल. तुझे सगळे निर्णय तर्कशुद्ध असतील व म्हणून बिनचूक असले पाहिजेत. तू मिश्र जातीच्या लोकांना सुद्धा संरक्षण देशिल. सगळ्या जातीजमातीतील गुणीजनांचे तू कल्याण करशिल. त्यात जातीपातीवरून तू भेदभाव करणार नाहीस. तू ब्रह्माची पुजा करशिल. तो इंद्र बोलतो, तसेंच होईल. त्यानंतर शुक्र त्याचा पुरोहित झाला. त्यानंतर ऋषी वर्गाचे वालखिल्य त्याचे सल्लागार झाले. सारस्वत त्याचे साथीदार झाले. महान ऋषी गर्ग त्याचे भविष्य सांगणारे झाले. श्रुती मध्ये दिल्या प्रमाणे पृथू विष्णू पासून आठवा वंशज आहे. ते होण्याच्या थोडे आधी, सुत आणि मगध उत्पन्न झाले होते जे त्याचे भाट व कवी झाले. त्या व्यवस्थेने तो संतुष्ट झाला होता. त्यांच्यावर संतुष्ट झालेला पृथू, दुसरा इंद्र, त्या दोघांना कांहीं प्रदेश बहाल करतो. मगधाला मगध देश देतो व सुताला समुद्राकडील प्रदेश देतो. तुला माहीत नसेल पण सुरुवातीला पृथ्वीचा भूभाग अतिशय खराब होता त्याला पृथूने सपाट केला ज्यामुळे त्यावर माणसाला

वस्ती करणे शक्य झाले. त्यात अनेक मन्वंतर गेली. ते झाल्यावर विष्णू इतर ऋषींच्या बरोबर पृथूचा राज्यारोहण विधी करण्याचे ठरवतो. पृथ्वीला राजा म्हणून त्याचे नांव पृथू असे होते. त्या विधाच्या मुहूर्तावर पृथ्वी स्वतः मानवी स्त्रिच्या रूपात आली होती. नद्यांचे, डोंगरांचे, सपाट भू भागांचे, समुद्राचे असे सगळे देव त्या निमित्ताने उपस्थित होते. अनेक रत्नांचे जडजवाहिर्याची सजावट केली होती. तो पहिला राज्याभिषेक होता राजाचा. मेरू त्याला अगण्य सुवर्ण देतो. देव कुबेर जो माणसाच्या खांद्यावरून आला होता तो यक्षांचा व राक्षसांचा राजा अनेक भेटी देतो. त्याकाळात कोणी विकलांग होत नव्हते व कधी अवर्षण झाले नाही. कधी कोणाला आजार झाला नाही कधी अपघात झाले नाहीत. माणसे हजारो वर्षे रहात होती. मृत्यू नव्हता. पृथूने पृथ्वीतून दहा प्रकारची खाद्य धान्य उपजवली होती. त्याकाळात कोणी साप माणसाला दंश करत नव्हता व कोणी चोरी करत नव्हते. पृथू पाण्यावरून चालत जात असे तेव्हां पाणी थिजून घट्ट होत असे. पृथूने सांगितले की, चांगुलपणा व माणूसकी हे मुळ धर्म कर्तव्ये माणसाने आचरावयाची असतात.

कोणाच्याही अज्ञानाचा, गरीबीचा, भोळेपणाचा, कमजोरीचा गैरफायदा न घेणे ह्यालाच **माणूसकी** असें म्हणतात. *ह्यात सत्पात्र व अपात्र ह्याचा विचार करावा लागतो.*

मला समाजाने कसे वागवावे असें मला वाटते, तसेंच मी समाजातील लोकाशी वागणे ह्याला **चांगुलपणा** असें म्हणतात. *ह्यात सत्पात्र व अपात्र ह्याचा विचार करावा लागतो.* सगळ्यांनी एकमेकांना मदत करावयाची, कोणी कोणाच्या चांगुलपणाचा, माणूसकीचा गैरफायदा घेणार नाही, खाण्याशिवाय प्राणी मारावयाचे नाहीत असें ते नियम होते त्या मुलभूत धर्माचे. त्यात देवपुजा सांगितल्या नव्हत्या. त्या नंतर जसे कर्मकांड वाढत गेले तसे त्या आल्या. अरे पंडुपुत्रा, पुढे कलीने माणसात प्रवेश करून सगळे बिघडवण्यास प्रारंभ केला व आजची परिस्थिती उत्पन्न झाला आहे. कारण राजा रजोगुणी असावा लागतो म्हणून त्याला रजोगुणावरून राजा असे बोलले जाऊ लागले. कारण तो ब्राह्मणांचे संरक्षण करत असे म्हणून त्याच्या साथीदाराना क्षत्रिय असे बोलले जाऊ लागले. त्याच्या काळात सर्वकांहीं आनंदमय झाले होते म्हणून पृथू वरून पृथ्वी असे जमिनीला लोक बोलू लागले. कारण पृथूच्या अंगात विष्णू संचारत होते, त्याची पुजा म्हणजे विष्णूची पुजा असे होऊ लागले. त्याचे वंशज सुद्धा विष्णूचे अंशावतार समजले जाऊ लागले. तरी कली तेथे

जाऊन परिस्थिती बिघडवण्याचे काम पुढच्या मन्वंतरात करू लागतो व आजची परिस्थिती उत्पन्न झाली आहे. तुझे राज्यसुद्धा त्या पृथूच्या राज्याप्रमाणे न्यायाचे राज्य असले पाहिजे. तू कलीला ओळखू शकला पाहिजेस. त्याला ओळखण्याचे शास्त्र पुढे ऋषींनी राजाना दिले त्याला दंडशास्त्रं असें म्हणतात. लोकांत सुसंस्कार करणे हा त्या दंडशास्त्राचा मुख्य उद्देश असतो नाही कीं, कोणाला शिक्षा करावी. पुढे विष्णूच्या कमळातून लक्ष्मी अवतरली जी धर्माची पत्नी झाली, त्यांना अर्थ नावांचा मुलगा झाला. त्यांचे स्थान सर्व व्यवहारात महत्वाचे झाले. अशारितीने माणसाचा देव झाला राजाच्या रूपाने. पृथूने समाजातील लोकांच्या गुणाप्रमाणे त्यांचे चार वर्ण केले ते आजतागायत चालू आहेत. जरी ते गुणकर्म विभागशः, असे होते तरी वंशाने तेंच गुण मुलांत येतात ह्या अनुभवामुळे पुढे ती चार वर्णव्यवस्था कुळाचार ठरली. त्यातून अनेक जाती उत्पन्न झाल्या. ब्रह्माने दिलेले ते ज्ञान वेदांत ऋषींनी रचून ठेवले आहे. चांगुलपणा, माणूसकी, तपस्या, संयम, ब्रह्मचर्य असे सगळे वेदात सांगितले आहे. ज्या समाजात त्यांचे पालन आपसुकपणे होते तेथे राजाची आवश्यकता नसते परंतु, तसे आता होत नाही व कली त्याचा प्रभाव टाकत असतो, ते थांबवण्यासाठी राजाची आवश्यकता भासते. मी तुला सांगितले, आता आणखीन काय तुला समजून घ्यावयाचे ते बोल, शांती पर्व भाग अष्टावन्नावा संपला.

शांती पर्व

भाग एकोणसाठावा

वैशंपायन पुढे सांगतात, त्यानंतर युधिष्ठीर भिष्माला वंदन करतो व विचारतो, आता मला सांगा, चार वर्णांच्या लोकांच्या सामान्यपणे कोणत्या जबाबदार्या असतात. त्याशिवाय कांहीं खास कर्तव्ये सांगितलेली आहेत कां? त्यांनी कशाप्रकारचे जीवन जगावे? राजाची कांहीं खास कर्तव्ये असतात कां? राज्याचा विकास कां व कसा होतो? राजाने काय केले पाहिजे म्हणजे त्याचासुद्धा विकास होईल? मला सांगा, राजाच्या सेवकांची प्रगती कशी होईल? त्याच्या राज्यातील लोकांची प्रगती कशी होईल? कोणत्या प्रकारचे खजिने, दंड विधान, किल्ले, दोस्त, सल्लागार, पुरोहित आणि शिक्षक त्याने टाळावेत. संकटप्रसंगी राजा कोणावर अवलंबून राहू शकतो? कोणत्या चुकीच्या गोष्टी त्याने करू नयेत"? ह्यांबद्दल मला सगळे सांगा".

भिष्म सांगतात, "मी ब्रह्माला, कृष्णाला व धर्माला वंदन करून सांगतो तुझ्या प्रश्नांची उत्तरं". त्यानंतर तो तेथे जमलेल्या ब्राह्मणांना नमस्कार करतो. पुढे ते बोलतात, "मी सगळ्यांना लागू होणारे नियम सांगणार आहे, त्यात राजा व प्रजा असे सगळे येतात. पहिला माणसाने त्याचा राग आवरला पाहिजे. कारण तो माणसाचा मोठा शत्रू आहे. क्रोधामुळे माणसाची विवेक शक्ती बधीर होते व तो चुकीचे निर्णय घेऊ लागतो. माणसाच्या बोलण्यात आणि विचार करण्यात सच्चाई असली पाहिजे. तो योग्य कारणासाठी क्षमाशिल, नितीमान असला पाहिजे. त्याचे संबंध फक्त त्याच्या पत्नीशीच असले पाहिजेत. इतर स्त्रियांबद्दल त्याची भावना माता, भगिनी आणि कन्या अशीच असली पाहिजे. तसे झाल्याने मनुष्य व जनावर ह्यातील फरक स्पष्ट होईल. तो सर्वप्रकारच्या मानसिक व्यसनांपासून (भांडण करणे, संशय घेणे, चिंता करणे, दुःख करणे, दुसऱ्यांच्या बाबीत नाक खुपसणे इत्यादि) मुक्त राहिल. तो शारिरीक (नशापाणी, मदिरा, द्युत खेळणे, मजेखातर शिकारी करणे, त्रास देणे, बडबडत रहाणे इत्यादि) व्यसनांपासून सुद्धा मुक्त रहाण्याचा प्रयत्न करील. त्याच्यावर विसंबून असणार्यांचा तो कधी अपमान करणार नाही. कारण ते लोक ही ब्रह्माची परिक्षा असते.

मनुष्य कसा वागतो त्याच्या आश्रितांशी (माणसे, पशु इत्यादी) ह्यांवर त्याचे पुण्य सिद्ध होत असते. मोक्ष मार्गाच्या दृष्टीने ते महत्वाचे असते. ते मुलभूत सांगितल्यानंतर भिष्म विशिष्ट कर्तव्ये कोणती ते सांगू लागतो.

भिष्म सांगतात, ब्राह्मणांची कोणती कर्तव्ये आहेत, इंद्रिय संयम, मनोनिग्रह, शांत रहाणे, वेदांचा अभ्यास करणे, तपस्या करणे, व्रतस्थ रहाणे (ब्रह्मचर्य, षड्भ्रू विमोचन करणे) असे जीवन ब्राह्मण जगेल त्यांमुळे तो ब्राह्मण समजण्यास योग्य होतो. भिक्षा मागणे अथवा राजाची सेवा करून दक्षिणा कमावणे. त्यानंतर तो गृहस्थाश्रमात जातो. तेथे तो गुणी संतति जन्माला घालेल जेणेकरून उत्तम ब्राह्मण समाजाला पुढच्या काळासाठी मिळतील. तो दान करील त्याच्या उपजिविकेच्या गरजेपेक्षा जास्त कमाई झाली तर तो ती दान करील सत्पात्र.

आता क्षत्रियांचे सांगतो, क्षत्रिय भिक्षा मागणार नाही. ते भिक्षा देणारे असले पाहिजेत. समाजात न्याय, सुव्यवस्था, शिस्त, निष्पाप जीवन सगळे जगू शकतील असे त्याचे कार्य असले पाहिजे. कारण क्षत्रिय राजाची छोटी प्रतिमा असे ब्रह्मदेव सांगतो. म्हणून त्याच्या परिसरात तो एक छोटा राजा असेंच काम करील. तो वेदाचा उपनिषदांचा अभ्यास करील. तो ब्राह्मणांच्या मदतीने यज्ञ करील. जेव्हा राजा लढाईला जाईल तेव्हा त्याला तो मदत कण्यासाठी त्या युद्धात सामील होईल. चोर, डाकू ह्यांच्या पासून त्याच्या सभोवारच्या लोकांचे संरक्षण करील. तो वेदाबरबर युद्धकला शिकेल. त्याच्या मुलांना ती शिकवेल. युद्धात मरण्यात क्षत्रिय स्वताला धन्य समजेल. त्याचा परिवार त्यात त्याला मदत करील. युद्धात मरणारे क्षत्रिय स्वर्गात जातात म्हणून ते ब्राह्मणांपेक्षा जास्त भाग्यवान समजले जातात. चांगुलपणा, माणूसकी, संयम, दयाबुद्धी ही कुलिन क्षत्रियाची लक्षणं समजली आहेत. ज्याच्यात ते गुण नाहीत अशा क्षत्रियाला भ्रष्ट क्षत्रिय समजले जाते.

आता वैश्याचे सांगतो, वैश्य धन सन्मार्गाने जमा करणारा असतो. तो कृषी, व्यापार, उद्योग अशी काम राजाच्या संरक्षणात करत असतो. तो राजाला कर देऊन राज्याची संपत्ती वाढवत असतो. तो परदेशी जाऊन सुद्धा राजाच्या संपत्तीत भर घालत असतो. तो वेदाचा तो भाग अभ्यासतो ज्यात धन संचयाचे बाबत दिले आहे. तो वैश्रावणाची

पुजा करतो. गुरुगृही जाऊन ज्ञानसंपदा मिळवतो. पशूपालन, शेती, तत्संबंधित उपक्रम करील. प्रसंगी राजासाठी परदेशात हेरगिरी करील. केलेल्या कामासाठी तो दलाली घेऊ शकतो, अशा पद्धतीने तो त्याचे धन वाढवत असतो. प्रसंगी राजाला तो कर्ज देऊन त्याच्या कामात मदत करत असतो.

आता शुद्राचे कार्य काय ते सांगतो, ब्रह्माने शुद्र बनवला वरच्या तिघांना मदत करण्यासाठी. आधीच्या तिघाना निर्णय घेण्याची क्षमता असते म्हणून ते त्या त्या प्रकारचे काम करतात त्यासाठी आवश्यक असलेले निर्णय घेऊन, परंतु, शुद्रामध्ये स्वताची निर्णयक्षमता नसते असे लोक समाजात असतात ते शुद्र समजले जातात. ते दुसऱ्यांच्या निर्णया बऱ्हुकूम कामं करतात. तो समाजातील एक महत्वाचा भाग असतात. कारण त्यांची संख्या समाजात नेहमी जास्त असते. ते ब्राह्मणाला त्याच्या यज्ञादि कामात मदत करतात. ते क्षत्रियांना युद्धात मदत करतात, वैद्यांना औषधी बनवण्यात मदत करतात, वैश्यांना पशूपालन, कृषी, व्यापार, कारकुनी कामं अशा कामात मदत करून स्वताची उपजीवीका करतात. सर्वप्रकारचे दुय्यम काम ते करतात. जे महत्वाचे असते. त्यात मोल मजुरी येते. त्यांने संपत्ती साठवावयाची नाही असा प्राचीन काळी संकेत आहे कारण त्यांना जे लागते ते देण्याची जबाबदारी वरच्या तीन वर्णांची असते. त्यांना त्यांच्या मेहनतीच्या मोबदल्यात ते मिळत असते. परंतु, कांही वेळा ज्येष्ठ वयाचे शुद्र ब्राह्मणाचे कार्य सवयीने करू लागतात. त्याचप्रमाणे क्षत्रियांची कामं सुद्धा ते शिकून स्वताच्या प्रेरणेने करण्यास मुभा असते. परंतु, ते वेद शिकू शकत नाहीत. वरच्या तीन वर्णांचे लोक जे त्याला स्वखूषीने देतात ते तो घेऊ शकतो. शुद्र मंत्रविद्या शिकण्यास योग्य नसतो. तरी तो पकयज्ञ करू शकतो. त्यात तो पशु बळी न देता पुर्णपात्र म्हणून खाण्याचे दान करू शकतो. शुद्र खालच्या दर्जाच्या देवता पुजू शकतो. त्यात पिशाच्च देवता, यक्ष देवता, राक्षस देवता येतात. त्यांच्या कृपेने कित्येक शुद्र मोठे झाले आहेत. मोक्षापर्यंत तो त्याने जाऊ शकतो. शुद्रांचा मोठा देव असतो प्रजापति. श्रद्धेने शूद्राने केलेली पुजा सगळे देव, इंद्र, विष्णू, यम, ब्रह्मा मोठ्या कौतुकाने स्वीकारत असतात. त्याच्याकडे बुद्धी नसते म्हणून त्याची जागा श्रद्धा घेऊ शकते व त्याने अनेक शुद्र ब्राह्मणांपेक्षा मोठे झाल्याची उदाहरणं प्राचीन इतिहासात

दिली आहेत. मोक्षासाठी ब्राह्मणाला ज्ञानमार्ग सांगितला आहे, क्षत्रियांना व वैश्यांना कर्ममार्ग सांगितला आहे व शुद्रांसाठी भक्तीमार्ग सांगितला आहे. कलीयुगात शुद्रांचे प्रमाण सगळ्यात जास्त रहाणार म्हणून त्या युगात भक्ती मार्ग प्रधान मार्ग मोक्षासाठी सांगितला आहे प्रजापतिने. ब्रह्मासाठी ते सगळे चार वर्ण सारखेच श्रेष्ठ समजले जातात कारण त्यांचे एकमेकांशी असलेले नाते त्यांना सारखेच समजते. त्यांचे एकमेकांशिवाय अडत असते म्हणून कोणी सांगेल की, ब्राह्मण श्रेष्ठ तर ते योग्य होणार नाही. कारण क्षत्रिया शिवाय, वैश्याशिवाय व शुद्रांच्या मदतीशिवाय ब्राह्मण व्यर्थ असतो. बुद्धी, कसब, चतुराई ह्यांच्या योग्यतेनुसार हे वर्ण तयार झाले असले तरी युधिष्ठीरा, ते सगळे राजाला सारखेच महत्वाचे असतात. ते गुणकर्म विभागशः असतात. कारण ते माणसाच्या जन्मापासून त्याच्यात अंगिभूत असतात.

असे सांगतात की, प्रथम ब्राह्मण तयार झाला व जशी गरज पडत गेली त्याप्रमाणे त्यात बदल होत इतर वर्ण ब्राह्मणांतून उत्पन्न झाले आहेत. म्हणून शुद्रात ब्राह्मण असतो व ब्राह्मणात शुद्र असतो. हे राजाने ओळखून त्याची कामं केली पाहिजेत. शुद्रातून क्षत्रिय व वैश्यसुद्धा उत्पन्न होत असतात. प्रत्येक माणसात हे चारही वर्ण सुप्तपणे असतात. गरजेनुसार त्यातील एक उचल घेतो व तो त्याचा वर्ण ठरतो इतकेच. म्हणून राजा त्यांच्यात फरक न करता त्यांच्या कडून त्यांची दिलेली कामं करून घेतो. जो राजा असे करतो तो सर्वमान्य होतो.

शांती पर्व भाग एकोणसाठावा संपला.

- पर्व पहिला भाग संपला -

भाषांतरकाराचा परिचय -

मी अशोक कोठारे, माझ्या वयाची ७७ वर्षे झाली आहेत. गेली कित्येक वर्षे मी विविध प्राचीन ग्रंथांचा एक कुतुहल म्हणून अभ्यास करत असतो. त्या काळात मला समजले कीं, आपल्या प्राचीन शिक्षण पद्धतीत चार ग्रंथांचे महत्व होते. त्यात मनुस्मृती, महाभारत, रामायण आणि योगवासिष्ठ हे महत्वाचे होते. आपल्या पूर्वीच्या शिक्षण पद्धतीत ह्या ग्रंथांचे वाचन करण्याची प्रथा होती. नंतरच्या काळात इंग्रजांनी त्यांची शिक्षण पद्धती येथे रुजवली व आपली पाठशाळा पद्धती संपुष्टात आली. आपल्या शिक्षण पद्धतीत अक्षर ओळख, नितीशास्त्र, गणित एवढेच शिकवले जात. त्याशिवाय शिकतांना घोकंपट्टी करण्याचे महत्व होते. ते सगळे आता इतिहास जमा झालेले असले तरी त्याची उपयुक्तता नाकारता येणार नाही. म्हणून एक प्रयत्न मी करावयाचे ठरवले. मी एक अतिसामान्य अभ्यासक आहे तरी व्यासंग मोठा आहे. त्या प्रमाणे, मनुस्मृती प्रथम ई-साहित्यच्या माध्यमाने तुम्हाला दिली. त्याचे चांगले स्वागत झाले आहे. त्यामुळे माझा उत्साह वाढला आणि महाभारताचे, 'जसे आहे तसे', अशाप्रकारचे भाषांतर आता देत आहे. त्याचे साधारणपणे ४० खंड होणार आहेत. संपूर्ण महाभारत येण्यास बराच अवधी लागणार आहे. इतर मंडळी महाभारताचे भाषांतर करतांना त्याचा आकार आटोपशीर करण्यासाठी त्यातील शिकवणूकीचा भाग व्यर्थ समजून सोडून केवळ कथाभागाचेच भाषांतर करतात त्यामुळे एक शैक्षणिक पुस्तक म्हणून असें भाषांतर रहात नाही. मी सगळ्या नितीशास्त्र शिकवणार्या कथा जशाच्या तशा ठेवल्या आहेत. कांहीं जागी विषय समजणे सोपे व्हावे म्हणून मी टीपा दिल्या आहेत कांहीं कंसात दिल्या आहेत, कारण मला माहित आहे किं, ह्याचे वाचन करणारे मराठी भाषिक सामान्य आहेत. कोणी विद्वान वाचक असेल तर त्याला त्या टीपांची गरज वाटणार नाही. आता थोडे माझ्याबद्दल लिहित आहे. तसे पाहता अशा कामात कोणी संस्कृतचा प्राध्यापक असला पाहिजे असें कोणाला वाटेल मग मी एक इंजिनीअर कां हे काम करत आहे असा प्रश्न पडेल पण त्याचे उत्तर असें आहे किं, एवढे मोठे काम करण्यास कोणी

तयार होत नाही आणि ते सुद्धा फुकट करणारा विद्वान मला मिळाला नाही. ज्या कोणाला मी त्याचे महत्त्व सांगितले ते सगळे त्या कामासाठी भरपूर मानधन मागू लागले मग मी ठरवले आपणच ते करावे. गेली २५ वर्षे मी निवृत्त जीवन जगत आहे, बराच समय माझ्याकडे आहे मग आपणच हे करावे अशा विचारांने ते करावयास घेतले व प्रथम मनुस्मृती दिली आता महाभारत देण्याचा प्रयत्न चालू आहे. त्यासाठी दैवयोगाने ई-साहित्य सारख्या ध्येयवादी मंडळींची साथ मिळाल्यामुळे माझा उत्साह द्विगुणित झाला.

१९८५ पर्यंत मी माझा उद्योग करत होतो. कारखाना भाईदरला व रहाणार चेंबूरला त्यामुळे येण्याजाण्याची दगदग माझ्या प्रकृतीला झेपली नाही व मी हृदयाच्या झटक्याने आजारी झालो. त्यानंतर डॉक्टरांच्या सल्ल्याने मी सगळे उद्योग बंद करून घरात बसलो. थोडी बचत केली होती त्याच्या जोरावर आज मी माझे साधे जीवन जगत आहे. पैशापाठी लागण्याचा स्वभाव माझा मुळातच नाही. सुरुवातीपासून वाचनाचा छंद होता त्यात कथा कादंबऱ्या वाचण्यात रस नव्हता. मी कांहीं माहिती देणारे ग्रंथच वाचत असं. त्यामुळे अनेक विषयांचा व्यासंग झाला त्यात ही चार पुस्तक पुढच्या पिढीस विशेष उपयुक्त ठरतील असे मला जाणवू लागले तेव्हा त्यांची भाषांतरे करण्याचे ठरवले. त्या व्यतिरीक्त माझे लिखाण शेती विषयांत बरेच आहे. कॉटिनेंटलचे कॅ. रत्नाकर कुलकर्णी ह्यांनी आग्रहपूर्वक माझ्या कडून 'सेंद्रिय खत निर्मिती उद्योग', नांवाचे पुस्तक लिहून घेतले, मराठीतील हे पहिले खतविषयक पुस्तक आहे. त्याच्या चार आवृत्या झाल्या आहेत. बळिराजा मासिकाचे संपादक भोसले ह्यांच्या आग्रहामुळे त्यांच्या मासिकांत मी १९९२ ते २००५ पर्यंत शेतकऱ्यांना शेतीचे पद्धतशीर शिक्षण एका लेखमालेच्या द्वारा दिले आहे. त्यात ६५ लेख लिहीले. त्या शिवाय संपादक भोसल्यांच्या आग्रहामुळे निसर्गशेतीचे तंत्र शिकवणारा एक अभ्यासक्रम, 'व्यावहारिक निसर्गशेती अभ्यासक्रम' तयार करून तो स्वखर्चांने शेतकऱ्यांसाठी १९९४ साली उपलब्ध केला. त्यामुळे आपल्या महाराष्ट्रात निसर्गशेतीचा प्रचार झाला. आता ह्या उतारवयात जेव्हां शरीर साथ देण्यात कुचराई करू लागले आहे,

माझे सगळे लक्ष आपल्या हिंदू मान्यतांचा मराठी माणसाला परिचय करण्यावर आहे. त्यासाठी महाभारत, रामायण व योगवासिष्ठ ह्यांचे 'जसे आहे तसे' अनुवाद करण्यावर भर आहे. माझे ज्योतिष शास्त्राचे ज्ञान चांगले आहे. त्याप्रमाणे जर गोष्टी होणार असतील तर मी २०२० नंतर नसेन. त्यासाठी हे सगळे उपक्रम लवकरात लवकर उरकण्याचा मानस आहे.

आता कोणाला प्रश्न पडेल की, हा इंजिनियरींगचा माणूस शेतीवर कसे लिहीतो? त्या बद्दल थोडे लिहीतो. माझ्या कारखान्यात बहुतेक कामगार उरण, अलिबाग, वसईचे होते. शिक्षण बेताचे पण एकादे अवजार कसे वापरावयाचे ते शिकवले किं, ते त्यात लवकरच निष्णात होत होते. त्या मुलांना मी विचारले किं, ते एवढे हुशार असूनही शेती कां करत नाहीत? त्यांचे एकच उत्तर असें, मालक शेतीत भागत नाही. मग मी ठरवले शेतीशास्त्राचा अभ्यास करावयाचा. अभ्यासाचाच छंद असल्यामुळे तो सुरु झाला. त्यात मला लवकरच समजले की, शेतीचा संबंध बॉटनी पेक्षा मायक्रोबायॉलॉजीशी जास्त आहे. मग मी त्या विषयाचा अभ्यास करून त्यात लवकरच पारंगत झालो. त्या अभ्यासाप्रमाणे मी कांहीं तंत्र विकसित केले व ते अजमावण्यास सुरुवात केली. त्यात अपेक्षेप्रमाणे परिणाम मिळू लागले त्याप्रमाणे एक शेतीतंत्र विकसित होत गेले. माझ्या कामगारांच्या शेतावर माझे प्रयोग होत होते, त्यात माझा पैसा लागत होता व त्यांचे कुटूंबिय काम करत होते. त्यावेळी मी चांगला तरुण होतो व उत्साहसुद्धा होता. माझ्या तंत्राने शेती उत्तम होते हे मी समजलो व ते सगळे तेथेच संपले. ते सगळे १९८२ ते १९८५ अशा सालात झाले होते. मीसुद्धा ते सगळे विसरून गेलो. परंतु, १९९२ साली मोठा दुष्काळ पडला होता महाराष्ट्रात त्यावेळी मी एक दृष्य टीव्हीवर पाहिले, त्यात एक ग्रामीण महिला एका खोल विहीरीत उतरून वाटीने पाणी काढून बालदीत भरत होती. त्यावेळी मला रहावले नाही व विचार केला, माझ्या ज्ञानाचा जर उपयोग होणार नसेल तर काय कामाचे ते ज्ञान. मी एक लेख लिहीला व दैनिक नवशक्तिला पाठवला. तो लेख त्यांनी प्रसिद्ध केला नाही. मग मी तो लेख बळीराजा

मासिकात पाठवला. त्यात तो छापून आला. तसे पहाता नवशक्तिनेसुद्धा तो प्रसिद्ध केला. त्यानंतर बळीराजाच्या वाचकांची प्रश्न विचारणा सुरु झाली व मी माझे शेतीचे ज्ञान त्यांना त्या मासिकात लेख लिहून देऊ लागलो. अशारितीने माझे शेतीत लिखाण भरपूर झाले. त्याबद्दल आधी लिहीले आहे.

आता थोडे माझ्या ब्लॉगपोस्ट बद्दल लिहीतो. हिंदूस्तानात २००८ साली इंटरनेटवर ब्लॉग सुरु झाले व मी त्यात माझे ब्लॉग सुरु केले. माझ्या ख्रिस्ती धर्माबद्दलच्या वादग्रस्त परंतु शास्त्रशुद्ध विवेचनामुळे पहिले ब्लॉग बंद झाले. माझे पूर्वी पांच ब्लॉग होते. त्यात मी अभ्यासाने जे संशोधन करून शोधून काढत असं, ते लिहीतो. त्यात अनेक विषयावरील माझे संशोधित साहित्य प्रसिद्ध करत असतो. त्यात ब्राह्मण धर्म, जैन धर्म, ख्रिस्ती धर्म, इस्लाम, अर्थ, न्याय, नितीशास्त्र, राजकारण अशा विषयांवर बरेच लिहित असतो. ते तुम्ही वाचू शकता. एकच ब्लॉग मराठी आहे बाकीचे इंग्रजीत आहेत. सिलीकॉन मधील ब्लॉग इस्लाम बद्दलच्या माझ्या संशोधनाचे शास्त्रशुद्ध लिखाण आल्यानंतर बंद झाला आहे. गुगलवरील ब्लॉग मात्र जोरात चालू आहेत. माझे अशा विषयावरील विचार नाकारता येणार नाहीत असं सत्याला धरून असल्यामुळे जेव्हां मला कोणी विरोध करतो तेव्हां त्यांना मी नम्रपणे सांगतो, कृपया माझ्यावर अब्रुनुकसानीचा दावा करावा, ते झाले किं, ते लोक गप्प होतात. कारण, जर ते तसा दावा करतात तर त्यात तेंच हरण्याचा संभव जास्त असतो. एवढेच नाही तर त्यांच्या खोटेपणाचा जाहिर बभ्रा होईल ते त्यांना परवडण्यासारखे नसते. मी प्रचारकी थाटाचे लिखाण करत नाही. जे समजते ते विज्ञानाच्या आधाराने सिद्ध करूनच लिहीतो, आजच्या काळात असं लिखाण बर्याच गटांना आवडत नाही. बर्याच लोकांचे खूनसुद्धा झाले आहेत हे आपण जाणताच, म्हणून मी शक्यतर माझ्याबद्दल कांहीं लिहू इच्छित नाही. सत्यापेक्षा सोडस्करचा आज जमाना आहे. माझे जीवनातील अनुभव लिहीले तर ते एक वाचनीय पुस्तक होईल पण त्यात सर्व वादग्रस्त विषय पुढे येतील. मी मांडलेला कोणताही मुद्दा आजवर कोणालाही खोटा ठरवता आलेला नाही. जाता जाता,

जैन धर्माबद्धलचा वाद सांगतो एक उदाहरण म्हणून, १९०२ मध्ये सर जगदीशचंद्र बोस ह्यांनी वैज्ञानिक पुरावे देऊन जे सिद्धांत मांडले त्याचा पुरावा देऊन मी लिहीले कीं, हल्ली जो जैन धर्म प्रचारात आहे तो तीन हजार वर्षापूर्वीच्या अडाणीपणावर आधारित आहे, त्यातील सगळेंच विचार अज्ञानाधारीत म्हणून खोटे आहेत. एवढेच नाही तर व्यवहारिक जीवनात तो धर्म पाळणे केवळ अशक्य आहे. त्यामुळें जैन उखडले पण सुदैवाने ते खूनखराबा करणारे नसल्यामुळें वाचलो.

शेवटी माझ्या तब्यती बद्दल लिहीतो. मुळातच माझी प्रकृती तोळामासा असते त्यात २०१० साली बेस्टच्या बसने मला ५० फूट लांब फेकल्यामुळें पुरता जायबंद झालो होतो. मेंदूला आघात झाल्यामुळें माझी स्मरणशक्ती गेली होती. दोन बरगड्या तुटल्या होत्या. माझे शौच व मुत्र ह्यांवर नियंत्रण राहिले नव्हते. दीड वर्ष तसेंच गेले. त्यावेळी माझे वय ६८ होते. केवळ दैव बलवत्तर म्हणून आज मी पूर्ववत झालो आहे तरी कोठल्याही वाहनाने प्रवास करण्यास परवानगी नाही. म्हणून मी कोठेही जात नाही. गेलेली स्मृति पुनः आली व आता सगळे बरे चालले आहे. त्या काळातील अनुभव विशेषकरून माझ्या ज्ञान साधनेचे, मोठे रोचक आहेत. तूर्तास एवढे पुरे.

ई-साहित्यच्या पदाधिकार्यांच्या आग्रहामुळें ही माझ्याबद्दली खरी माहिती सविस्तरपणे दिली आहे. जर शक्य असेल तर त्यातील मजकुरात बदल न करता तो प्रसिद्धीस घ्यावा.

अशोक कोठारे,

२३- २ -२०१८

ashokkothare@gmail.com ,

ashokkothare@yahoo.co.in

ई साहित्य प्रतिष्ठान -

मराठी भाषा आता झेप घेण्याच्या मूड मध्ये आहे. रडणार्याकडे लक्ष नका देऊ. मराठीत कधीच नव्हते इतके वाचक आहेत आता. पुर्वी पुस्तकाच्या एका आवृत्तीच्या हजार न हजार प्रती छापल्या जात. पांच हजार म्हणजे डोक्यावरून पाणी! आता ई पुस्तकांच्या जमान्यात एक एक पुस्तक पाच लाख वाचकांपर्यंत जात आहेत. वर्षाला अर्धा कोटी डाऊनलोड होतात. वाचक एकमेकांना परस्पर ऑर्डर करतात. व्हट्स अप, ई मेल, ऍप्प, ब्ल्यु टुथ, वेबसाईट, पेन्ड्राईव्ह, सिडी अशा असंख्य मार्गांनी पुस्तकं व्हायरल व्हायला लागली आहेत. सुसाट सुटल मराठीचं वारू. खेड्यापाड्यांच्या गल्लीबोळांपासून ते जगाच्या पाठीवरील प्रत्येक देशात. रॉकेटच्या वेगाने सुसाट सुटलेल्या मराठीच्या गाडीला आता कोणी थांबवू शकत नाही. या धूमधडक क्रांतीत साहभागी व्हा. आपल्या ओळखीच्या मराठी साक्षरांना यात ओढा. त्यांचे ई मेल पत्ते, व्हाट्सप नंबर आम्हाला पाठवा. तुम्ही कितीही वाचक आणा. ते शंभर आणतील आणि ते हजार आणतील. तुमच्या व्हाट्सप ग्रुपमधून याची जाहिरात करा. आपल्याला कुठली पुस्तकं वाचकांपर्यंत पोहोचवायची आहेत ते आपल्याला टिळी, पेपरची जाहिरात परवडत नाही. आमचे वाचक हेच आमचे जाहिरात एजंट. तेच आमची ताकद. मराठी भाषेची ताकद जगाला दाखवून देऊ.

esahity@gmail.com ला कळवून ई-मेलने मांगवा. किंवा 7710980841 हा नंबर सेव्ह करून ठेवा, या नंबरला तुमचे नांवाने Whatsapp करून पुस्तके whatsapp मार्गे मिळवा. लिंक ई साहित्यचे [app.https://play.google.com/store/apps/details?id=com](https://play.google.com/store/apps/details?id=com).

esahity.www.esahitybooks ह्या लिंकवर उपलब्ध आहेत. ते download करा. हे सर्व मोफत आहेत.

धन्यवाद,

